DB
919
.S965
1875

Digitized by Google

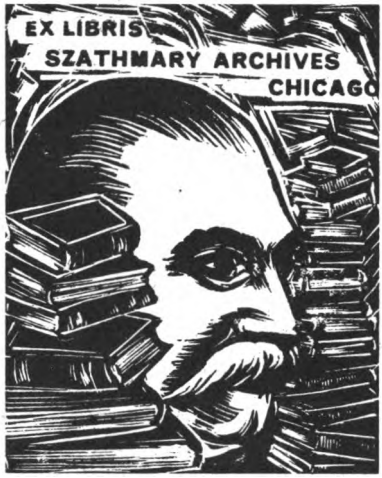

LOUIS SZATHMARY FAMILY
COLLECTION OF HUNGARICA

The University of Chicago Library

**Original wood block print by
George Buday, R.E., England.**

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DB919
.S965
1875

KUTFŐTÖREDÉKEK

A

MAGYAROK TÖRTÉNELME

JÁSZ KORSZAKÁHOZ

(Kr. e. 112—378. Kr. u.)

A METANASTA JÁSZOK

MAGYAR NEMZETISÉGÉNEK

MEGÁLLAPÍTÁSÁVAL.

Irta

Dr. SZOMBATHY IGNÁCZ.

(Az irói jog fenntartatik.)

GYŐR, 1875.
Nyomatott Czéh Sándornál.

Digitized by Google

Digitized by Google

NAGYMÉLTÓSÁGU ÉS FŐTISZTELENDŐ

RANOLDER NEP. JÁNOS URNAK,

VESZPRÉMI JUBILÁLT MEGYÉS PÜSPÖK,

Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE

VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSOSA,

A FELSÉGES MAGYAR KIRÁLYNÉ KORLÁTNOKA,

PÁPAI TRÓNÁLLÓ PÜSPÖK,

A VASKORONA-REND ELSŐ OSZTÁLYU VITÉZE,

RÓMAI GRÓF,

A BUDAPESTI KIR. EGYETEMNÉL BEKEBELEZETT HITTUDOR

stb. stb. stb.

Ő KEGYELMESSÉGÉNEK

Digitized by Google

MINT EGYKORI EGYETEMI TANÁRÁNAK

mély tisztelete és hálája jeléül

ajánlja

a szerző.

Digitized by Google

NAGYMÉLTÓSÁGU S FŐTISZTELENDŐ PÜSPÖK,

KEGYELMES URAM!

Excellentiád szerénysége megtiltá dicső erényeit és érdemeit e munkám felajánlásával hirdetnem, és én megnyugvással fogadám e tilalmat; mert Kegyelmességednek ez évben ünnepelt püspöki jubileuma alkalmával mások elmondák azokat, miket csekélységem csak megközelítőleg lett volna képes méltányló szavakba foglalni.

Mégis Kegyelmességed bocsánatát remélem, ha ez alkalommal hálaérzetem egyik mozzanatát, különösen munkám olvasói iránti figyelemből is, legalább megérinteni bátorkodom.

A görög nyelv ismeretébe Excellentiád kegyeskedett egyetemi tanár korában csekélységemet bevezetni, mi ha akkor meg nem történik, e munkám létre nem jött volna. Ezért bátorkodám jelen munkámat Kegyelmességed nagy nevével kapcsolatba hozni, és nagy örömemre szolgál annak tudata s kijelentése, hogy a bár

Digitized by Google

csekély mértékig terjedő görög nyelvi ismereteim alapját, és így jelen munkám eredetét is, Excellentiádnak, mint egykori tanáromnak köszönhetem.

Fogadja, Kegyelmes Uram, volt tanítványának ezen munkáját némi jeleül azon őszinte hálaérzet és mély tiszteletnek, melylyel maradok

Excellentiád

alázatos szolgája

Dr. Szombathy Ignácz.

Digitized by Google

ELŐSZÓ.

A régi irók által „iazyges metanastae“ néven említett „átköltözött jászok“ Magyarország közép tereit négyszáz évig lakták (Kr. u. 378-ig) és ezután a hun birodalomba olvadtak be. Minthogy a Krisztus előtti században a sarmaták annyira terjeszkedének, hogy lassanként a Karpátok és (az első század közepén) a Visztula keleti részeit is elfoglalák, a római irók legkényelmesebbnek találták Európa északkeleti népeit az átalános „sarmata“ névvel említeni, mint azelőtt a „scytha“ nevezetet használák. Igy aztán annyira ment e tekintetben gondatlanságuk, hogy a jászok azon töredékét is, kik a sarmata iga alól menekülve a Tisza vidékén települtek le, és kiket a görög irók legalább a „metanasta“ jelzővel különböztettek meg, a rómaiak legkényelmesebbnek tarták szintén csak „sarmata“ néven nevezni. Mintha csak azon német irókat olvasná az ember, kik a Karpátoktól Adriáig minden nemzetet egyszerüen „Österreicher“ néven szeretnek említeni, ugy hogy talán ezer év mulva a tudósok még az „österreichische Sprache“ felett is fognak vitázni, és a „magyar“ nyelv az „osztrák“ nyelv egyik szójárásává fog a germán irók előtt törpülni.

A régi (latin és görög) történetirók ily tévedéseit tapasztalván, azon gondolat támadt bennem, hogy miután a magyar vagy ugor nevezet az ókor századaiban nem található, de a magyar nép-

Digitized by Google

nek akkor is élnie kellett, tehát más név alatt kell e nemzet hajdankorát keresnünk. Az átalános scytha és sarmata nevezet alatt található népcsoportok külön neveit és szokásait kell szemügyre vennünk, ekkor rájöhetünk a magyar nép hajdankori töredékeire is. Hogy azonban a sok töredék nyomozásában el ne tévedjek és el ne lankadjak, kiválasztám magamnak azon néptöredéket, mely hajdan a Don folyónál, azután a Feketetengernél, végre a Tiszánál lakott. E néptöredék a jászok (iazyges) nemzete.

Ezen nép magyarságának földerítése többféle előnynyel kecsegtetett a magyar nemzet javára, és igy a fölkarolt terv kivitelében a többször beállott ellankadás és csüggedés ujra és ujra felvillanyoztatott lelkemben, mig végre czélhoz értem. Most ezen hosszas és fáradságos kutatásom eredményét kivánom a magyar nemzet asztalára letenni.

Az által, hogy a „metanastae iazyges“ néven ismeretes nemzet a magyar nemzet rokonságába bevétetik, a magyarok történelme kétezer évre terjedő chronologiát nyer, s igy a világtörténelemben kitünő helyet foglal el.

Ha a magyar tanuló nemzeti történelmét ily hosszan tartó időrendben kezdi ismerni, mindenesetre könnyebben fogja a világtörténelmet tanulni, midőn igy a világtörténelmi nagy események idejét mindig nemzete ugyanazon idejével összehasonlíthatja, és mintegy szellemi tornajátékban kapaszkodhatik a magyar történelem magas fájának törzsén, ágról ágra tovább és tovább, végig a jelenkor gyönge hajtásaihoz. Igy tesznek más nemzetek is a történelem előadásánál. Azonban mi magyarok annyira megfeledkezünk nemzetünkről, hogy nem egy világtörténelmi tankön-

Digitized by Google

vünk van, hol a római császárokról a részletességig el van mondva, mit tettek ők Germániában; de a tanuló hiában keresi azt, hogy az alatt mi történt Pannonia, Iazygia és Dacia térein. Még a hunok, avarok és pogány magyarok tettei is nagy részben mellőzvék, vagy minden kritika nélkül egyszerüen le vannak forditva a bennünket lenéző és szándékosan becsmérlő latin, német és szláv irók mendemondái.

Ha nemzeti történelmünket 2000 évre kiterjesztjük, láthatjuk, hogy őseink Európának minden jelentékenyebb részeit bejárták a középkorban, sőt később diplomatiai uton is folyton érintkeztek a főbb államokkal. Igy nemzetünk történelme némileg kis világtörténelemmé válik és jelentőségében tetemesen emelkedik. És mégis azt tapasztaljuk, hogy nem csak a jászok korszakát (mely még eddig kellőleg nem volt földerítve), de még a hunok és avarok korszakait is mellőzik iróink és tanáraink, valószinüleg azért, mert e korszakokat is csak a külföldi irókból ismerik és ott nem találnak dicséretre méltó dolgokat őseinkről. Pedig ha komolyan összehasonlítjuk a tényeket, láthatjuk, hogy pl. a kereszténynek magasztalt Nagy-Károly sok tekintetben eltörpül a pogány Atila előtt; csak ne az elfogultság, hanem a józan itészet szemüvegén át nézzük az eseményeket, azok rugóit, körülményeit, változatait és az akkori korszellemet.

Ha a jászok korszaka is belevonatik a magyarok történelmébe, kitünik, hogy nincs oly nemzetiség a Duna és Karpátok térein, mely a magyarnál régibb volna. Még az oláh nép sem előzte meg a magyar fajt e nagy hazában, ha csak azzal nem akar kérkedni, hogy ő nem román, hanem geta nemzet, mely ősei nyelvét elfeledé és rómaivá alakult át.

Ott van az erdélyi Karpátok közt egy magyar

Digitized by Google

nyelvü népcsoport, mely már akkor is magyarul beszélt, midőn a magyar nyelvet hun nyelvnek mondották; e székely nép ősi nyelvét és sajátságait is megtartá. Magyarország már (legalább kicsinyben) régóta fennállott, midőn Árpád népe bejött: az elpusztult Hunniából megmaradt a kis Siculia hun-magyar lakosságával. Mily anachronismus tehát Magyarország alapításáról beszélni Árpád korában, midőn Magyarország már ezer évvel elébb létezett Iazygia, Hunnia, Siculia és Avaria nevek alatt, és csak ezután következett a Hungaria nevezet!

Ha mi nem hagyjuk magunkat a külföld előtt folytonosan lenézetni; ha megmutatjuk, hogy önálló nagy történelemmel birunk; ha a reáltanodáinkból kikerülendő uj nemzedék nem csak a német, hanem a franczia nyelvben is jártassággal birand; ha magyar intelligentiánk nem csak német, hanem franczia munkákat és hirlapokat is olvasand; ha majd nevezetesebb irodalmi termékeink franczia fordításokban is olvastatnak Európa tudósai által: ekkor meg fognak szünni azon téves nézetek, melyek most, a német munkákban lerakva és innen a franczia irodalomba második kézből átvéve, nemzetünk történelmét ferde világításban tüntetik fel.

Teremtsünk tehát alapos kutatásokra fektetett magyar történelmet tanodáink és népünk számára; járjunk a magunk lábán, midőn egészségesek vagyunk, és éljünk saját szellemi étkeinkkel, midőn ezek izletesebbek a német és szláv irodalom főzténél. És ne csak magunk fogyaszszuk egészséges és izletes szellemi étkeinket, hanem kináljuk vele a külföldet is franczia étlap mellett, hogy a világ helyesen itéljen rólunk és megbecsülje minden jóra fogékony és tehetséges nemzetünket.

Digitized by Google

Ily eszmék és nézetek vezéreltek engem kutatásaim alkalmával. Kerestem a magyar irodalom termékeit, melyekben a jászok korszakának földerítésére akadhatnék; találtam is két derék munkát a jászok és kunok vidékéről, de ezek a metanasta jászok magyarságának kérdését alig érintik meg, és a hun-jászokra vonatkozólag történelmi tekintetben sem megbizhatók. Figyelemmel olvasám Thierry Atiláját, és ime a külföldi iró munkájában felcsillámlott egy reménysugár, mely a kérdés további nyomozására vezetett. Ő fölfedezé Ptolemaeus törmeléke közt a kiragyogó gyémántot: „A bastarnák és rhoxalánok közt vannak a h u n o k.“ Mint varázsfény tünt e sor szemembe; mindjárt bővebben tanulmányozám Ptolemaeust, melyben Chuni (Χοῦνοι) mellett Iazamatae, (Ἰάζαμαται), Iazyges (Ἰάζυγες) és ismét Iazyges metanastae (Ἰάζυγες οἱ μετανάσται) nevü népeket is találtam. Ezután Ptolemaeus több kiadását hasonlítám össze, és ime egy régi latin kiadásban olvasám, hogy P e s s i u m város neve máskép Furtarca (Furtárka); de sokáig nem tudám ki vagy mi az a Furt. Csak legujabban Dionnál jöttem rá, hogy a jászoknak Furt nevü fejedelmük volt a második század közepe után, tehát épen Ptolemaeus idejében. Azután Amm. Marcellinusnál olvasám, hogy a jászok egy alkalommal „marha, marha!“ magyar kiáltással támadták meg a hozzájuk beszélő római császárt. — Ennyi irodalmi adat már megerősített reményemben, hogy nem lesz sikertelen további kutatásom.

Most ezen buvárlataim eredményét kivánom jelen munkámban a magyar nemzetnek bemutatni, mely két részből áll:

Az első részben a jászok korszakára vonatkozó k u t f ő t ö r e d é k e k foglaltatnak a latin és görög

Digitized by Google

régi (egykoru) történetirókból kikeresve, összegyüjtve és magyarra fordítva.

A második részben a metanasta jászok magyar nemzetisége van történelmi, földrajzi, néprajzi és nyelvészeti adatokkal megállapítva.

Az első rész kutfőtöredékei öt évszázadon át nyomozzák a jászok történetét, kezdetben az Azow- és Feketetengernél, később a Tiszánál. (Kr. e. 112—378. Kr. u.)

A második rész a kutfőtöredékek történelmi adataiból vonja le és állapitja meg a metanasta jászok magyar nemzetiségét.

Ezen utóbbi részben foglalt értekezésem lehetőleg történelmi rendben adja elő nézeteimet; de a magyarság megállapításának adataiban első tényező a földrajz, második a történelem, harmadik a népisme és negyedik a nyelvészet. Ez utóbbinak azonban csak azon esetben adok helyet, ha a három első tényező által is együttesen vagy legalább egyenként támogattatik. Igy az én nyelvészkedésem nem egyedül a hangzásból indul ki, és ez által különbözik az Otrokócsi, Horvát István, Jászay és a többi nyelvészkedő történetiróink eljárásától, kik nemzeti buzgalmukban túlmentek a kellő határon, és igy a czélt eltévesztek.

A helyesirás tekintetében legczélszerübbnek tartom a görög szavaknál is a rómaiak irmodorát követni, minthogy a gymnasiumban a latin, a reáltanodában a franczia nyelv levén kötelező, ezen orthographia mindakét nyelvnél a legszokásosabb; a magyar szavaknál pedig meghagyom az összetett *cz*-t, mely a franczia és latin szavak mellett a magyar kiejtés megkülönböztetésére könnyebbséget nyujt és nem kényszeríti az irót a latin és franczia szavak szokott orthogra-

Digitized by Google

phiájának megrontására az egyszerű *c* kedveért. Azonban munkám első részében a görög kutfőtöredékek fordításánál a görögös irmodort követém, hogy kétes esetekben biztosabban haladhasson a kutató.

Kérem a t. olvasót, méltóztassék értekezésemet komoly figyelemre méltatni. Ha tévedek, szivesen elismerem hibámat; de amily komolyan és fáradságosan gyűjtém össze kutfőtöredékeimet, történelmi, földrajzi, népismei és nyelvészeti adataimat, ép oly komolyságot óhajtanék t. olvasóim és birálóim részéről is munkámnak mgnyerni.

Győrött, 1875. julius 31.

Sz. I.

Digitized by Google

Digitized by Google

Első rész.

KUTFŐTÖREDÉKEK.

(Kr. e. 112—378. Kr. u.)

Digitized by Google

I. A Krisztus előtti század. 1—11. sz.

II. Első század. 12—39. sz.

III. Második század. 40—78. sz.

IV. Harmadik század. 79—88. sz.

V. Negyedik század. 89—135. sz.

Digitized by Google

A Krisztus előtti század.

Mithridates (112—63).

1. (Kr. e. 100 körül.) Mithridates háborut inditott a scythák királyai Scilur fiai ellen Diophant és Neoptolém vezérei által. Chersonesos szabad város, nehogy a scythák kezeibe kerüljön, valamint a Bosporus zsarnoka Parisades, neheztelvén, hogy a scythák szokottnál nagyobb adót követeltek tőle, Mithridatesnek megadá magát, hasztalan tiltakozván Scilur fiai, kiket, számuk és atyja tanácsai szerint ismervén, Mithridates többszöri csaták által legyőzött. Posidonius 50, Apollonides 80 Scilur-fiuról tesz említést.[1])

Ezen sikerek által buzdittatva Mithridates az egész világ uralmára vágyott, Ázsiát és a rómaiakat vetélytársakul kezdé tekinteni, lassanként meghóditván a tengermelléki népeket.

2. (Kr. e. 90.) Mithridatesnek népes tartományai valának; amelyeket scytha nemzetek laktak, az emberek sokaságával nagyobb mennyiségben bővelkedének. Tehát *ezekhez* és a szomszéd *sarmatákhoz* követeket küldött, igérvén bő zsoldot, tisztességes hadviselést, gazdag birtokokat, biztos és nagy jutalmakat a rómaik ellen intézendő

[1]) A régi skytha nyelven a Don folyó Szil (határ-szél) nevet viselt. Scilur tehát (határ)szél-ur lehetett. A Don képezé a határt a skythák és ez időben idejött sauromaták közt. Egyszersmind Európa és Ázsia közös határaul is tekintetett.

Digitized by Google

fáradságaikért. A pártusok, médek és iberek a gallgörögökkel és bastarnákkal szintén a szövetségbe vonattak (89).

Freinshemii Supplementa Livii
(a 112. és 90. éveknél.)

3. (Kr. e. 89.) Mithridates Tigranessel a rómaiak ellen szövetséget köt, melynek szerződési feltétele volt, hogy a cappadociai városok és vidékek Mithridates birtokába, a rajtok levő emberek és ingóságok Tigranes hatalma alá kerüljenek. Ezután Mithridates, minthogy az inditott háboru nagyságát fölismerte, követeket küldött a kimmeriekhez, másokat a gallgörögökhez, ismét másokat a sarmatákhoz és bastarnákhoz, mindnyájuktól segélyt kérvén. Mindezen népeket, a rómaiak elleni háborut tervezvén, már előbb különféle jótéteményekkel és kedveskedésekkel lekötelezé magának. A skythäktól is hadsereget rendelt, és az egész Keletet a rómaik ellen fölfegyverzé. Igy nem nagy fáradsággal legyőzé Aquiliust és Maltinust, kik egy ázsiai (elpuhult) sereggel jöttek ellene, és midőn ezeket Nicomedessel együtt elüzte vala, a városok által rendkivüli hajlammal fogadtatott. Itt a régi királyok gyüjteményeiben sok aranyat és ezüstöt és sok hadi szert talált; ezeket lefoglalván, kiegyenliti a városok köz- és magán-adóságait és öt évre adómentességet enged. Ezután a harczosokat gyülésbe hija össze, és lelkesitő beszéddel bátoritja őket a római vagyis ázsiai háborukra.

Justinus XXXVIII. 3.

4. Ide járul még, hogy a Tyra folyótól Maeot tóig [2])

[2]) A maeoti (vagyis azowi) tó skytha neve Temerind, mi Vidian szerint „mater maris“ vagyis tenger szülője. Mostani kiejtés szerint lehet: Tenger-ind(itó). A régiek azt hitték, hogy a tenger is folyóviz, és igy az Azow-tengerből indul ki a viz a Fekete-, Márvány-, Földközitengeren át az atlanti oceánba. Most is foly a Don torkolatába Temer-nik nevü folyócska; az Azow-tenger délkeleti partján pedig áll Temer-juk nevü város a tenger és egy nagy tó között.

Digitized by Google

terjedő tartományok és az egész tengermellék, mely Kolchisnál végződik, Mithridates Eupator és vezérei által fődöztettek föl.[3])

Chersonesos városa kezdetben önálló volt és saját törvényei szerint kormányoztatott; de midőn a barbárok rohamainak nagyon kitéve volt, kénytelen lett Mithridates Eupator védelmébe adni magát, ki akkor egy nagy háboru előkészitéseül, melyet a rómaiak ellen szándékozott viselni, mindazon skythákat, kik a (kimmeri) földszorostól Borysthen folyóig laktak, legyőzte. Mithridates reményében megerősödvén, örömest küldött Chersonesosba hadsereget, és egyuttal hadat intézett a Skilur alatt álló skythák ellen, akit gyermekeivel együtt Palakonnál fogságba ejtett, mire a Bosporust is, melyet Parysades, ki akkor birta, önkényt átengedett, elfoglalá. Ezen idő óta Chersonesos városa mindig a bosporusi fejedelmek uralma alá tartozott.

Ezen kimmeriai tengerszoros a maeoti (azowi) tenger déli részén elválasztja Európát Ázsiától, mit északi részén a Tana eszközöl, mely észak felől jövén, ezen tengerbe két ággal ömlik, melyek hatvan stadiumra esnek egymástól. Itt e folyónál basonnevü (Tana, *Ταναις*) város is fekszik, mely Pantikapeon után a barbár kereskedelmi városok közt legnagyobb. — — A tengerpart-vidék e város európai (nyugati) részén puszta és kietlen; az ázsiai (keleti) oldalon ellenben lakatik.[4]) *Στραβων* 14., 309., 310.

---

[3]) Mithridates ezen fölfedezése képezi a magyarok történelmének kiindulás-pontját. Tehát Kr. e. 112. évben nyilik meg e nemzet világosabb multja, és épen ezer év mulva látjuk Árpádot mostani hazánk földén. (Kr. e. 112 + 888. Kr. u. = 1000.)

[4]) Már az eddig előadottakból is kitünik, hogy a magyarok elei (a skythák) a Don folyónál tarták központi tanyájukat Mithridates betörése és a sauromaták benyomulása előtt. *Ταναις* város volt a f ő t a n y a, és a fővároshoz folyó T a n a a Tanya vize. Még mostani D o n nevében is az o a magyar a hangnak felel meg (a görög és orosz a hangtól megkülönböztetve). Miután a sauromaták a Tana

Digitized by Google

5. (Kr. e. 65.) Pompeius, sergeit három részre osztván, ő a tanai vidéken (*ἐν τε τῇ χώρᾳ τῇ Ταναΐτιδι*) s a Kyrnos folyó mellékén tartott téli szállást. Tigranestől sok mindenfélét kapott, sokkal nagyobb pénzösszeget, mint amennyi kikötve volt. Leginkább ezen okból őt sokáig barátai és bajtársai közé számitá, és az ő fiát (ifjabb Tigranest) őrizet mellett Rómába kisérteté. *Δίων Κάσσιος* XXXVI.

6. (Kr. e. 44—1. k.) Germaniának legészakibb népei az okeánnál laknak; közőlük a Rajna torkolatától az Elbe (Albis) folyóig legismertebbek a sikamberek (*σούγαμβροι*) és a kimberek (*κίμβροι*). Ami azokat illeti, kik az Elbén tul az okeánig laknak, előttünk teljesen ismeretlenek; mert sem elődeink közől senki sem hajózott az okeánon kelet felé a Káspitengerig, sem az Elbét a római hadseregek soha át nem lépték. Miután még egy magán-utazó sem mert ezen folyón átutazni: ezen vidékekről, melyek tovább kelet felé terülnek, semmi biztosat nem mondhatunk, és

---

vagy Szil és az Atil (ital) vagy Volga (a görögöknél Rha) folyók közé benyomulának, az addig egységes skytha nép két részre szakadt: az európai és ázsiai skythák tömegére. Még Nagy Sándor is annyira egységes népnek tartá a skythákat, hogy a Jaxartes folyót Tanaisnak képzelé; szerinte ő a Tana folyó baloldalán járt, melynek jobb oldalát Dárius már látta. A nyugati tömeg a Tanától kissé visszahuzódott; ezek közt valának a jászok (*ἰάζυγες*), kik azelőtt épen a Tanya városát és környékét lakták: a folyó keleti részén levő jászok a sauromatáknak meghódolának. Később a sauromaták észak és nyugat felé terjeszkedvén, áttörtek a Tanya folyón is, és lassanként meghóditák az európai skythákat, köztök a jászokat is, kik közől aztán sokan a Tiszánál keresének uj hazát. A jászok ekép három csoportot képezének: a Tana folyó keleti mellékén maradtak jász-maták (*ἰάζαμαται*), a Feketetenger partján letelepültek jász-sarmaták (*ἰάζυγες σαρμαται*), a Tiszához vonulók jász-költözők (*ἰάζυγες μεταναστα*ι) nevek alatt lettek ismeretesekké. A rómaiak a győző és hóditó sarmaták nevéről a jászokat is átalában sarmatáknak nevezék, vagy átvették a görög elnevezéseket: iazamatae, iazyges sarmatae, iazyges metanastae.

Digitized by Google

minden, mit róluk állithatunk, csak valószinü gyanitás, melyet az égaljak és egyenközü vonalak tanából vonhatunk le. Tehát nem könnyü megmondani, mily sajátságokkal birnak a Germania mögött fekvő országok; nem tudjuk, hogy mint legtöbben állitják, a bastarnok mindjárt a germánokkal határosak-e, vagy hogy közepettük még mások laknak-e, és ezek jászok (ἰάζυγες), elszakadt alánok (Ῥωξολανοι), vagy más szekereken-élő (ἀμάξοβιοι vagy ἀμάξοικοι) népek-e. — Szintezen bizonytalanságban vagyunk a többi északi népek iránt is; mert ami a bastarnokat, sarmatákat (σαυρομάται) és minden más a Pontuson tul lakó népeket illeti, nem tudjuk róluk, mennyire esnek az atlanti tengertől, vagy hogy vele érintkeznek-e. Germania délkeleti része, mely az Elbén tul terül, először a svévek (σοήβοι) által lakatik, kik után a geták (γέται) földe következik. — — A görögök általános véleménye szerint a geták thrák származásuak. Kezdetben a mysiakkal együtt, kik szintén thrákok, az Ister (Alduna) mindkét partján laktak. Azon mysiak, kik a lydiak, phrygiak és trójabeliek közt laknak, ezen európai mysiaktól (moesiaktól) származának.

Azok, kik Bireviszt (Βοιρεβίστες) megöletése után a kormányra jutottak, az országot több részre osztá, ugy, hogy midőn multkor Augustus császár egy hadsereget küldött ellenök, itt egy negyvenezer, ott egy másik ötvenezer emberből álló csapat saját fejedelemmel birt. De ezen vidékek nem állandók, hanem időnként változnak; egy másik már régi időktől fennálló beosztás is van náluk, egy részök dákok, másik getáknak neveztetnek. — — A geták és dákok ugyanazon nyelven beszélnek. De a görögök előtt a geták sokkal ismeretesebbek mint a dákok, mert azok többször vándoroltak az Ister mindkét oldalán, és mert a thrákokkal és mysiekkel vegyest laknak. Szint ily vándorlásoknak vannak kitéve a triballok, egy thrák népség. Már mondám, hogy a népek vándorlásokra kényszerülnek, ha

Digitized by Google

őket hatalmasabb szomszédok nyomják. Igy az Isteren tul lakó skythák, bastarnák és sarmaták (jászok) gyöngébb szomszédaik földeit gyakran elfoglalták és onnan azokat kiüzték, ugy, hogy némelyek aztán a szomszéd szigetekre, mások Thrákiába menekültek. Igy az Ister baloldalán lakó népek a bastarnák és sarmaták által nyomattak, midőn a jobboldalon lakók különösen az illyrek által szorittattak. — — Ami pedig a Borysthenes és Ister közti egész vidéket illeti, ennek első része a geták sivatagja (ἡ τῶν γετῶν ἐρημία), ezután következnek a Tyra-melléki geták (Τυραγέται), ezekre a jász-sarmaták (Ἰάζυγες σαρμάται) és végre azon skythák, kik királyiaknak (βασίλειοι) és azok, kik urgoknak (οὖργοι) neveztetnek.

Στραβων 294., 295., 304., 305., 306.

7. (Kr. é. 35. 34.) (Oktávián még mint triumvir) seregét Pannonia lakói ellen vezette, sem általuk soha meg nem bántatva, sem valamely bünt rájuk nem bizonyitva, csupán katonái gyakorlása és mások vagyonával tartása végett, mindazt jogosnak tartván, mit a hatalmasabb a gyöngébb ellen végez. A pannoniabeliek az Ister (Duna) folyónál laknak Norikumtól az európai Mysiáig (Moesia), a dalmaták szomszédai; az emberek közt legridegebb életet viselnek, minthogy sem földjük, sem levegőjük nem kedvező; náluk sem olaj, sem bor, vagy csak igen kevés terem, ezeket nem is termesztik, mert nagy részt kemény télben élnek; de árpát és kölest esznek, és azokból italt is készitenek. Egyébiránt azon emberek közt, kiket ismerünk, legerősebbek; minthogy azonban becsületes életmódra semmijök sincs, a haragra és öldöklésre nagyon hajlandók. Ezt én nem csak hallásból vagy olvasásból, de minthogy azon nemzet előjárója valék, a valóságból ismerve irom. Mert az afrikai főnökség után Dalmatia (melyet egykor atyám is egy ideig kormányzott) és felső Pannonia főnöke valék; ezért amit irok, tapasztaltam. — — A caesar Pannoniába

Digitized by Google

érkezvén, kezdetben a zsákmányolástól tartózkodott, ámbár a mezőségi lakosok falvaikat elhagyván, az ellenök intézendő erőszakot kikerülték; de midőn Siskia (Sziszek) felé közeledve általuk megsértetett, haragra lobbanván, vetéseiket fölégette és amennyire csak lehetett nagy zsákmányolásokat tétetett. Midőn a városhoz érkezett, a lakosok nagyaik tanácsára mindjárt megadták magukat és túszokat adának. Azután pedig, midőn a kapuk bezárattak, ostromzár alá estek, mert erős falaikban és két hajózható folyójukban bizának; minthogy a Kulpa (*Κόλοπς*, Colapis) folyó a falakat mosva a Szávába (*Σαουος*, Sauus) ömlik, mely nem messze a várostól folyt (Kr. e. 35.) és most (230) az egész várost körül folyja, miután Tiberius által nagy árokkal oda vezettetve ismét régi medrébe bocsáttatott; azon időben pedig, midőn a Kulpa a falakat mosta és a Száva távolabb folyt, üres tér maradt, mely árkokkal és czövekekkel erősittetett meg. A caesar tehát azon hajókkal, melyeket a közeli szövetségesek készitének, a Dunán és Száván a Kulpába hatolt, és a várost szárazról és vizről megtámadá, hol aztán több vizi csatát rendezett. A barbárok készitett csajkákkal a csatára kijövének és a folyón a többi közt Menát, Sextus Pompejus szabadosát, is megölték, a szárazon pedig a caesárt vitézül visszaverték; mig végre hallván, hogy többen társaik közől csalárdul bekerittetve elvesztek, bátorságukat vesztvén, megadák magukat. Igy ezek a caesar hatalmába kerülvén, Pannonia többi része is elfogadá a béke föltételeit. A caesar seregének egy részét Fufius Geminus vezérlete alatt hagyván, Rómába visszatért, hol a neki szánt diadalmenetet elhalasztva, Oktavia és Livia számára szobrokat állitott, és hogy gyám nélkül saját akaratjukkal élhessenek, határozá, hogy személyök szent és sérthetetlen legyen és oly jogokkal birjanak mint a néptribunok. Midőn aztán atyja példájára Britanniába is sereget vezetni törekedett és e végből már Galliáig haladott,

Digitized by Google

azon tél után, midőn a consulságot Antonius ujra és Lucius Libo viselék (Kr. e. 34.), kitört a pannoniabeliek s velök a dalmaták lázadása. A pannoniabelieket ugyan Geminus, ámbár Sziszekből általuk kivettetett, mégis néhány csatában legyőzvén, visszafoglalá; a salassokat pedig és kik az ő lázadásuk részesei valának, Valerius Messala meghóditotta. A dalmaták ellen elébb Agrippa, azután a caesar maga vezetett sereget, ezek aztán őket több és nagy bajok közt (mert a caesar is megsebesült, némely katonáknak kihágásaik büntetéseül buza helyett árpa adatott, azok pedig kik soraikat elhagyák, megtizedeltettek) meghóditották; a többiek ellen Statilius Taurus viselt háborut.

Δίων Κάσσιος XLIX.

8. (Kr. e. 35—10?) A d á k o k hegyek közt laknak, honnan Kotizo királyuk uralkodása alatt, valahányszor a befagyott Duna partjait összeköté, lefutni szoktak a szomszédok zsákmányolására. Tetszett Augustus császárnak a megközelithetlen nemzetet kiszoritani. Ellenök küldvén Lentulust, a tulsó partra verte vissza; az innensőn őrtanyákat állitott. Igy most Dacia nem győzetett le; de kiszorittatott és eltolatott.

A s a r m a t á k (jászok) a sik mezőkön nyargalásznak. Ezeket is ugyanazon Lentulus által a Dunától eltávolitani elég volt. Nincs egyebük havas és deres sikságaigaikon erdejüknél; oly barbarság, hogy nem is tudják mi a béke. *Florus* II. 28. 29. (IV. 12.)

9. (Kr. e. 25.) Caesar Octavianus — a világ többi részét vezérei által fékezte meg. Neki a pártusok azon hadjelvényeket, melyeket Crassustól vettek el, önkényt visszaadták; a hinduk, skythák, sarmaták (jászok), dákok, kiket meg nem hóditott, ajándékokat küldének. Janus templomát, mely előtte kétszer volt bezárva, sajátkezüleg zárta be. *Aurel. Victor* V. I. 79.

10. (Kr. e. 15.) (L. Domitius és P. Scipio consulok

Digitized by Google

idejében) sok más mozgalom is támadt. A pannoniak a norikumiakkal Istriába betöréseket tevének; de Silius és vezérei által üldöztetvén, ismét békét nyertek, a norikumiaknak szolgaságot is okoztak. — — Thrákiában Marcellus Lollius Rhymetalk nagybátyjának és Kotys árvái gyámjának segitséget hozván, a besseket meghóditotta; utána Gaius Lucius ugyanazon okból a sarmaták (jászok) ellen hadat viselvén, ezeket megverte és a Dunán átszoritotta. Egyébiránt ezen időben a legnagyobb háboru, mely Augustust is a városból (Rómából) kivonta, a germánok ellen viseltetett. *Διων* LIV.

11. (Kr. e. 10.) Tiberius a lázadó dalmaták ellen indult, azután a pannoniabeliekhez, kik az ő és serege nagyobb részének távollétében uj dolgokat forraltak, mindakettőt egyszerre megtámadván, és majd ide, majd oda nyomulván, hatalma alá hóditotta, mely tetteiért oly tiszteletet nyert mint Drusus. Azután Dalmatia, mely mindig és Pannonia közelsége miatt is fegyveres erőt igényelt, Augustus őrködése alá helyeztetett. *Διων* LV.

Az első század.

Augustus végévei (1—14).

12. (Kr. u. 1—10.) Az Ádriatenger és az Ister folyó közti vidék egy részét a dákok, a bojok és tauriskok ellen viselt háboruikban, teljesen elpusztitották. Ez utóbbiak kelta (galliai) népségek, kik Kritasiros alatt e vidéket meghóditották, mely a dákok földétől a Parisos (Tisza) folyó által választatott el. — — Ezen népek (a bojok, tauriskok és skordiskok) az illyr és thrák népekkel vegyest laknak e vidéken. — — Ami még hátra van, azt a pannonok lakják. *Στραβων* 313.

Digitized by Google

13. Pannonia nevezetesebb népei a breukok, andizetek, ditiónok, pirustok, mazaiak, dézitiatok (Bató vezérökkel) és más kisebb népségek, kik egész Dalmatiáig terülnek.

Στραβων 314.

14. A skordiskok népsége az Isternél lakik és két ágra szakad: a nagyobb és a kisebb skordiskokra. E két nemzet közől a nagyobbik a Dunába ömlő két folyó közt lakott. A kisebb skordiskok lakhelye az Isteren tul a mysiek és triballok közelében volt.

Στραβων 318.

15. (1—50.) Azon vidéket, mely a kimmeriai bosporustól (a krimi félsziget tengerszorosától) a Tana folyóig te[illegible] meótiak lakják: toréták, arrékok, phikorok, a folyó torkolata közelében ixamaták vagy iax-maták (*ἰάξ-μάται* vagy jobban *ἰάξ-μάται* = jász-maták). Ezeknél ugyanazon mesterségeket gyakorolják a nők mint a férfiak, annyira, hogy a katonáskodástól sem menttek. A férfiak gyalog szolgálnak és nyilakkal harczolnak; a nők lovas harczot vivnak, de nem vassal viaskodnak, hanem akiket hurkokkal megfogtak, huzkodva megfojtják. Férjhez is mennek; de hogy férjhezmenőknek tekintessenek, nem a kortól függ; hacsak ellenséget nem ölnek, szűzek maradnak. — A Tana partjait és vidékeit sarmaták (*σαυρομαται*) birják: egy nemzet, néhány nép és néhány név.

Pomponius Mela I. 19.[5])

16. (Kr. u. 7, 8.) Hogy a germánoknak ujra békét kellett adni, ámbár hitöket megszegték, a Dalmatiában és Pannoniában kitört nagyobb, gyors elintézést igénylő mozgalmak okozák. A dalmaták az adók behajtását kedvetle-

[5]) Strabon Kr. e. 20 és Kr. u. 20 közt irta nagy földrajzát; P. Mela Kr. u. 44 és 54 közt irt, de spanyol hazájából a keleti országokat nem utazván be, ezek adatait régebbi munkákból szedegette, és ugy látszik, az itt előadottak még a Strabon korát is megelőző időre vonatkoznak.

Digitized by Google

nül fogadták; ámbár előbbi időkben csöndesen viselték magukat, most miután Tiberius Germaniában második hadjáratát végzé és vele a sereg nagy része elvitetett, sőt a dalmatáktól a császári sereggel Valerius Messallinus, Dalmatia és Pannonia helytartója szintén elment: ők összegyülének és virágzó fiatalságuk felett szemlét tartának. Kezdetben kevesen aggodalom nélkül föllázadtak dézidiat Bato vezérlete alatt, ki őket leginkább buzdítá. Az ellenök induló rómaiakat szétvervén, a többi dalmaták is elpártolának. Erre a breukok, pannoniai népség, egy másik Bato vezérlete alatt Sirmium (most Mitrovicz Szerémségben) ellen indultak, mely római őrség alatt állt. Hogy a bevétel meg ne történjék, Caecina Severus, a szomszéd Mysia (Moesia) helytartója a lázadás megtudása után azonnal a Dráva folyóhoz sietett, hol a lázadókat csatában legyőzte. De minthogy ezen csatában sok római is elesett, a barbárok szenvedett károkat könnyen kipótolhatni remélvén, társaik segélyére is számitván, akiket lehetett magukhoz csatoltak. E közben a dalmát Bato Salona városához vezetvén seregét, egy szikla esése által sulyosan megsértetett; a harczot másokra bizta, kik a tengerpartot pusztitva Apolloniáig nyomultak, hol a rómaiakkal összeütközvén, előbb legyőzetve, uj csatában azokat megverték. Ezekről értesülvén Tiberius és félvén, nehogy Itáliába is berontsanak, Germaniából visszatért, Messalint előre bocsátván, őt a nagyobb csapatokkal követte. Bato ezek közeledtét megtudván, ámbár sebéből még nem gyógyult ki, ellene ment Messalinnak, vele összeütközvén, győzött; de csalárdságok által környeztetvén, meggyőzetett és a breuk Batohoz futott, kivel csatlakozván, egyesült erővel elfoglalák Alma hegyet. Itt a thrák Rhymetalk által, ki ellenök Severtől küldetett, kis csatában legyőzettek és magának Severnek erejét is érezték. Ez innét Moesiába, melyet a dákok és s a r m a t á k (jászok) hábor-

Digitized by Google

gattak, visszatérvén, Tiberius és Messalin pedig Sziszekben időzvén, ők a rómaiak szövetségeseinek földjeit pusztiták és többeket vontak a lázadásba: Tiberiussal, ki már feléjök közeledett, összeütközni vonakodván, másfelé kóboroltak és sok pusztitást vittek végbe, minthogy a vidék ismerése és könnyü fegyverzetük mellett mindenfelé menekülhettek, kivált a tél beköszöntésével.

Amazok (a aszok), kik már Makedoniába is betörtek, Rhymetalk és öcscse Raskupol által megverettek, a többiek társaiktól elszakadván, a természet által megerősitett helyeikre menekültek, honnan alkalmas időkben lefutásokat tettek. Ezek krétai Qu. Caecilius Metellus és A. Licinnius Nerva Silanus consulok idejében történtek. Ezekről értesülvén Augustus, Tiberiusra gyanakodott, hogy ámbár az ellenséget rövid idő alatt legyőzhetné, a háborut szándékosan huzza, hogy e végből tovább maradhasson fegyverben, ezért Germanicust küldé a táborba, ki ekkor quaestori méltóságot viselt, adván neki még több katonát mind a szabadok, mind a szabadosok közől, kiket férfiak és nőktől váltott ki és szabaditott föl. — — Midőn Germanicus Pannoniába érkezett és a seregek mindenfelől összehuzódtak: a két Bato kiválasztván azon időt, mig Sever Moesiából közeledik, váratlanul megrohanták a volkai mocsároknál felállitott tábort; azokat, kik a sánczokon kivül valának, azok közé beüzték, de a bent levők beszoritott társaikkal kitörvén, a pannonokat megverték. Most a rómaiak több felé oszolva az ellenség földeit pusztiták; más nevezetes dolog nem történt. Germanicus a dalmát mazeokat csatában megvervén, nekik nagy károkat okozott. Ezek ugyanazon évben történtek.

Azután M. Furius Camillus és Sextus Nonius Quintilianus consulok idejében (Kr. u. 8.) Pannonia és Dalmatia megbékéltetését előidézte előbb az éhség, azután a betegség, mely a különféle füvek és gyökerek evéséből szárma-

Digitized by Google

zott; de a hozzájuk küldött legatusoknak még ekkor is ellenálltak, minthogy a rómaiktól semmi üdvöst nem reméltek. Midőn Germanicus, Drusus fia, ellenök hadat vezetett és erős városukat ostromlá, de be nem veheté, Pulius német lovag egy szikla-darabbal ugy megdobta a falat, hogy az a hozzá támaszkodott férfival együtt összeesett; ez annyira megijeszté a benlevőket, hogy előbb a várba vonultak vissza, azután ezt és magukat megadták. Erre Bato, ki a dalmatákat lázadásra izgatta és a rómaiaknak sok bajt okozott, Tiberius által a béke föltételeinek szerkesztése végett értekezésre hivatott; másnap megjelenvén, Tiberius kérdezé őt, miért pártoltak el és miért lázongtak oly sokáig: Bato felelé: Ez a ti hibátok, mert nyájaitok őrzésére nem kutyákat és pásztorokat, hanem farkasokat küldötök. Ekkép Dalmatia részint háborúval, részint békéltetéssel a rómaiakhoz került.

Ugyanazon időben a breuk Bato, ki Pinne átadásáért jutalmul a breukok földét visszanyeré, a másik (dézidiát) Bato által elfogatott és kivégeztetett. — Erre a pannoniak ujra fellázadván, Silvanus sereggel ment ellenök, a breukokat legyőzte, némelyeket csata nélkül meghódita. — Végre a többi pannonok is elfogadák a béke föltételeit, és meghódolának. *Δίων* LV.

Tiberius (14—37).

17. (14.) Pannoniában is katonai lázadás támadt. Ezek Augustus császár halálát megtudván, egy városkába gyültek össze, s azt megerősitvén sok lázongást vittek végbe; a többi közt Junius Blaesus helytartót megölni, szolgáit keresztre feszíteni határozák, és követelék, hogy a 16 évig szolgált katonák elbocsáttassanak, a zsold pedig egy denárral napjára fölemeltessék, fenyegetőzvén, hogy

Digitized by Google

ha kérelmük megtagadtatnék, a tartományt fellázitva Róma ellen indulnak. Alig birhatta rá őket Blaesus, hogy követeiket Tiberiushoz küldjék. — Innen Drusus a testőrségi katonákkal hozzájuk menvén, minthogy kivánságukat nem teljesité, ismét zendülést támasztván, a kiséretből többeket megsebesitének, és éjjel Drusust fegyveresekkel vették körül, hogy el ne szökjék. Azonban a holdfogyatkozástól megijedvén, az erőszakoskodással felhagytak és más követeket küldének Tiberius császárhoz. Közben iszonyu zivatar támadván, mindenki saját sátrába vonult vissza, hol a legdühösebbek Drusus kiséröi által egyenként megölettek; a többiek annyira lecsillapodának, hogy a lázadás szerzői közöl némelyeket a kivégezésre is átadának. Ez lett vége a pannoniai lázadásnak. *Διων* LVII.

18. (17.) Drusus Illyricumba küldetett, hogy szokjék a katonáskodáshoz és hadi tanulmányokat szerezzen; egyszersmind azt vélte Tiberius, hogy az ifjunak a városi fényüzés puhaságától távol jobb a táborban tartózkodnia, és magát biztosabbnak is érzé, ha mindakét fia (Drusus és Germanicus) legiokat kap. De a svévek segélyt kértek a cheruskok ellen, minthogy a rómaiak eltávoztával, érezvén a külső félelem hiányát, részint szokásból, részint a dicsőség iránti vetélkedésből a nemzet ereje és a vezérek vitézsége egyaránt fegyvert fogott egymás ellen; de Marbód király neve gyülölt a nép előtt és a szabadságért harczoló Armin kedves neki. Ezért nem csak a cheruskok és társai, Armin régi katonái, inditottak háborut; de Marbód országából is a svév nemzetek, semnonok és langobardok átpártoltak hozzá, kikkel együtt (Armin) tulnyomó lett, ha Inguiomer védenczei seregével Marbódhoz át nem tért volna, nem más okból, mint hogy fivére fiatal fia alatt szolgálni az öreg nagybátya szégyenlett. — — Ujra csatát reméltek, ha Marbód táborát a dombok közé nem vonja. Ez félelem jeleül vétetvén, a szökevények

Digitized by Google

által lassanként megfogyva, a markomannokhoz szállt és követeket küldött Tiberiushoz segélyt kérni. Azon választ nyerte, hogy jogtalanul kéri a cheruskok ellen a rómaiak segélyét, ki a rómaiakat ugyanazon ellenség elleni harczban semmivel sem segité. Elküldetett mégis Drusus a békekötés megerősitőjeül.

19. (19.) Midőn ezen év nyarát Germanicus (Egyiptomban) több tartományban tölté, nem csekély dicsőséget szerze Drusus, a germánokat viszályba kevervén, mely a már megtört Marbódot végveszélybe sodrá. Volt a gotonok közt Katualda nevü nemes ifju, ki egykor Marbód erejétől elfutott és most ismeretlen okokból boszuállást merénylett ellene. Ő erős sereggel a markomannok határába tör és társaiul nyervén az előkelőket, beront a székvárosba és a mellette levő erődbe, ott találja a svévek régi zsákmányait és a mi tartományainkból való főzőket és kereskedőket, kiket a kalmárjog, a pénzszerzés vágya és a haza elfeledése az ő lakhelyeikből az ellenség táborába vezetett. Marbód mindenfelől elhagyatva, nem talált más segélyt, mint a császár könyörületét. Átlépvén a Dunát, hol ez Noricum tartományt érinti, irt Tiberiusnak, nem mint szőkevény vagy esedező, hanem előbbi szerencséjének emlékéből, hogy azon nemzeteknél, melyek az egykor jeles királyt meghíták, Róma barátságát többre becsüli. — És Marbód Ravennába jutott, honnan, ha egykor a svévek elbiznák magukat, országába visszatérni igérkezett. De Italiából nem ment ki huszonkét évig, és megöregedett nagyon megfogyott hirességében az élethez ragaszkodásaért. Katualdának sem lett más menekvése; nem sokára a hermundurok segélyével Vibil vezér által elüzetvén és (a rómaiak által) befogadtatván, Forum Juliiba, narboni Gallia gyarmatába küldetett. Mindakettőnek barbár kisérői, nehogy a békés tartományokat közéjök keverve megzavarják, a Dunán tul a Marus (March) és Cusus

Digitized by Google

(Ipoly?) folyók közé telepittettek, királyul adatván nekik Vannius a quadok királya. *Tacitus* An. II.

20. (33?) Midőn (Tiberius) iszonyu dühösséggel rokon és idegen gyülöltjeit bünteté, a katonai fegyelem meglazulván, Armenia a partusok, Moesia a dákok, Pannonia a sarmaták, Gallia a szomszéd népek által fosztogattatott. *Aur. Victor* Ep. 7.

21. (35.) A keleti királyok közől az iberiai Mithridates Pharasmant elüzi, ravaszsággal és erővel kivánván övéit segiteni, és találkozván megvesztegetők, Artaces ministereit sok aranynyal a gonoszságra kényszeritik; egyuttal az iberek [6]) nagy sereggel Armeniába rontanak, és Artaxata városát elfoglalják. Mit Artabán (partus király) megtudván, fiát Orodot boszura készteti, ad pártus seregeket és küld zsoldosokat. Ellenben Pharasmán emberei magukhoz csatolák az albánokat, megnyerték a sarmatákat, kiknek törzsfőik mindenfelől ajándékokat nyervén, nemzeti szokásuk szerint különfélekép fegyverkeztek. De az iberek a helyeket ismervén, a kaspi uton a sarmatákkal Armeniát gyorsan elözönlik, és kik a partusokal jöttek, könnyen vissza is nyomatának, minthogy a többi nyilások elzárattak, az egyetlen pedig a tenger és az albáni hegyek

[6]) Sajátságos, hogy Ázsiában oly népcsoportokkal találkozhatunk, milyenek Európában is léteztek a történelem folyamában. Spanyolország, Franciaország déli része és a földközi tenger nyugati szigeteinek őslakói iberek valának: a káspi tengernél uj Iberia keletkezett. Gallia őslakói valának a keltak, ezekből Pannonia is kapott telepeket, de Kisázsiába is eljutott egy részök, hol Galatiát alkoták, a kelták itt Gallia nevéről galaták vagy gallgörögöknek neveztetvén. A Duna déli mellékén laktak a mysiak, és ime Kisázsiában is keletkezett Mysia. A rómaiak igy különböztették meg e tartományokat: Celtiberia (később Hispania) és Iberia, Gallia és Galatia, Moesia és Mysia. Róma őstörténelmében előjönnek az albanok: a kaspi tengernél is volt Albania; most igy nevezik Törökország nyugati részét. Ezekből kitetszik, hogy népvándorlások az őskorban is valának.

Digitized by Google

végei közt a hőségtől járhatlanná lett. — Végre a pártusok a kellemetlenségeket nem türhetvén, körülveszik a királyt és csatát kérnek, de ezeknek csak lovasságukban áll erejük, Pharasman pedig gyalogsággal is rendelkezett; az iberek és albánok sziklás helyeken lakván, a bajokat és türelmet jobban megszokták. — — A sarmatáknál nem egy parancsoló vezér van; ők egymást bátoritják, hogy ne nyilakkal kezdjék a csatát, hanem az ütközetet közelről fogadják. Különféle a harczmodor; a pártus utánnyomulni vagy elfutni egyaránt szokott, szétbontja a csapatokat, ütéseivel réseket keres; a sarmaták félretéve az íjat, melylyel kevésbbé ügyesek, csáklyákkal és kardokkal rohannak; lovas csata szerint pedig homlokot és hátat forditva, néha testeikkel összetartó csapatban a megszalasztottakat üzik vagy általuk üzetnek. — — Artabán csatát vesztvén, Armeniából a szomszéd Scythiába futott.

Tacitus An. VI.

Claudius (41—54).

22. (49.) Vannius, a svéveknek Drusus caesar által adott király, elüzetik országából. Uralkodása kezdetén jeles és népének kedves volt; de később kevélységre hajolván, mind népének gyülölsége, mind házi viszályai által körülvétetett. A lázadás szerzői valának: Jubillius, hermondurok királya, és Vannius nővérének fiai Vangio és Sido. Claudius császár, ámbár többször kéretett, a barbárok küzdelmeit fegyverrel nem gátolá, Vanniusnak biztos menedéket igérvén, ha elüzetnék; irt P. Atellius Histrusnak, ki Pannoniát kormányzá, hogy a legiót és a tartományból szedett segélyhadat a dunai partokhoz vezesse a legyőzöttek segélyére és a győzők ijesztésére, nehogy a szerencsétől elkapatva a mi békénket is megzavarják. Mert a ligiak és más nemzetek nagy ereje közelgett a gazdag ország

Digitized by Google

hirére, melyet Vannius 30 éven át (19—49) zsákmányolások és adóztatások által növelt. Neki saját gyalogsága volt, lovassága a sarmat jászokból állt, mely az ellenség sokaságával nem mérkőzhetett; tehát várak által kivánta a háborut viselni. De a jászok az ostromot nem türhetvén és a közeli mezőkön barangolván, a csata kényszerüségét előidézték, minthogy a ligiak és hermundurok őket megrohanák. Igy kilépvén Vannius erődeiből, csata által szétveretik, ámbár e balsorsban dicsérhető, hogy kezeivel a csatát víta, midőn más oldalról sebeket kapott. Végre a Dunán működő hajóhadhoz futott; csakhamar követték őt a védenczek (rómaiak cliensei), kik Pannoniában földeket kapván, megtelepittettek. Az országot Vangio és Sido egymás közt feloszták; Róma iránt nemes hűséggel, alattvalóik iránt, önkényt-e vagy kénytelenségből, midőn az uralmat megnyerék, sok szeretettel, de később nagyobb gyülölettel viseltettek. *Tacitus* An. XII.

Otho és Vitellius (69).

23. (69). A polgári háborura irányulván a kedélyek, a külügyekre semmi gond sem fordittatott. Annál bátrabban a sarmat nép roxalán nemzete, miután a mult télen két csapatot felkonczolt, nagy reménynyel Moesiába kilenczezer lovassal tört be, kegyetlen sikerrel és a zsákmánylásra inkább mint a csatázásra törekedve. A barangoló gondatlanokat a harmadik legió a segélycsapatokkal egyesülve hirtelen megtámadja. A rómaiaknál minden a csatározásra alkalmas; a sarmaták szétszóródva a zsákmány vágya által, már ezek terhei alatt és az utak sikamlóssága miatt elveszvén lovaik gyorsasága, mintha megkötözöttek volnának, megöletének. Mert, csudálatos, mintha a sarmaták vitézsége kivülök állana. Senki sem oly gyáva a gyalog csatában; midőn csapatonként jövének, alig álltak ki

Digitized by Google

egyetlen ütközetet; hanem a nedves időben és feloldott fagyon sem lándzsáikat, sem kardjaikat, melyek igen hosszuak és mindakét kezükkel emeltetnek, nem használván, elestek lovaikkal és vértjeik sulya alatt. A vezérek és nemesek vértezete vaslemezekkel vagy vastag bőrrel van összeállitva, mely amint az ütések ellen áthatlan, ugy a rohanó ellenség támadásai alatt a fölkelésre alkalmatlan. Egyszersmind a hó magassága és puhasága által is sülyedeztek. A római katona könnyü vérttel és hajitó dárdával vagy lándzsával előtöre, ahol kivántatik, könnyü karddal a fegyvertelen sarmatát (mert nem szokása pajzszsal védeni magát) közelről dőfé át, mig kevesen, kik a csatából megmaradtak, a mocsárokba rejtezének, hol a tél kegyetlensége és a sebek fájdalma által vesztek el. Midőn ez Rómában tudva lőn, M. Aponius, ki Moesiát nyerte, diadal-szoborral, Fulvius Aurelius, Julianus Titus és Numisius Lupus, a legiók vezérei, consuli diszletekkel jutalmaztattak, örülvén Otho és a dicsőséget magának tulajdonitván, mintha szerencsés harczolás mellett, az ő vezérei és seregei által, a köztársaságot nagyitotta volna.[7])

Tacitus Hist. I.

Vespasianus (69—78).

24. (70.) Iratott Aponius Saturninusnak, hogy a moesiai sereggel siessen. De, nehogy a fegyvertelen tartományok a barbár népeknek kitétessenek, a sarmat j á s z o k törzsfőnökei, kiknél az állam kormánya van, az együttharczolásba vonattak. A népet és lovasság erejét, melylyel egyedül használhatók,[8]) szintén felajánlák; de elengedtetett

[7]) A 21. és 23. töredék nem a jászok, hanem a valódi sarmaták harczmodorát mutatja.

[8]) A 22. és 24. töredékből kitünik, hogy a j á s z o k harczmodora nem a sarmatákéhoz, hanem a hunokéhoz hasonlitott.

Digitized by Google

ama kötelesség, nehogy a viszályok közt ellenkezésekre vetemedjenek, vagy más oldalról ajánlandó nagyobb zsoldért a jog- és igazságból kivetkőzzenek. A pártba vonatnak Sido és Italicus svév királyok is, kiknél a régi hódolat Róma iránt, és a hűségükre bizott nemzet türelmesebb.

25. (70.) (Cremona ostrománál.) Ez volt a sasok és jelvények rende: a katonák a sötétségben a véletlen szerint vegyest, a testőrség zászlaja a harmadévesek közelében, a segélyhadak csapatai a végeknél, az oldalak és hátak lovassággal körülvéve; Sido és Italicus, a svévek, a nép választottaival a (jász) törzsfőnökök az éleken valának.

Tacitus H. III. 5. 21.

26. (77 k.)[9]) A kárnok és japydok mögött, amerre a nagy Ister foly, a rhaetokhoz csatlakoznak a n ó r i a k. Ezek városai: Virunum (Volkmark a Drávánál), Celeia (Cilley), Teurnia (Villach), Aguntum, Viani-omina (Bécs), Claudia (Klagenfurth), Flavium Solvense (Solfeld). Noricumhoz számittatnak: Pelso (Fertő) tava, Bójok sivataga, már Claudius császár gyarmata (colonia divi Claudii) Sabaria (Szombathely) és Scarabantia Julia (Sopron) város (oppidum) által benépesitve.

27. Ezek után a makktermő P a n n o n i a, merre az álpok szelidebb gerinczei Illyricum közepébe északról délfelé irányulva jobbról és balról gyönge elágazásokkal huzódnak. Amely rész az Adriatenger felé néz, Dalmatia és az emlitett Illyricum; észak felé Pannonia terül s a Dunával végződik. Ebben gyarmatok (coloniae): Aemona (Laibach), Siscia (Sziszek). Jeles és hajózható folyói a

[9]) Idősb P l i n i u s röviden összefoglalván a Vezuv vulkán kitörése előtti idő földrajzi viszonyait, sok tekintetben kiegésziti és kijavitja Strabon és P. Mela földrajzi adatait; miért czélszerünek látszik, itt az ő adatait a Duna és Feketetenger vidékére vonatkozólag részletesebben bemutatni.

Digitized by Google

Dunába ömlenek: Dravus a nóri hegyekből szilajabban, Savus a kárni alpokból lassabban 120 ezer lépésnyi távolságban. A Dráva a serretek és serrapillok, jász-telep (iasi, ἰάσσιοι) és andizetek közt; a Száva a Kulpa-mellékiek (Colapiani) és breukok közt foly. Ezek a főnépek; ezeken kivül az arivatok, azálok (Felső-Pannoniában), amántenek (Alsó-Pannoniában), belgitek, kurtárok (Alsó-Pannonia Kurta városánál), kornakátok (Alsó-Pannonia Kornakon városánál), eraviskok (ἀραβίσχοι Alsó-Pannoniában), herkuniátok (az amantenek alatt), latovikok, azeriátok, varkiak. Claudius hegye, mely előtt (délre) a skordiskok, mögötte a tauriskok. A Szávában Metubarris (Zágráb) szigete a folyamiak közt legnagyobb. Ezeken kivül a következő folyók emlitendők: Kulpa (Colapis), mely Sziszeknél a Szávába foly, hol kettős medrével szigetet alakit, mely Segestica nevet visel, egy másikat Bisacuntius patak képez, mely Sirmium (Szerém) városánál foly a Szávába, hol a szerémiek és amantinok községe (civitas). Innen 45 ezer lépésnyire Taurunum (Zimony), hol a Dunával vegyül a Száva. Fölebb folynak: Valdasus (Valpó), Urpanus (Sárviz), szintén nem csekélyek.

28. Pannoniához csatlakozik azon tartomány, mely Moesia (a görögöknél európai Mysia) nevet visel, és a Duna mellett a Feketetengerig terül. Kezdődik az emlitett összefolyásnál. Ebben a dardánok, celegerek, triballok, timachok, moesök, thrákok, a Feketetenger közelében a scythák. Jelesebb folyók: a dardáni hegyekből Margis (Morawa) a Pingus és Timachus patakokkal (Margus városnál a Dunába); Rhodopeből Oescus (Ischa Bulgáriában Oescum városnál foly a Dunába); a Haemusból Utus, Eskám,[10]) Jeter. Id. *Plinius* III. 27. 28. 29.

[10]) Etelének is volt Eskám nevü országnagya, kinek leányát 449-ben elvette. Ugy látszik, a hun családnevek közt római eredetüek is voltak.

Digitized by Google

29. Egy nagy folyó Germania Abnoba hegyéből, mely mögött Rauricus (hegy és Rauriaca colonia) Galliában; az alpoktól ezer népség és esés közt Duna (Danubius) névvel, iszonyu viztömeggel növekedve, midőn Illyricumot kezdi érinteni, Ister nevet nyer, hatszáz folyót fölvéve, melyek fele hajózható, a Pontusba (Feketetengerbe) hat erős ággal behömpölyög. Első torkolata Peuce, ennél Peuce sziget, melytől a legközelebbi ág 19 ezer lépésnyi nagy mocsárba vész. Ezen mederből Istropolis közelében 63 ezer lépés kerületü tó képződik, Halmiris (sóstó) nevü. A második torkolat Naracustoma nevet visel: a harmadik Kalonstoma a Sarmat-sziget mellett; a negyedik Pseudostomon és Konopon diabasis (Szunyog-járás), ez után Boreostoma (északi) és Spireonstoma (vékony) torkolat.

30. Innen kezdve mindenféle scytha népek laknak és a tengerpart különböző vidékeit birják: a getá k, a rómaiaktól dákoknak neveztetve, azután a sarmatá k, a görögöknél sauromaták, köztök a hamaxobiek (szekérenélők) vagy aorsok; ismét az elfajult scythák és szolgáktól eredtek vagy troglodyták (barlanglakók), mellettük az alánok és rhox-alánok (elszakadt-alánok).[11]) Főnebb pedig a Duna és hercyni (tulajdonkép Karpát) hegység közt a pannon carnurtumi (Hainburg) telelő (katonai város) tájaig a germánok szomszédságában a mezőket és sikságokat lakják a jász-sarmatá k (iazyges sarmatae), a hegyeket és erdőket az általuk elüzött dá k o k a Pathissus (Tisza) folyóig. A hegység tulsó oldalát a bastarnák tartják, innen tul pedig a többi germánok. Agrippa mindazon területet, mely az Istertől az (északi) oceánig 12 százezer lépésnyi hosszaságban és 4 százezer szélességben a sarmát sivatagtól a Vistula folyóig terjed, fölfedezte. A scytá k neve

[11]) Pliniusnál nem roxolani, hanem rhoxalani áll; a görögben ῥωξ szakadást jelent: tehát nem Ross vagy Rusz, miből a német és szláv irók oroszt vagy ruthént származtattak.

Digitized by Google

mindenfelől átmegy a sarmaták és germánokhoz.[12]) Nem is maradt fön ezen ősi elnevezés másoknál, mint a legszélsőbb nemzeteknél, kik ezt nem tudva tanyáznak a többi halandók mellett. *Plinius* IV. 24. 25.

31. A Tana folyót, mely két ágban foly a maeoti tóba, érintik a sarmaták, mint mondják a médek ivadéki, kik szintén több törzsre oszolnak; először a nőuraló sarmaták (gynaecocratumeni), innen az amazonok házassága; azután az evazák, coriták, cicimenek, messeniek, costobókok, choatrák, zigák, dandarok, tussageták, turkák (turcae, később igy neveztettek a törökök is) egész az erdős, völgyes, rideg sivatagig; ezeken tul az arimphaeok, kik a riphaei hegyekhez tartoznak. A Tanát magát a scythák Szil-nek nevezik, a Maeotist Temerind-nek, mi annyit jelent, mint tenger szülője.[13]) A Tana torkolatánál hasonnevü város is volt. *Plinius* VI. 7.

Domitianus (81—96).

32. (82—92.) Domitianus a hadjáratokat részint önkényt viselte, részint szükségből; önkényt a kattok, szükségből egyet a sarmaták ellen, kik a legiot a legatussal együtt leölték; a dákok ellen kettőt, melyek közől az első Oppius Sabinus consulviselt által nyomatott el, a második Cornelius Fuscus testőrségi főkapitány által, kire a hadviselést bizta. A kattok és dákok felett többféle csaták után kétszeres diadalt ült; a sarmatákról csak babérkoszorut vitt a capitoliumi Jupiternek. *Suetonius* Domit. 6.

---

[12]) Beolvadtak tehát a jászok is a lándzsás-médek (sauromaták) közé, kik szintén scythák valának; de nem vesztek el, sőt magyar nyelvüket megőrizték a sarmat elnevezés alatt is.

[13]) Az eredetiben igy áll: „Tanain ipsum scythae Silin vocant Maeotin Temerinda, quod significat matrem maris.“ Itt az in és a ragok accusativust jelölnek. Tehát a Temer = tenger, mint tányér = tángyér. Tengerind(itó).

Digitized by Google

33. (83.) A lygiak némely svévek által Moesiában haddal támadtatván meg, követeket küldének Domitianushoz segélyt kérni; ezt megnyerék, mely nem annyira mennyiség, mint tekintély szerint volt erős. Csak száz lqvag adatott nekik. De a svévek, ez okból megharagudván, a j á s z népet maguk pártjára vonva felkészülének, hogy velük az Ister folyón átmenjenek.

34. (88.) Ez időben a rómaiknak legnagyobb háborujok volt a dákokkal, kiknél Decebal nyerte el a királyságot. Ez a hadügy ismeretében belátó, a működésben buzgó, gyors a berohanásra és visszatérésre, ha az ügy kivánta. Jól értett cseleket vetni, csatát kezdeni, a győzelemmel legczélszerűbben élni és a vereséget türelemmel viselni. Miért is ő igen sokáig volt a római nép ellensége. Azon népet dákoknak nevezem, mert ők maguk is igy nevezik magukat és ugyanezen névvel neveztetnek a rómaiak által; ámbár tudom, hogy ők némely görögök által getáknak mondatnak. Hogy ez jól van-e, nem tudom; de azt tudom, hogy a geták a Haemuson tul a Dunánál laknak. Domitianus ellenük hadat inditván, ámbár ő maga a háborut egy oldalról sem érinté, ... mégis, vezéreket küldvén a had viselésére és katonasága nagy részét is csuful elvesztvén, mint győző küldött Romába levelet.

Δίων LXVII.

35. Domitianus a quadokon és markomannokon boszut állni akarván, minthogy ezek a dákok ellen neki semmi segélyt sem küldének, Pannoniába jött, hogy ellenük hadat inditson; azoknak békekötés végett másodszor hozzá küldött követeit megöleté.

Azonban Domitianus a markomannok által meggyőzetvén és megszalasztatván, gyorsan követeket küldött Decebal dák királyhoz, hogy őt a béke megkötésére fölkérjék, mit azelőtt többszöri kérésre sem adott meg. Decebal, minthogy nagy bajokkal küzködött, elfogadá ugyan az ajánlott

Digitized by Google

alkalmat a békekötésre, de maga Domitiánnal beszélgetésre menni nem akart, hanem Diegist kisérettel küldé, hogy a fegyvereket néhány fogolylyal együtt, amennyiben csak ennyit birni állitott, adja át. Ez midőn megtörtént, Domitián Diegisnek koronát adott át, mintha valóban győzött volna és hatalma lenne a dákoknak királyt adni. Azután katonáinak czimeket és ezüstöt adott, és Rómába mint győztes a többi közt követeket és levelet is küldött Decebaltól mint ő mondá; de mások ezt Domitiántól költöttnek állitják. A diadalt sok jelvénynyel is ékesité, de nem az ellenségtől elszedettekkel, hanem inkább ő készittette azokat. Azonban a béke megszerzésére sajátjából is tett költségeket, midőn csakhamar nagy pénzösszeget és különféle mesterembereket adott Decebalnak, és még több adót is igért a császári szer- és kincstárból. Ilyeneket használt mindig az ellenségtől elszedettek gyanánt, mintha magát az országot is meghóditotta volna.

36. Egyébiránt a dáciai háboruban a következő nevezetességek történtek. Julianus, kire a had viselése a császár által bizatott, többi dolgait jól intézvén, megparancsolá a katonáknak, hogy saját és századosuk neveit pajzsaikra irják, hogy ekkép azok, kik kitünő vagy csuf dolgot végeznek, könnyebben felismertessenek; azután összeütközvén az ellenséggel a Tapa hegyszorosban (*ἐν ταῖς Τάπαις*), azok nagy számát megverte; közölük Vezinas, ki az övéinél Decebal után a második személy volt, minthogy élve el nem futhatott, szándékosan holtképen elesett, azután éjjel elszökött. Decebal félvén, hogy a rómaiak királyi városába rohannak, az annak közelében levő fákat kivágatá és a törzsekre fegyvereket tétetett, hogy az ellenségek azt gondolják, hogy katonák állnak ott, és visszatérjenek; ami meg is történt. *Δίων* LXVII.

37. (Domitianus) négy hadjáratot vezetett: egyiket a sarmaták (jászok) ellen, a másikat a kattok és kettőt

Digitized by Google

a dákok ellen. A dákok és kattok felett két diadalt tartott, a sarmatákról csak babért használt. Sok bajt szenvedett ezen háborukban. A sarmatáknál az ő legiója a vezérrel együtt elveszett; a dákok által Oppius Sabinus consulviselt és Cornelius Fuscus testőrfőnök nagy sereggel megöletének. *Eutropius* VII, 23.

Nerva (96—98).

38. (97. körül.) A hermundurok mellett (az Elbe mellékén) a nariskok, azután a marcomannok és quadok laknak. A marcomannok fő dicsősége és ereje, valamint lakhelye is, elüzvén hajdan a bójokat, vitézséggel szereztetett. A nariskok és quadok sem korcsosodnak. Ezek képezik Germania homlokát, amennyire a Duna által szegélyeztetik. A marcomannok és quadok napjainkig (Tacitusig) királyaikat saját nemzetükből nyerték, Marbód és Tuder nemes törzséből; már idegeneket is eltürnek. De a királyok ereje és hatalma a római tekintélytől. Ritkán segittetnek fegyvereinkkel, hanem gyakrabban pénzzel. Nem kevésbbé erősek hátrább a marsignok, gothinok, osok és buriak; a marcomannok és quadok hátát zárják be. Közölük a marsignok és buriak nyelvük- és szokásaikkal a svévekhez tartoznak; a gothinokat a gall, az osokat a pannoni nyelv feddi, hogy nem germánok és hogy adózásokat türnek. Az adók egy részét a sarmaták, más részét a quadok mint idegenekre róják ki; a gothinok, hogy nagyobb legyen a szégyen, vasat is bányásznak. Mindezen népek kis részben a mezőséget, a többiek az erdőket és hegyek ormait és hátait lakják. Elválasztja és elmetszi Sveviát a hegyek összefüggő láncza, melyen tul többféle népek laknak, kik közől legterjedtebb a lygiek neve több községbe szóródva.

39. A peucinek, venedek és fenniek (finnek) nemzeteit a germánokhoz vagy a sarmatákhoz számitsam-e, nem

Digitized by Google

tudom; ámbár a peucinek, kiket némelyek bastarnáknak neveznek, beszédük, szokásaik, földjük és lakhelyeik által germanokul mutatkoznak. Mindnyájuk tisztátlansága, az előkelők restsége, vegyes házzasságaik által némileg a sarmaták szokásait követik. A venedek sokat vesztének szokásaikból; minthogy ami erdőség és hegység a peucinek és fennek közt van, rablásaikkal bekóborolják. Ezek mégis inkább a germánokhoz számithatók, mert házakat is állitanak, pajzsokat is hordoznak, lábaik gyorsaságának is örvendenek; mi a szekereken és lovakon élő sarmatáknál máskép van. A fenneknél csudálatos vadság, piszkos szegénység; nincsenek fegyvereik, lovaik és házi isteneik, eledelük fü, ruházatuk bőr, szobájuk a föld. Csupán nyilaikban reményük, melyeket vas hiányában csontokkal hegyesitenek. A vadászat együtt táplálja a férfiakat, nőket; együtt járnak és a zsákmány részét követelik. A kisdedeknek sincs a vadak és záporok ellen más mendékük, mint hogy ágakból készitett födél által védetnek. Ide bujnak az ifjak, ez a vének menedéke. De ezt boldogabbnak tartják, mint szántani a földet, dolgozni a házakban, az ő és mások vagyonát remény és félelem közt őrizni. Biztosak az emberek ellen, biztosak az istenek irányában, azon legnehezebb dolgot elérték, hogy még fogadalomra (vallásra) sincs szükségük. *Tacitus* Germ. 42. 43. 46.

Második század.

Traianus (98—117).

40. (101.) Traján midőn egy ideig Rómában tartózkodott vala, seregével a dákok ellen indult, miután azok felett, mik náluk történtek, gondolkodott; azon pénzt is

Digitized by Google

sajnálta, melyet azok évenként kaptak; végre tapasztalá, hogy seregeiket naponként szaporitják és folyvást kevélyebbek lesznek. Megtudván az ő elindulását Decebal, megijedt; mert tudta, hogy azelőtt nem a római népet, hanem csak Domitianust győzte le, most azonban a római néppel és Traján császárral lesz háboruja, ki igazságosságával, vitézségével, jóságával sokkal kitünőbb és testi erejével is (ő ugyanis 42 éves korában kezdett uralkodni), és oly kedélylyel bir, hogy sem az ifjuság vakmerővé, sem a vénség lassuvá nem teszi. — Miután Traján a dákok ellen meghozta a sereget és nem messze volt a tápai hegyszorostól, hová a barbárok táborukat helyezék, egy nagy gomba hozatott eléje, melyen latin betükkel irva volt, hogy a burrok és minden szövetségesek (a jászok is) kérik Trajánt, hogy békét kötvén, térne haza. De mindamellett Traján összeütközött; mely csatában, ámbár az ellenség közől igen sok megöletett, mégis övéi között is igen sok sebesültet látott. Midőn már elfogytak a katonák sebeinek bekötözésére való tárgyak, saját ruháját sem kimélte és azt adá a sebekre. Azután a hegyek tágasabb helyeire nyomult, és más-más hegytetőre jutván, nem csekély veszélyek közt a dákok királyi székhelyéhez ért. Lusius a másik oldalról előtörvén, a dákok közől igen sokat levágott és elfogott. Decebal mindjárt azok közől, kik kalapot viselének, az előkelőket Trajánhoz küldé és általuk békét kért, igérvén, hogy a föltételeket hiven teljesitendi. — — Végül a fegyvereket letevén, Traján követeket küldött ez okból a tanácshoz, hogy általa is megerősittessék a béke. Igy az egyesség megköttetvén és Zermizegethusánál a tábort elhagyván, a többi vidéket őrséggel megerősitvén, Itáliába visszavitetett (103). Δίων LXVIII.

41. (104.) Decebal, részént mert igen sok dák Trajánhoz átment, részént más okokból, ismét békét kért. De midőn őt rábirni nem lehetett, hogy fegyvereit és magát át-

Digitized by Google

adja, már nyiltan nem gyüjtött sereget; de ez okból a szomszéd népeket (a jászokat is) a háborura meghíta, állitván, hogy ha általuk elhagyatnék, ők is veszélynek tennék ki magukat; mert biztosabban és könnyebben megtarthatják szabadságukat, ha a megtámadtatást be nem várva harczolandnak, mint ha Decebalt elveszni hagyják és aztán maguk társak- és szövetségesektől megfosztatva kénytelenittetnek az ellenséggel küzdeni.

42. (105.) Jelentetett, hogy Decebal sokat tesz a békekötés ellenére, hogy fegyvereket szerez, a szökevényeket befogadja, a várakat javittatja, a szomszéd népeket követek által segitségre szólitja, és akik nem engedelmeskednek, megtámadja; már a jászok vidékének egy részét is elfoglalá, melyet midőn később visszakövetelének, Traján vissza nem adá.[14]) Ezen okokból Decebal ismét ellenségnek jelentetett ki a tanács által. Traján ezen háborut másodszor is maga, és nem más vezérek által, végzé be. De minthogy Decebal Trajánnál sokkal gyöngébb vala, kevés hiányzott, hogy a császár orozva meg nem gyilkoltatott. Decebal szökevényeket küldött Moesiába, hogy Trajánt ölnék meg, kihez azelőtt mindig könnyü volt a bemenet, és a háboru idején mindenkivel örömest beszélgetett. De a bünténytt a szökevények nem merték végrehajtani, miután egyik közölük gyanuba esvén, elfogatott és nagy kinzások közt az ármányokat mind fölfedezé. Decebal Longinust, ki a rómaiak legügyesebb hadvezére volt, rábeszélte, hogy hozzámenjen, mintha kész volna parancsait teljesiteni. Midőn ez megjött, elfogatá őt, és nyiltan kérte Traján tanácsát. Miután semmit sem vehetett ki tőle, rendelé, hogy bilincseiből feloldva őrizet alá helyeztessék; azután

[14]) Ezen rész valószinüleg a Tisza balpartján volt. Ott állott Ziridana (Sirtanya) és valószinüleg *Ζουρόβαρα* (Szuróvára) is, melyek nem dák, hanem jász városok valának. A Tisza nem volt állandóan a jászok határa.

Digitized by Google

kérte Trajánt, hogy Longinust visszafogadva vele békülne ki. Erre Traján kitérőleg válaszolt, hogy Longinust se nagyrabecsülni, se megvetni ne látszassék, kinek halálát ugyan nem várja, de életben hagyását sem óhajtja nagyon. Midőn ezt Decebal észrevevé és nem tudja mit tegyen, Longinus mérget vett be, melyet esetleg szerze magának, és meghalt. *Διων* LXVIII.

43. Ez időben Traján kőhidat épittetett a Dunán, melyet én (Dion) eléggé bámulni nem tudok; mert ámbár más nagyszerü művei is vannak Trajánnak, mégis e hid a többieket sokkal felülmulja. Ezen hidnak husz oszlopa van koczkakövekből, melyek mindegyike az alapon kivül 150 láb magas, 60 láb széles, 170 lábnyi távolban egymástól boltozatokkal egybekapcsolva. E mű költségei majdnem hihetetlenek; de még csudálatosabb az, hogy ezek egy nagy, örvényekkel teljes és iszapos folyó medrében készültek ugy, hogy a folyó vize el nem vezettetett. — — Ezen hid nekünk (230-ban) már semmi hasznunkra sincs, nem is járnak rajta; de fönmaradtak oszlopai, mintha csak azért készittettek volna, hogy kitünjék, miszerint az emberi elmének semmi sem lehetetlen. Ezen hidat Traján készittette, félvén hogy a Duna befagyásakor a rómaiak, kik az innensö parton laknak, háboruval támadtatnak meg, mi ha megtörténnék, lehessen a sereget könnyen átszállitani. De Adrián császár ellenkezőleg félvén, hogy a barbárok a hid őrségét elnyomván, Moesiába könnyen átmehetnek, azon hid felső részét leszedette.

Διων LXVIII.

44. Igy Traján azon hidat elkészittetvén, a Dunán átjárt, és a háborut oly biztosan viselte, mint gyorsan; de a dákokat igy is alig győzheté le. — — Decebal miután látta, hogy királyi székhelye és minden vidéke elfoglaltatott és közeledik azon veszély, hogy maga is elfogassék, megölte magát. Feje Rómába vitetett; igy Dacia a

Digitized by Google

római nép hatalmába került, és (107.) oda Trajan gyarmatokat telepitett. Decebal kincsei is, melyeket székvárosától nem messze Sargetia patak alá rejtetett, megtaláltattak. Decebal t. i. a folyót foglyok által elvezettetvén és a medret megásatván, nagy mennyiségü ezüstöt, aranyat, legdrágább és legbecsesebb ingóságait, melyek hosszabb ideig fentarthatók, oda rakatta, s a kincsre erős kőboltozatot rakatván, a folyót elébbi medrébe visszavezetteté. Azonkivül ruhákat és más hasonló tárgyakat a barlangokba rejtetett ugyanazon szolgák által, kiket azután, midőn munkájukat bevégzék, megöletett, nehogy a történteket elbeszéljék. De Bicilis, Decebal társa és barátja, ki a dolgot ismerte, elfogatván, ezen kincseket fölfedezé.

Διων LXVIII.

45. (107.) Trajan, Daciát Decebal legyőzésével meghóditván, provinciává tevé a Dunán tul azon földeket, melyeket most (366.) a thaiphalok, victoalok és theruingek birnak. Azon tartomány tizszer százezer lépésnyi kerületü volt.[15]) *Eutropius* VIII, 2.

46. Trajan először, talán egyedül is terjeszté a római erőket az Isteren tul a dákok tartományába, meghóditván a kalapot viselő dákokat s más népeket Decibal királylyal, és a dardánokat.[16]) Egyszersmind napkelet felé mindazon népek, kik az Ind és Eufrát folyók közt laknak, háboruval leverettek, és a persák Kosdroes nevü királyától kezesek követeltettek. Ezalatt ut készittetett a vad népek közt, melyen a Feketetengertől Galliába könnyen utazhatni; a gyanusabb és alkalmas helyeken várak épittettek; a Dunára hid is rakatott és több gyarmat telepittetett.

Aurelius Victor Caes. 13.

---

[15]) Tehát Trajan Daciája nyugatra a Tiszáig terjedt és volt oka a Tisza keleti részét a jászoknak vissza nem adni. Azonban észak felé nem terjedt Trajan hóditmánya a Tisza kanyarulatáig.

[16]) Aurelius Victor e helye meg van rontva, melyet az irók többfélekép magyaráznak. Az eredetiben igy áll: „Quippe primus

Digitized by Google

Adrianus (117—138).

47. (136.) A zsidók elleni háboru bevégeztetvén, az alánok vagyis massageták háboruját inditá Pharasman (iberiai király) és Mediát pusztitá, Armeniát és Kappadokiát is zaklatván. Azután az alánok, részént Vologaesus ajándékaival megnyeretve, részént Flavius Arrianustól, ki Kappadokiát kormányzá, félvén, megnyugvának.

48. (137.) Rómába mind Vologaesustól, mind a jászoktól követek érkeztek; az elébbiek Pharasmánt vádolák, az utóbbiak a békét kivánták megerősittetni. Ezeket Adrián a tanácsba vezeté. Midőn a tanács ezen ügyekre a válaszolás teendőivel őt megbizta, mind irásban megfogalmazá, mind szóval elmondá a válaszokat. *Διων* LXIX.

Antoninus Pius (138—161).

49. (160. k.) [17]) Felső-Pannonia határai: nyugatról a Kéti (Cetius) és némi részben a Karvanka hegy; délről Istria és Illyris része, egyenközü vonalban, mely a mondott nyugati határtól az Albán hegyen át a Bébi (Vellebit) hegyig, és ismét az Alsó-Pannonia határán vonatik,

---

aut solus etiam vires romanas trans Istrum propagavit, domitis in provinciam Dacorum pileatis Sacisque nationibus Decibalo rege ac Sardonios.“ Azonban ha a két **S** betüt **D**-re változtatjuk, mely betük a rosz kéziratban egymáshoz szoktak hasonlitani, és a szórendet kissé megbontjuk, mindjárt világos lesz a szöveg igy: „vires romanas trans Istrum in provinciam Dacorum propagavit, domitis pileatis Dacis aliisque nationibus Decibalo rege, ac Dardaniis.“

[17]) Ptolemaeus földrajza, a második század utó felében iratván és tudományos rendszerben kezeltetvén, igen fontos tényező a jászok történelmének tanulmányánál. Minthogy azonban Strabon, Mela és Plinius adatai után nekünk már részleteiben fölöslegessé kezd válni, itt csak azon részeket adjuk, melyek az elébbieket kiegészitik és megvilágitják.

Digitized by Google

melynek fekvése 41° 30′ 45° 10′; északról Norikum említett határa és a Dunának azon része, mely a Kéti (Cetius) hegytől azon helyig terjed, hol Narabon (Rába) folyó ömlik bele, melynek fekvése 41° 0′ 47° 40′; keletről Alsó-Pannonia a két határ közti vonalnál. — Lakják ezen tartomány északi részeit azalok nyugatról, kytnek keletről; a délieket latobikok Norikum alatt, varkiánok keletre; a középső földet pedig boiok nyugatról és alattuk kolaitianok, keletről pedig j á s z i a k (*Ἰάσσιοι*) és alattuk oseriátok.

Πτολεμαιος II. 13.

50. Alsó-Pannonia határai: nyugatról Felső-Pannonia azon helytől, hol a Narabon (Rába) folyó a Dunába észak felé befoly, a mondott határok közt; délről Illyrikum része, mely a mondott határtól a Dunának azon kanyarodásaig terjed, hol a Sauos (Száva) beömlik, melynek fekvése 45° 0′ 44° 30′; északról és keletről a Dunának azon része, mely Narabon torkolatától a Száva torkolatáig terjed, mely rész helyzete: Narabon folyó után a kanyarodás Kurtánál 42° 0′ 47° 0′, a Duna folyó legészakibb kanyarulata 42° 30′ 48° 0′; ahol a folyó belefoly (a Rába), mely a két Pannonia közt kelet (északkelet) felé foly, a Kéti (Cetius) hegyből eredő és Karrodunonnál (Körmend) összefolyó két patakból keletkezik, melyek közől az északi Savaria (Pinka), a déli Dáros (Lafnitz?) nevet visel 44° 20′ 45° 40′. A Duna kanyarodása Kornakonnál 44° 20′ 45° 15′, Akuminkonnál 45° 0′ 45° 20′, Rhittionnál 45° 30′ 45° 0′, hol a Száva ömlik belé, mely a Kéti hegyből indulva mindakét Pannoniát érinti 45° 0′ 44° 30′. — Lakják ezen tartomány nyugati részeit amantinok északra, alattuk herkuniatok, azután andiantok, azután breukok; a keleti részeket pedig északra araviskok, délre skordiskok.

Πτολεμαιος II. 14.

51. Az átköltözött jászok (*Ἰάζυγες οἱ Μετανάσται*) határai: északról az európai Sarmatia része, mely délről a

Digitized by Google

a sarmát hegyek részét képezi a Karpát hegyig; nyugatról és délről Germania része, mely a sarmát hegyektől a Duna kanyarulatáig Karpisnál terjed, és a Duna folyónak azon része, mely innen a belefolyó Tisza (*Τιβίσκος* hibásan) torkolatáig terjed, mely (Tisza) északról jő le, és torkolatának helye 46° 0′ 44° 15′; keletről Dakia a Tisza mellett, mely a Karpát hegyből eredve a keleti részről foly le és aztán megkanyarodik. Azon hegy fekvése 46° 0′ 48° 30′. Ezen átköltözött jászok földén városok: Uskenon 43° 15′ 48° 20′, Górmanon, ugyanez Clesenburgum némelyeknél 43° 40′ 48° 15′, Abieta 43° 40′ 48° 0′, Trisson 44° 10′ 47° 45′, Párka 43° 30′ 47° 40′, Kándanon 44° 0′ 47° 20′, Péssion, Furtárka szerintünk 44° 40′ 47° 0′, Partiskon 45° 0′ 46° 40′.[18]) *Πτολεμαιος* III. 7.

52. Dakia nevezetesebb városai (közt): Ziridana 45° 30′ 46° 20′; Zurobara 45° 40′ 45° 40′.[19]) *Πτολεμαιος* III. 8.

---

[18]) Ptolemaeusnak három kiadását tanulmányoztam. Az első igen régi latin „Geographia Cl. Ptolemaei Alexandrini olim a Bilibaldo Pirckheimerio translata. Venetiis, 1562.“ A másik görög-latin Wilbergtől, Essendiae 1842; a harmadik tisztán görög, Lipcse 1845. Épen az első helyen emlitett régi kiadás, mely egy még régibb kiadáson alapszik, nevezi Gormanumot Clesenburgnak és Pessiumot Furtárkának; tehát ez nem csekély nyomatékkal bir a metanasta jászok magyarságára nézve. A jászok Furt nevü fejedelme a második század közepén élt és a markomann-háboruban részt vett; rájöttem Dion 71-ik könyvében. — Ide vehetjük még *Ζιριδανα* és *Ζουρόβαρα* városokat, melyeket Ptolemaeus a Tisza dák oldalára helyez, de időnként a jászok birtokában valának; igy lesz: Furtárka, Szuróvára és Sirtanya, de még Kántanya is előkerül; mert a Candanum nem egyéb, mint neutrumja a Candana femininumnak. Ez áll még a görögben is: *δανος, δανα, δανον* (*Κάνδανον, Κάνδανα*).

[19]) Ziridana némely kiadásban Ziridava alakban is előjő; de miután a Tiszától Erdély nyugati oldaláig egyetlenegy dava végzetü város sem fordul elő, és a dava (vagyis geta) városok túlnyomólag a mostani Oláh- és Moldvaországban feküdtek: világos, hogy azon

Digitized by Google

53. Az európai Sarmatiát (a Don folyóig) lakják leginkább venedek (vendek) az egész venedi öböl körül (a Baltitengernél); Dakia felett peukinek és basternák; az Azovtenger egész oldalán a j á s z o k (*Ἰάζυγες*) és rhoxolánok (*Ῥωξολανοι*); ezektől belebb az amaxobiek és alaun skythák. — A basternák és rhoxolánok közt vannak a h u n o k (*Χοῦνοι*). — A Tana folyó kanyarulata alatt vannak: Sándor oltára 63° 0′ 57° 0′, Caesar oltára 68° 0′ 56° 30′, és a folyam torkolata közt Tana város (*Ταναΐς*) 67° 0′ 54° 30′.

Πτολεμαιος III. 5.

54. Az ázsiai (Donontuli) Sarmatiában a Tana folyó északi kanyarulatánál a perierbidek erős népe, ugyanannak déli részén a j á s z m a t á k népe (*Ἰαξαμάται* vagy *Ἰάζμαται*).

Πτολεμαιος V. 9.

Marcus Aurelius (161—180).

55. (167—180.) Márk Aurel császár csak egy háborut viselt, a markomannit, de milyenre senki sem emlékezett, annyira, hogy a puniakkal hasonlittatott össze. Annál sulyosabb e tény, hogy a római seregek mind elvesztek; ez alatt azonban oly nagy dögvész volt, hogy a persa győzelem után Rómában és egész Itáliában s a tartományokban az emberek legnagyobbrészt, a katonaságnak majdnem minden serege a ragályban veszett el.

Midőn Carnuntumnál iszonyu munkával és mérséklettel három évig kitartá a terhet, a markomanni háborut bevégzé, melyet ezekkel a quadok, vandalok, sarmaták (jászok), svévek és minden barbarság inditott vala. Sok ezer embert ölt meg, és Pannoniát a szolgaságtól megsza-

---

kiadás hitelesebb itt, mely Ziridana alakban adja e város nevét. Hogy pedig Zurobara a görög kiejtésben Szuróvára, azt tudják azok, kik a görög olvasást az ujgörög kiejtés szerint gyakorolják.

Digitized by Google

baditván, Rómában ismét, fiával, Commodus Antoninussal, kit már caesárrá tett, diadalt ült. *Eutropius* VIII. 12. 13.

56. (Dion 71-ik könyve.) [20]) Mihelyt Marcus Antoninus — meghalálozván Antoninus (Pius), ki őt örökbefogadá — a császárságot elnyerte, mindjárt társul és az uralkodás részesévé fogadá Lucius Verust, Lucius Commodus fiát, minthogy ő gyönge testalkatu volt és a tudományokra adta magát. Mondják ugyanis, hogy nem pirult mint császár és nem szégyenlett soha a tanitó lakába járni, sőt gyakran meglátogatá Sextus Boeotus bölcselőt, és Hermogenes szónoklati értekezéseinek meghallgatására nem hanyagul járt el; de különösen a Stoicusok szabályait követte. (Ezért mellékneve Antoninus Philosophus.) Lucius (Verus) ellenben izmos ifju vala és a hadügyekre is alkalmasabb. Ennek Márk leányát Lucillát nőül adá, és vejévé tevén, a pártusok elleni háboru viselésére küldé, amely háborut elébb Vologaesus kezdé, ki a rómaiak egész seregét, melyet Severianus Arméniának Elegia városába helyezett, mindenfelől körülvevén, a vezérekkel együtt összenyilazá és elölé; ezért a syriai városoknak igen rettegett volt.

57. (162.) Lucius amint Antiochiába érkezett, nagyszámu katonaságot gyüjtvén és legjobb vezéreket választván, ő a városban maradt, hogy mindent rendezhessen és a katonáknak közlekedést szerezzen; a sereget Cassiusra bizá. Cassius a támadó Vologaesust vitézül megállá, és miután az szövetségeseitől elhagyatva hátat forditott, üldözé; Seleucia és Ktesiphonba ért, ezután Seleuciát pusz-

[20]) A markomanni háboruban a jászok tevékeny részt vettek, de a szövetségben valának még a markomannok, varisták, hermundurok, quadok, svévek, sarmaták, lakringek, búrok, vandalok a victoálokkal, ózok, bessek, kobótok, roxalánok, bastarnák, alánok, peucinek és kostobókok. Ezért czélszerünek látszik Dion 71-ik könyvét csaknem teljesen átforditani, ki e háborut érdekesen irja le.

Digitized by Google

titá és fölégette, Vologaesus királyi székvárosát Ktesiphont a földdel egyenlővé tevé. Midőn azonban visszatért, katonáinak nagy számát elveszté, kik részént éhség, részént betegség által veszének el; mégis Syriába megérkezett a megmaradt katonákkal. Ezen dolgokkal dicsekedett ugyan Lucius, de a szerencse végre nem kedvezett neki; mert nem sokára ezután Márknak, az ő ipának leseket hányni mondatik, de méreggel megöletett, mielőtt tervét kiviheté.

58. (163.) Márk egész Ázsia kormányára Cassiust rendelé; ő a barbarok ellen, kik az Ister körül vannak, a jászok és markomannok ellen (*Ἰάζυξι τέ καί Μάρκομανοις*), majd ezek, majd azok ellen folyvást, amig csak élt, háborukat viselt, melyeknél Pannonia volt tartózkodási helye.

59. Ugyanezen időben a germanok, kik a Rajnán tul laknak, egész Itáliáig jöttek, és a rómaiaknak nagy és terhes bajokat okozának; ellenük Márk Pompeianus és Pertinax hadvezéreket küldé. Ezen háboruban legjobban viselte magát Pertinax, ki később császárrá lett. — — Midőn pedig a markomannoknak egyik csatájuk jól sikerült és Marcus Vindex praefectus általuk megöletett, a császár neki három szobrot állitott; midőn pedig azokat legyőzé, Germanicus czimet nyert. Germanoknak azokat nevezzük, kik a felsőbb vidékeken laknak.

60. (173.) Ezen időben a rómaiak a jászokat először a földön, azután a folyón győzték meg; nem mintha hajóhadi csata lett volna, hanem annyiban, hogy a befagyott Dunán a futamlók utoléretvén, mind ott, mind a szárazon harczoltak. Midőn a jászok a rómaiak által közelről üldöztetének, a rómaiakat elválasztva könnyen hitték legyőzhetni; minthogy azok a jeget nem szokták meg, a rohamot kiállani reménlték. Tehát némelyek elülről, mások oldalról támadák meg lovasaikkal a rómaiakat, minthogy lovaik az ily jégen biztosan futni tanultak. Mit a rómaiak észrevevén, még sem féltek, hanem megfordulva és az

Digitized by Google

ellenséggel szembeszállva a legnagyobb rész lerakja a pajzsokat, és hogy el ne essenek, egyik lábbal rálépnek; igy a rohamot először kiállják, azután megragadván a jászok kantárait, pajzsait és lándzsáit, azokat magukhoz huzzák, és az igy bebonyolitott embereket és lovakat ledöntögetik; nem is birtak azok a sikamlós helyen a rómaiak erejének ellenállani. Ámbár a rómaiak is elesének, mégis aki hanyatt esett, az ellenséget lábaival huzta, és mint a birkózásnál szokott történni, ugy hátra lökte, hogy felülkerekedhetett; aki előre bukott, az előtte levő ellenséget fogaival marczangolá. Mert a barbárok nem ismervén a harcz ezen nemét és könnyü fegyverzetüek levén, kevésbbé valának képesek ellenállani, minek az lőn következése, hogy a sok közől csak kevesen futának el. Igy Márk a sok és nagy csaták után és veszélyek közt a markomannokat és jászokat legyőzé.

61. (174.) Ezek után azok ellen, kik quadoknak neveztetnek, kemény csatája és nagy háboruja támadt, melyből a győzelem remény ellenére vagy inkább az Isten kegyelméből szerencsésen következett, minthogy a rómaiak midőn az ütközetben valának és legnagyobb veszélybe jutának, valóban csudálatosan és isteni módon menekültek meg. Midőn t. i. a quadok által alkalmas helyen körülvétetve pajzsok által összeszorittatának, azalatt a barbárok halogaták a csatát, remélvén, hogy a hőség és szomjuság miatt elveszendnek azok, kiket a körülfekvő helyek elfoglalása által igy bekeritének, minthogy semmikép sem juthatnak vizhez. Midőn a rómaiak ily nagy bajokba kerültek, hogy betegség, sebek, napszurás és szomjuság által gyötörtetének, és sem harczolni, sem máshová huzódni nem birtak, hanem a csatamezőn állva azon helyre szoritva égtek: egyszerre a felhők annyira tornyosultak össze, hogy a legnagyobb zápor hullott nem az isten jótéteménye nélkül. Azt hirlik, hogy az egyiptomi nagy Arnuphis, aki Márk-

Digitized by Google

kal volt, Mercuriust, különösen azt, ki a levegőben van, és más szellemeket bizonyos varázslati mesterségekkel előhítt, és ezek által idézte elő az esőt.[21])

62. Mihelyt esni kezdett, a rómaiak mindnyájan az égre néztek és az esőt szájukba ereszték; azután pedig az alátartott pajzsaik- és sisakjaikból részént maguk szörcsöltek, részént lovaiknak adának italra. Ellenben a barbárok rájuk rohanván, egyszerre ittak és harczoltak, sebesültjeik pedig vérüket sisakjaikba folyatva, a vizzel együtt itták. Ezért a rómaiak nagy károkat szenvedének az ellenségtől zaklattatva, minthogy legnagyobb részt az ivással valának elfoglalva; de sebes jégeső és sok villám csapott az ellenségre. Ott tehát látni lehetett a vizet és tüzet egyszerre

[21]) Idáig szól Dion, kinek iratát Xiphilinus kiirásából ismerjük; ezen utóbbi keresztény iró a következő sorokkal toldja meg Dion előadását: „Ezeket mondja Dion, de ő nekem hazudni látszik, akarva vagy akaratlanul, nem tudom; hogy szándékosan, inkább gyanitom. Ő tudhatja, hogy egy legio fulminatrix tulajdonnevet visel, ezt ő meg is emliti a többiek elsorolásánál, és nem más okból, mást nem is hallani, mint abból, mi e csatában történt, nyerte azon nevet. Amely ok akkor a rómaik üdvére, a barbárok kárára volt, nem azon nagy Arnuphis; minthogy sehol sincs említés arról, hogy Márk a bűvészek társaságának vagy a varázslatoknak örült volna. Amit e dologról tudok, ebből áll: Márknak volt egy legioja a maltai katonákból, kik mindnyájan Krisztust tisztelik; a császárhoz jött a testőrparancsnok, nem tudván ezen csatában mit tegyen és az egész sereget féltvén. Mondják, hogy előadta légyen, miszerint semmi sincs, mit azok, kik keresztényeknek neveztetnek, imáikkal meg nem nyernének, és hogy van egy egész legio ilyféle emberekből. Márk ezt megtudván, kérte őket, hogy az ő Istenükhöz esedezzenek. Midőn azok ezt megtették, Isten őket azonnal meghallgatá, és az ellenséget villámmal sujtá, a rómaiakat esővel felüdité. Ezen dolgokra Márk nagyon elcsudálkozván, császári rendelettel a kereszténveket megtisztelé és azon legiot villámosnak (fulminatrix) nevezé. Ezekről egy levél is fönmaradni állittatik. A pogány görögök tudják, hogy azon legio villámosnak neveztetik, és azon dolgokról tanuskodnak; de az okát, hogy miért neveztetett ugy, nem mondják meg.“

Digitized by Google

esni az égből és ez okból némelyeket nedvesedni és másokat inni, ismét másokat összeégni és végkép elveszni. Nem érte a tüz a rómaiakat, vagy ha néha hozzájuk csapott, mindjárt kialudt; még a zápor sem segitett a barbárokon, hanem a lángokat táplálta mint az olaj, annyira, hogy az esőben átázottak is vizet kerestek, vagy megsebesiték magukat, hogy a tüzet vérrel olthassák; egy rész a rómaiakhoz menekült, mintha csak ezeknek lenne a viz üdvös, kiken még Márk is megkönyörült. Ezért a katonák által hetedszer kiáltatott császárrá. Ámbár ezt máskor meg nem engedé, mig a tanács által el nem határoztatott, most nem utasitá vissza, mintha ezt istenileg nyerné, mi iránt irt is a tanácsnak; Faustina pedig a legiok anyjának neveztetett.

63. (174.) Marcus Antoninus Pannoniában maradt, hogy a barbárok követeinek válaszokat adjon. Többen jövének hozzá szövetséget igérve, kiknek vezetőjük Battar (*Βαττάριος*) egy 12 éves fiu volt. Ezek pénzt kaptak, minthogy Tarb (*Τάρβος*) szomszéd fejedelmet, ki Daciába tört és ezüstöt követelt, háboruval fenyegetőzvén, ha nem kapna, megzabolázták. Mások békét kértek, mint a quadok, és megnyerték azt, hogy igy a markomannoktól elszakasztassanak, és azért is, mert sok lovat és ökröt adának, sőt minden szőkevényt és foglyokat is, elébb 13 ezeret, azután a többit is kiadni igérték. Megtiltatott azonban nekik a többiekkel közlekedni és kereskedni, a markomannokkal és jászokkal is. Megesküvének, hogy ezeket se be nem fogadják, se az ő földjeiken utat csinálni nem engedik, velük nem közlekednek, hanem maguk a quadok is a rómaiak javát mozditandják elő és azok számára a szükségesekről gondoskodnak. Részént ezek jövének Márkhoz, részént mások számosan neki hűséget igérni, részént nemzetek, részént tartományok szerint követeket küldének. Ezek közől némelyek a római katonaságba bevétettek és máshová küldettek

Digitized by Google

a foglyok- és szökevényekkel együtt, ahányan ezt megnyerhették; mások földet és szántókat nyertek részént Daciában, részént Pannoniában, részént Moesiában, Germaniában, még Itáliában is. Ezek közől a Ravennában lakók annyira törekedtek, hogy azon várost is elfoglalni merészelték; miért is többé a barbárok közől nem csak nem bocsátott többet Itáliába, hanem azokat is, kik elébb oda jövének, más gyarmatokba vitette.

64. Az astingok pedig, kiknek vezéreik Rhaus és Rhaptus valának, megjelentek, hogy Daciában lakhassanak, a szövetség föltétele alatt pénzt és szántóföldeket szerezni remélvén; de semmit sem nyervén, nejeiket és gyermekeiket Clemensnél zálogul hagyák és a kostubókok vidékének fegyveres elfoglalására indultak; de midőn ezeket leverték Dáciát is háborgaták. Tehát félvén a dankringek, nehogy Clemens félelemből őket az ő általuk lakott földre zudítsa, a semmi roszat nem gyanitókra ütöttek és sokkal hatalmasabbak lettek náluknál, annyira, hogy az astingek a rómaiak ellen semmi ellenségeskedést sem terveztek többé, hanem sok kéréssel sürgették Márkot, adna nekik pénzt és földet azon föltét alatt, hogy az ellene hadat viselő nemzetek ellen hadakozandanak. De alig teljesitettek valamit abból, mit igértek vala. A gotinok pedig, kik Márknak hasonlókat izentek, vezérül nyerék Tarrunius Paternust, kinek latin levelekben megbizatása volt azokat a markomannok ellen vezetni; de nem csak ezt nem tették, hanem Paternust sulyos bántalmakkal is illették, miért azután ők elvesztek.

65. A jászok is követeket küldének Márkhoz békét kérni, kik mitsem nyertek. Mert Márk ezen emberfajt hűtlennek ismervén, és a quadok által is megcsalatván, háborura akart kilépni. Mert a quadok nekik nem csak a háboruban mint szövetségesek segélyt nyujtának; hanem azelőtt is a hozzájuk menekvő markomannokat, midőn még

Digitized by Google

a háboru folyt, minthogy a római erőt tovább ki nem birhaták, befogadták; a béke szabályaiban foglaltakból sem teljesitettek, a foglyokat sem adák ki mind, hanem csak keveset és azokat, kiket sem eladásra, sem munkára nem használhattak. Ha néhány vénet átadának, rokonaikat maguknál tarták, hogy ezekhez ismét vissza szökjenek. Számüzvén végre Furt (Φουρτιος) fejedelmüket, saját hatalmukból Ariogaesust választák fejedelmükké.[22]) Ezért a császár ennek törvénytelen választását nem akará megerősiteni, és a szövetséget sem ujitá meg, ámbár ötvenezer fogoly visszaadását igérték.

66. (175.) A markomannoknak azután, midőn követeik által jelenték, hogy a rájuk rótt kötelezettségeknek, nehezen ugyan és alig, de mégis megfeleltek: a határos vidék és szántóföldek felét átengedte, hogy t. i. az Istertől a 38-ik stadiumig álljanak szállásaik és tanyáik; továbbá a vásárok tartására helyeket és napokat tüzött ki, minthogy e tekintetben azelőtt semmi különbség sem volt; megengedé a túszok kicserélését is.

67. Végre a zaklatott jászok is a békepontok meghatározása végett érkeztek, miután maga Szánti esedezve kérte Antoninust. Azelőtt ugyan Banadást (Banadasp), másik fejedelmüket fogságba tették, minthogy béke végett követeket küldött hozzá; most pedig Szánti (Ζαντικος, Zanticus) fejedelemmel a főurak mind megjelentek, és azon feltétek alatt, mint a quadok és markomannok, szerződtek, kivéve, hogy kétszeres részt akart az Istertől elmozditani és más gyarmatokba telepiteni. A császárnak ugyanis az volt szándéka, hogy egészen elenyészszenek. Mert hogy még ekkor is mily erejük volt és a rómaiaknak mily bajokat okozhatnának, csak abból is kitetszik, hogy százezer

[22]) A Furt név eredeti, de az Ariogaesus görögbe átforditott név, körülbelül nagybirtokost jelent.

Digitized by Google

foglyot adtak vissza, melyek közől azonban többen eladattak, sokan meghaltak, sokan elszöktek. Ezeken kivül szövetséges név alatt mindjárt nyolczezer lovast állitottak neki, kik közől mintegy ötezerötszáz Britanniába küldetett.

68. Minthogy pedig Cassius Syriában uj dolgokat kisérlett, kénytelen volt Márk akarata ellenére is a jászokkal békét kötni. Mert annyira megijedt azon mozgalom hirére, hogy még a tanácsnak sem irta meg a föltételeket, mi által annak kedvét kereshette volna, mint ezt némelyek tenni szokták.

69. A jászok azonban, ujra követeket küldvén, a meghatározott pontokból némelyeket elengedtetni kértek. És sem ezek, sem a búrok a rómaiakkal szövetségre lépni nem akartak, mig Márk szentül nem fogadá, hogy örökké háborut viselend azok ellenségeivel. Ők ugyanis féltek, hogy a quadok Márk által megengeszteltetve, mint azelőtt is történt, a határos háborut nekik hagyják.

70. Egyébaránt Márk azon népeket, kik követeik által vele alkudozának, nem mind egyenlő feltételekkel látta el, hanem amint mindegyik megérdemlé: vagy római polgárjogot, vagy mentességet, vagy örökös avagy ideiglenes adómentességet, vagy folytonos élelmezést nyertek. És minthogy a jászok valának azok, kiket magának leghasznosabbaknak itélt, azokból is, mi rájuk rovatott, sokat sőt mind is elengedé, kivéve azon pontokat, melyek az ő gyüléseikre és kereskedelmükre vonatkoznak: hogy t. i. saját hajóikkal ne éljenek és a Duna szigeteitől tartózkodjanak. De megengedé, hogy kereskedés végett a roxalánokhoz Dacián átjárhassanak, valahányszor azt azok fejedelme nekik megengedi.

71. A quadok és markomannok pedig követeik által jelenték Márknak, hogy huszezer katona, kik az erődökben tartózkodnak, sem a barmok biztos legeltetésére, sem a földek müvelésére, sem más teendők iránt szükségesekre

Digitized by Google

nem forditanak gondot, hanem mind a szökevényeket, mind többeket a foglyok közől befogadnak, midőn azalatt ők (a rómaiak) nem valami kényelmetlenül töltik életüket, minthogy mind fürdőik, mind más szükséges dolgaik bőségben vannak. Ezért a quadok, kik az erődök épitését nem türhették, egész nemzetükkel a semnonokhoz átköltözni és szállásaikat megváltoztatni szándékoztak. Antoninus azonban, értesülvén határozatukról, azon utakat, melyeken áthaladniok kellett, elrontatá, és ily módon őket visszatartóztatá. Igy nem annyira az ő birtokukat elfoglalni, mint inkább az embereken boszut állni látszott. A zaklatott naristák, mintegy háromezeren, önkényt átmentek a rómaiakhoz és földeket a mi birtokunkon kaptak.

72. (176.) Midőn Márk a polgárháboruhoz (Cassius ellen) készült, sok győzelemről a barbar nemzetek felett és magának Cassiusnak is haláláról értesittetett. Mert Cassius utazás közben Antonius századossal találkozék, ki őt váratlanul nyakán megsebzé; ámbár ezen seb nem volt halálos, minthogy Antonius lova megbotlása miatt a büntényt bevégzetlenül hagyá; az meg is menekült volna a haláltól, ha e közben a tizedes őt meg nem öli. Ezek a levágott fejjel a császárhoz utaztak. Igy Cassius, ki ekkép három hónapon és hat napon át a császárságról álmadozék, lenyakaztatott, fia pedig, ki akkor távol volt, megöletett. Márk, midőn oda érkezett, valamennyi nemzetekkel, kik a lázadást intézék, igen emberségesen bánt, és sem az alsóbb, sem a felsőbb rendü emberek közől senkit sem öletett meg. Ezen idő alatt Faustina meghalt (176).

73. (179.) Minthogy a skytha ügyek az ő jelenlétét ismét követelni látszottak, Crispinát korábban mint akará férjhezadá. Mert a Quintiliusok, ámbár mindaketten okosság, vitézség és legnagyobb javak által jeleskedtek, azon háborut bevégezni nem birták. Ezért maguk a császárok szükségkép odautazának. — Paternusnak nagy sereget

Digitized by Google

ad és őt a csata intézésére küldi. A barbárok egész nap harczoltak, végre azonban mindnyájan a rómaiak által leverettek. Márk most tizedszer neveztetett császárnak, ki ha tovább élt volna, azokat, kik Skythiában valának, mind hatalma alá hóditja vala; de elköltözött ez életből márczius 16-án (180) nem betegségben, melyben szenvedett, hanem mint biztosan tudom, az orvosok által megmérgezve, kik ezzel Commodusnak kedveskedtek. Midőn halálát közelegni érzé, Commodust a katonáknak ajánlá; mert nem akará kimutatni, hogy az okozá halálát. A rendeletét kérő katonai parancsnoknak felelé: Menj el keletre; én már nyugatra költözöm. *Δίων* LXXI.

Commodus (180—192).

74. (180.) Néhány nap mulva, mialatt Commodust az atyja temetésének rendezésével foglalkoztaták, elhatározák barátai, hogy az ifjut a hadsereg elé vezetik, hogy a katonákhoz beszédet intézzen és, mint ez a trónralépés alkalmával szokás, pénzkiosztással, önkénytes bőkezü ajándékozás által azok hajlamát megnyerje. Elrendeltetett tehát, hogy a szokásos helyen mindnyájan megjelenjenek. Miután tehát Commodus megjelent, az istenitiszteletet elvégzé és az e czélra készitett állványra lépett, honnan atyai barátaitól, kik igen sokan a legtudósabb férfiak valának jelen, körülvétetve ily beszédet tartott . . . Beszédét végezvén, bőkezüen osztá a pénzt, hogy a katonák hajlamát magának megnyerje; ezután a palotába visszatért. Rövid ideig minden az atyai jóakarók tanácsa szerint intéztetett, kik egész napokon át vele társalogtak és tanácskoztak, nem hagyván neki több nyugalmat, mint amennyit a test mérsékletes üdülésére elégségesnek gondoltak. Lassanként azonban behizelegték magukat hozzá némelyek az udvaronczok közől, kik mindent elkövetének

Digitized by Google

a fiatal császár kedélyének megrontására. Igy az asztali hizelgők, kik a hashoz és ocsmány kéjekhez mérték a boldogságot, néha-néha figyelmeztették őt a város gyönyöreire, és majd a látni és hallani kellemes dolgokat emlegeték, majd az élet kényelmeit, melyek bőven vannak, elősorolák. Ezeken kivül az Ister partjait, melyek minden időben kietlenek, gyalázták. Mikor szünöl, oh császár, összefagyott és kiásott vizet inni? midőn mások meleg forrásokat, hideg folyóvizeket, kellemes illatokat és levegőt élveznek különösen Italiában! Ily dolgokat rakván az ifju szemei elé, kedélyét a gyönyörök kivánására tüzelték. Tehát mindjárt összehiván barátait, a honvágyat előttük nem titkolá; de a gyors változás okait megvallani átallván, azt mondá, hogy az iránt aggódik, nehogy valamelyik gazdag a nemességből a császár palotáját elfoglalja, és azután összeszedvén eréjét, mintegy erős várból a főhatalmat magának megszerezze; mert a nép válogatott ifjaiból eléggé nagy erőt lehet összegyüjteni. Midőn az ifju ily okokat adott elő, a többiek szemeiket félénken lesütve szótlanul és szomoruan néztek a földre, fölállott Pompeianus, ki a többieket korban meghaladá és rokonságban állott vele, minthogy Commodus nővérét vette nőül, ezeket mondá: . . . . . .

75. Midőn Pompeianus jótanácsu beszédét végezé, az ifju idétlen törekvéseit kissé megfékezte, aki az öreg mondásaira semmi nyomatékos választ nem adhatván, a tanácsot szétbocsátá, a dolgot bővebben megfontolni igérvén. Azután udvaronczai nagyobb és nagyobb kérelmeire már többé semmitsem közölt barátaival; hanem irásba foglalván rendeleteit, és az Ister partjainak védelmére s a barbárok fékezésére a neki tetsző egyének közől előjárókat kinevezvén, az elutazást elrendelé. Azok tehát, a rájuk bizott tisztségeknek megfelelvén, nem sok idő mulva sokakat fegyverrel meghóditának, némelyeket pedig azok közől

Digitized by Google

nagy jutalmakkal barátságba vontak. Ez nem is volt nehéz dolog, minthogy a barbárok már természetüknél fogva pénzvágyók, a veszélyeket megvetvén, vagy betörések és zsákmányok által szerzik élelmöket, vagy az eléjök adott bérért a békét áruba bocsátják. Amit megtudván Commodus, hogy a nyugalmat pénzért, mi nála bőségesen volt, megváltsa, mitsem tagadott meg a követelőktől. Midőn pedig az elutazás hire a hadsereg közt elterjedt, mindnyájánál egyszerre nagy mozgalom támadt; mindenki Rómába visszatérni óhajtott, az ellenség földét elhagyva a városi gyönyörökre vágytak. Ἡρωδιανος I. 5. 6.

76. Már a markomannoknak sem élelmük, sem elégséges emberük nem volt a megölettek sokasága és a szántóföldeknek örökös pusztitása miatt. Ez okból két követet a főbbek közől és kettőt az alrendüek közől békekötés végett Commodushoz küldének. Ez pedig minthogy teljesen el nem törölhette őket, mint munkától irtózó és a városi nyugalomra sietö ember, részént az atyjától kitüzött, részént más feltételek alatt békét kötött, mint: Hogy a szökevényeket és foglyokat, kiket ez időben szereztek, Commodusnak visszaadják; bizonyos mennyiségü gabonát is évenkint adjanak, mit később nekik elengedett; fegyvereket is követelt tőlök, és 13 ezer katonát a quadoktól, kevesebbet a markomannoktól, de ezért évenként adjanak néhányat. Meghagyá nekik azt is, hogy se gyakrabban, se több helyen az ő országukban gyüléseket ne tartsanak, hanem csak havonként egyszer egy római százados jelenlétében; ezenkivül se a jászokat, se a burokat vagy vandalokat ne háborgassák. Ezen szabályok mellett nekik megadá a békét, és mindazon erődöket, melyek azok határain tul tőlök elvétettek vala, elhagyá. A buroknak is, midőn követeket küldének, megadá a békét; ámbár általuk azelőtt többször kéretvén a béke, ezt megadni nem akará, részént mert még erejök volt, részént mert csak könnyebb-

Digitized by Google

séget akartak nyerni a további készülődésre. Most, hogy a háboru által megrontattak és kimerittettek, a kibékülést elfogadá, a buroktól túszokat és számos foglyokat, a többiektől pedig 15 ezeret kapván, a hátralevők is kényszerittettek, hogy esküvel igérjék, miszerint se tanyákat, se legelőket nem keresendenek Dacia határaitól öt mérföldnyi távolságban.

77. (190. k.) Commodusnak némely háborui a Dacián tul lakó barbárokkal is voltak, melyekből Albinus és Niger, kik később Sever császár alatt folytaták e háborukat, nagy dicsőséget szerzének maguknak. De a britanniai háboru mindnyája közt legnagyobb volt.

78. Commodus a tanácshoz intézett levelei igy kezdé: Császár Caesar Lucius Aelius Commodus Augustus, Kegyes, Szerencsés, Sarmaticus, Legnagyobb Germanicus, Britannicus, a világ kerekségének lecsendesitője, győzhetetlen római Hercules, legnagyobb főpap, tribuni hatalommal tizennyolczadszor, főhadvezér (császár) nyolczadszor, consul hetedszer, a haza atyja: a consuloknak, praetoroknak, néptribunoknak és Commodus szerencsés tanácsának üdvözletét küldi. *Δίων* LXXII.

Harmadik század.

Macrinus (217—218).

79. (218.) Macrinus idejében a dákok mozgalma tört ki, akik Dacia nagy részét pusztiták, és a háboru viselésére jobban és jobban vágyván, ez okból a túszokat is, kik szövetség czime alatt Caracalla császárnak átadattak, most visszavonták. — — Macrinus érdemetlenül Marcius Agrippát elébb Pannoniába, innen Daciába főparancsnokul küldé; ellenben ezen tartományok főnökeit, Sabinust és

Digitized by Google

Castinust azon ürügy alatt, hogy az ő tanácsaikra szükség van, valóban pedig, mert nagy tehetségüktől félt és Caracalla iránti barátságukat ismerte, azonnal magához rendelé. Ezért Agrippát Daciába, Decius Triccianust pedig Pannoniába küldé helytartókul. *Δίων* LXXVIII.

Alexander Severus (222—235).

80. (229.) Ami még hátra van, nem kisérhetém (Dion) figyelemmel; mert Rómában nem sokáig maradhattam, minthogy betegségbe estem. Midőn Kis-Ázsiából Bithyniába jövék, mindjárt innen Egyiptom helytartói székére mentem; midőn később Italiába visszatérék, egyenesen Dalmatiába, és innen Felső-Pannoniába küldettem, hogy ezeket kormányozzam. Midőn ezt bevégzém, és Róma városába, azután Campaniába tértem, mindjárt nyugalomba lépék. Elmondom röviden, amik az én második consulságomig (229.) történtek . . . . . *Δίων* LXXX.[28])

81. (234.) Alexander Severushoz a persák elleni háboru bevégzésekor Antiochiában — küldöttek és levelek érkeztek az illyr főnököktől, melyek őt nagyon megszomorították és aggodalmait nagyobbították. Ezek jelentek, hogy a germánok a Rajnán és Dunán átkelvén, a rómaiak határaiba ellenségesen betörtek, és a partok közelében levő erődöket ostromolják, a városokat és falvakat pusztitják, miért az illyriai népek (Pannonia- és Noricumban) nem kis veszélynek vannak kitétetve, igy az ő és a vele levő sereg jelenlétére szükség van. Ezek Sándornak irtózást, az illyr katonaságnak szomoruságot okoztak, kik

[28]) Dion ezen 80-ik könyvében többnyire a maga viszonyait emlegeti, de ezeket is csak röviden, és ezzel (a magyar történelem nagy kárára!) munkáját befejezi. Utána nagy hézag áll be — egész Ammianus Marcellinusig. Az időközben történtekről a többi kutfők csalig adnak valamit a jászokra vonatkozólag.

Digitized by Google

kétszeres csapással lettek sujtva, mert a persa háboruban is sokat vesztének és hazulról is rokonaik leöldökléséről értesültek. Ezért haragudának és Sándort vádolák, hogy a dolgokat keleten előbb félelem vagy gondatlanság által elhanyagolá, most pedig az észak felé hivó ügyek iránt késedelmeskedik. Ἡρωδιανος VI. 7.

Maximinus (235—238).

82. (235.) Midőn a tél beállott, sok fogolylyal és elszedett zsákmánynyal Pannoniába tért vissza (Maximinus), és Sirmiumban, mely azon vidék legnagyobb városának tartatott, rendezé téli szállását a tavaszi hadjáratra készülve.

83. (237.) Maximinus értesülvén I. Gordián ellencsászárrá kikiáltásáról, ellene készült, — összehivatván Sirmium város mezejére katonáit, föllépett az állványra, honnan a barátai által fogalmazott következő beszédet felolvasá: „Tudom, hogy előttetek hihetetlen és meglepő dolgokat fogok mondani, de ugy vélem, azok nem annyira bámulatra, mint nevetésre méltók. Fegyvert emelnek ellenetek és vitézségtek ellen nem a germánok, kik gyakran legyőzettek, nem a sarmaták, kik nálunk naponként békeért esedeznek, stb.“ Ἡρωδιανος VII. 2. 8.

Gallienus (259—268).

84. (265. k.) Gallienus, midőn ifjuságában császárrá tétetett, a birodalmat kezdetben szerencsésen, később kényelmesen, utoljára veszélyesen kormányzá. Mint ifju Galliában és Illyricumban sokat vitézül végzett, megölvén Mursa (Eszék) mellett Ingenuust, ki bibort öltött, és Regalianust. Sokáig kedves és nyugodt, később minden szilajságra hajolván, az állam gyeplőit dicstelen gyáva-

Digitized by Google

sággal és kétségbeeséssel tágitá. Az alemannok Galliát pusztitva Italiába hatoltak. Dacia, mely Traiantól a Dunán tul terjesztetett, elveszett. Graecia, Macedonia, Pontus, Ázsia a gótok által pusztittatott. Pannonia a sarmaták és quadok által dulatott. *Eutropius* IX. 8.

85. Gallienus, — neje Saloniana és Pipa nevü mellék-neje szerelmeinek hódolt, kit atyjától a markomannok királyától, szerződésileg átengedvén neki Felső-Pannonia részét, házasság czime alatt nyert. *Aurel. Victor* Ep. 47.

Aurelianus (270—275).

86. (272.) Aurelián — Daciát, melyet Traján a Dunán túl szerzett — elhagyá, egész Illyricum és Moesia (a jászok és gótok által) pusztittatván, nem remélte azt megtarthatni; kivonván a rómaiakat Dacia városai és falvaiból, Moesia közepére helyezé, és ezt nevezé Daciának, mely most a két Moesiát választja el és a tengerbe folyó Duna jobb partján van, holott azelőtt balpartján vala.

Eutropius IX. 15.

Probus (275—276).

87. Probus — Galliában és Pannoniában a szőlőtermesztést behozá; katonái által Alma hegyet Sirmiumnál és az Arany hegyet Felső-Moesiánál beültetvén, a tartománybeli lakosoknak művelésre átadá. Ez számtalan háboruit bevégezvén, a békekötés után azt mondá, hogy nem sokára nem lesz szükség katonákra. Szigoru, vitéz és igazságos férfiu volt, ki Aureliánt hadi dicsőségben elérte, erkölcsei által pedig felülmulá; mégis Sirmiumban katonai lázadás alkalmával a vas toronyban megöletett.

Eutropius IX. 17.

Digitized by Google

Carus (282—284).

88. (284.) Ezután Carus, ki Gallia Narbo városában született, lett császárrá, azonnal Carinus és Numerianus nevü fiait caesárokká tette, kikkel két évig uralkodott. De midőn a sarmatákkal háborut viselt, jelentést kapott a persák mozgalmairól; keletre utazván, a persák ellen nemes dolgokat vitt véghez, azokat csatában szétveré, Coch és Ctesiphon nevezetes városokat bevette; de midőn Tigris felett tartá táborát, az isten nyila leütése által elveszett. *Eutropius* IX. 18.

Negyedik század.

Diocletianus (284—305).

89. (298.) Galerius caesar Diocletianus császárral majd együtt, majd egyenként (a persa háboru után) még több háborut is viseltek: a kárpokat és bastarnákat meghóditák, a sarmatákat meggyőzték. Mindezen nemzetekből a foglyok iszonyu seregeit telepiték le a római határok közé. *Eutropius* IX. 25.

90. (304.) Constantius (Chlorus) előbbi nejétől Helenától nyeré Constantinus nevü fiát, ki később hatalmas fejedelem lett; — ez tudományokban kevéssé müveltetvén, mint túsz Diocletian- és Galeriusnál ezek alatt Ázsiában vitézül katonáskodott, kit Diocletián és Herculius császárságróli lemondása után Constantius Galeriustól visszakövetelt; de őt Galerius több veszélynek tette ki. Igy a lovag ifju a sarmaták ellen katonáskodván, egy vad barbárt hajánál megragadván, Galerius császár lábaihoz vezeté az esedezőt. Azután Galerius parancsára egy mocsáron át, lovával bele lépvén, utat nyitott a többieknek

Digitized by Google

a sarmatákhoz, kik közől többeket szétvervén, Galeriusnak győzelmet vivott ki. Ezután Galerius őt atyjának visszaadá (305). *Excerpta* 2.

Constantinus (306—337).

91. (330—2.) Konstantin császár — a gótok ellen háborut inditott és az esedező sarmatáknak segélyt adott. Ekkor Konstantin császár által közel százezeren éhség és hideg miatt elvesztek. Azután túszokat kapott, kik közt volt Ararik király fia is.

92. (334.) Igy ezekkel békét kötvén, a sarmaták ellen fordult, kik kétes hűségüeknek bizonyultak (334). Ezután a sarmaták szolgái minden uraik ellen fellázadának, és azokat elkergeték; de az elüzötteket Konstantin örömest befogadá, és 30 ezernél több vegyes koru és nemü embert Thracia, Kis-Scythia, Macedonia és Italia térein letelepitett (335).

93. (336.) Konstantin a gótok legvitézebb és legnépesebb nemzeteit magán a barbár földön, vagyis a sarmaták vidékén, tönkretette. *Excerpta* 31. 32. 34.

Constantius (337—361).

94. (356.) Constantius császár hosszabb ideig kivánván Rómában tartózkodni, hogy tisztább pihenést és gyönyört élvezhessen, gyors és biztos hirnökök által ijesztetett, kik jelenték, hogy a svévek Raetiába törtek, a quadok Valeriát (Pannonia keleti oldalát), a sarmaták, a rablást legjobban értő nép, Felső-Moesiát és második (alsó) Pannoniát fosztogatják. Ezekről értesülvén, Rómába érkezése után harminczadik napon (356. máj. 29.) a városból távozván, Tridenten át Illyricumba sietett.

Amm. Marcellinus XVI. 20.

Digitized by Google

95. (358.) A császár e közben a (második) télen Sirmiumban pihenvén, komoly és gyakori hirnökök jelenték, hogy a sarmaták és quadok vegyesen, szomszédságuk, erkölcseik és fegyverzetük hasonlatossága által megegyezve, második Pannoniába és Moesiába szétszórt csapatokban betörtek. Kiknek a rablásokra inkább mint nyilt harczra alkalmas lándzsáik hosszabbak, pánczélaik tisztitott és könnyitett szarvakból tollak alakjára vászon öltönyeikre varrva, lovaik — többnyire szokásból — heréltek, nehogy a kanczák látására megszaladjanak, vagy titkosabb támadásaiknál sürübb nyeritéssel elárulják gazdáikat. Tágabb távolságokban futkoznak másokat üldözve vagy hátat forditva, gyors és tanult lovaikon ülve még egyet vagy kettőt is vezetnek magukkal, hogy a fölváltás az állatok erejét nevelje és vidámságuk a váltakozó pihenéssel kiegészittessék.

96. A tavaszi éjnapegyenlőségkor (márczius 21.) a császár a katonaság erős seregét összegyüjtvén, kedvezőbb szerencse vezetése mellett megindult; midőn a legalkalmasabb helyre érkezett, a fagyok megolvadása által megáradt Isteren a hajókon átvezetett hidon átkelvén, a zsákmányoló barbárok földére érkezett, akik a gyors utazás által megelőztetve és a harczos seregeket nyakukra közeledni látván, kiket ezen évszakban még összegyülni nem reméltek, mocczanni vagy állni sem bátorkodának, hanem a váratlan veszély kikerülésére mindnyájan futásnak eredtek. Akiknek lépteit elfogá a rettegés, leverettek; akik pedig a gyorsaság által menekültek a haláltól, a hegyek rejtekeibe huzódva látták hazájukat vassal elveszni, melyet megmentettek volna, ha azon tevékenységgel, melylyel elfutának, ellenállanak. Ez Sarmatiának azon részén történt, mely második Pannonia felé néz. Hasonló bátorsággal égetve és rabolva pusztitott a katonai had a barbár birtokok Valeria felé eső részein.

Digitized by Google

97. Ezen csata nagyságától megrettenve a sarmaták fölhagytak a bujkálással, hanem háromfelé osztott sereget vezetve békekérés szine alatt a mieinket biztosabban megtámadhatni gondolák, hogy se nyilainkat ne lődözhessük, se a sebek ejtését el ne hárithassuk, se, mi a hadi cselekvényekben legutolsó, futásnak ne eredhessünk. Csakhamar megérkezének a sarmaták bajtársai a quadok, kik veszélyeikben sokszor válogatás nélkül résztvettek; de ezeket sem segité a gyors bátorság, a nyilt veszélyekbe rohantak. Sokan megöletvén, azon rész, mely megmaradhatott, az ismeretes dombok közt elmenekült. Ezen esemény erejöket és bátorságukat fölkeltvén, sürübb csapatokban egyesülve a quadok vidékeire sietett a sereg, kik a mult esetből a következményektől félvén, alázatosan békeért esedezve bizalommal járulának a császár szine elé, ki ezek és hasonlók iránt engesztelékenyebb. A föltételek megállapitására kitüzött napon Szisza i (Zizais) akkori fejedelem, nem csekély testü ifju, szintén megjelent a sarmaták soraival, kiket csatarend módjára állitott fel az esedezés végett; de meglátván a császárt, eldobá fegyereit, és egész mellével mintegy élettelen terült el. És a félelemtől elvesztvén szava tehetségét, midőn beszélnie kellett volna, nagyobb könyörületet gerjeszte, többszörös törekvésre is keveset mondhatván zokogástól akadályoztatva, megengedtetett, hogy kimagyarázza, amit kiván. Felüdülvén végre és fölkelésre intetvén, térdre borulva visszanyert szavával bünei elengedését és bocsánatot esdeklett. Midőn az esedezés végett a sokaság is előbocsáttatott, melynek száját a néma rettegés bezárá, a fenyegető veszély még kétes levén; miután az a földről fölkelni késztetett és sokáig mutogatá az esedezés jelét, mindnyájan elveték pajzsaikat és nyilaikat, s kezeiket könyörgésre emelték, különféléket kigondolván, hogy fejedelmüket az alázatos kérésben felülmulják. Elővezeté főnökük a többi sarmatákkal Rumo,

Digitized by Google

Szinafer (Zinafer) és Fragiled alvezéreket (subregulos) és számos előkelőt is, hogy megnyerés reményében hasonlókat kérjenek, kik ámbár szinte kevélykedtek a megadott bántatlanságon, igérték, hogy az ellenségesen szerzett zsákmányokat megtéritik és magukat vagyonaikkal, gyermekeik- s nejeikkel és földeik területével együtt a római hatalomnak önkényt fölajánlák. Felülmulta a méltányosságot a kegyelem, meghagyatván nekik, hogy szállásaikat rettegés nélkül foglalják el. Visszaadák foglyainkat és előhozák a követelt túszokat; a parancsoknak engedelmeskedni megfogadták.

98. Ezen kegyelmi példa által buzdittatva elősiettek Arahar (Araharius) és Uzáfer (Usafer) fejedelmek (regales), az előkelők kitünőbbjei, a nemzetségi csapatok vezérei, kik közől az előbbi a hegyentuliak (transiugitani) és quadok részének, az utóbbi némely sarmatáknak volt főnöke, kik vidékeik szomszédsága és vadsága által összeköttetésben állottak. A császár ezen néptől tartván, hogy szövetkezést szinlelve, rögtön fegyverre kelnek, a társakat elválasztatá és a sarmaták esedezőit kissé eltávozni parancsolá, mig Arahar és a quadok ügye tárgyaltatik. Ezek saját szokásaik szerint bemutattatván, meggörbült testekkel állának, nagy büneiktől nem tisztulhatván, a sors utolsó csapásaitól félve a parancsolt túszokat megadák, kik soha sem valának kénytelenek a szövetség zálogait előadni.

99. Ez jogosan és méltányosan bevégeztetvén, Uzáfer bocsáttatott a kihallgatásra Arahar folytonos tiltakozása ellenére, állitván, hogy a béke, melyet ő érdemelt, annak is javára szolgálandó, mint részesnek, ámbár az alsóbb rendü és az ő parancsainak engedelmeskedő. De e kérdés megvitatása után a sarmaták az idegen hatalom alól kivétetni rendeltetének, mint a rómaiak mindenkori védenczei (clientes romanorum), kik túszaikat felajánlák és a kikötéseket teljesiteni igérvén, azokat köszönettel fogadák.

Digitized by Google

100. Ezek után előtolakodott az összegyült nemzetek és királyok nagy serege a nyakuk fölött függő kard eltávolitásaért esedezni, minthogy Arahárt is büntetlenül távozni tapasztalák. Ezek is hasonló módon békét nyervén, országaik beljének előkelő fiait túszokul nem várt gyorsasággal előálliták, valamint a követelt foglyokat is, kiktől nem kevesebb zokogással váltak meg, mint övéiktől.

101. Az ügyek elintézése után a sarmatákra forditatott gond, kik könyörületre érdemesebbek valának, mint gyülöletre, kiknek hihetetlen mennyire javukra volt ez ügy, hogy valónak lehet tartani azt, mit némelyek állitanak, miszerint a sors a fejedelem hatalmával legyőzetik, vagy készittetik. Hatalmasok és nemesek valának hajdan ezen ország lakói; de az alattomos bujtogatás a szolgákat gonoszságra fegyverzé. És minthogy a barbároknál minden jog az erőben szokott állani, legyőzék uraikat, kikhez ők vadságban hasonlók, de számban erősebbek. Azok a félelemtől tanácsaikban megzavarodva a távolabb lakó victoalokhoz folyamodának, a bajban előnyösebbnek tartván védőiknek engedelmeskedni, mint saját rabszolgáiknak szolgálni. Miket elpanaszolván, a bocsánat megnyerése és hűségbe fogadás után, szabadságuk visszaszerzésére segélyt kértek. A császár az ügy gonoszsága által meghatva az egész hadsereg jelenlétében az összehivottakhoz szelidebb szavakat intézett, intvén őket, hogy senki másnak, mint csak neki és a római vezéreknek engedelmeskedjenek. És hogy a szabadság visszaadása méltóságban növekedjék, Sziszait a királyságban megerősité, ki a látható szerencse ékességeire alkalmasnak és mint a dolog mutatá, hűségesnek látszott. Ezen dicsően végzettek után nem engedtetett meg az eltávozás senkinek sem, mig tetszés szerint vissza nem tértek foglyaink.

102. Ezeknek a barbár földön bevégzése után Bregetióba helyeztetett át a tábor, hogy ott is a quad háboru

Digitized by Google

maradványai az ott fekvő vidékeken könyek vagy vér által kioltassanak. Ezek királya Vitrodor, Viduar király fia, és Agilimund alkirály, más főrendüek és különféle népek birái, látván országuk és nemzetségük földén a hadsereget, a katonák lábai elé borulának, és bocsánatot nyervén, a rendeleteket teljesiték, gyermekeiket a megszállás zálogául, hogy a kirótt föltételeket teljesitendik, átadák; végre kivonván kardjaikat, melyeket istenségül tisztelnek, megesküvének a hűség megtartására.

103. Az elmondottak szerencsés bevégzése után, a határoló szolga-jászokhoz a jelvényeket gyorsan átvinni a közjó sürgeté, kiknek sok gonoszságai véghezvitelét nem volt szabad tovább is tűrni. Mert megfeledkezvén a régebben áttörő szabad-jászok meglakolásairól, ők is az időt alkalmasnak találták a római határon áttörni; csupán ezen ravaszságban voltak ellenséges uraikhoz hasonlók. Elhatároztatott azonban, ezt is gyöngébben torolni meg, mint a bün nagysága követelte volna, ennyire halogatván a megboszulást, hogy távolabb terjeszkedvén, a mieinket sanyargatni, kevesbedjék erejük, kiket a hosszabb időn át elkövetett bünök öntudata a veszélyektől rettegni intett. Azért a csata nagyságát maguk ellen közeledni érezvén, ravaszságot készitének és fegyvert és könyörgést. Azonban a hadsereg első megpillantására, mint villám által sujtottak és az utolsó dolgokat várva, életükért esedeztek, igérvén évi adót, erős fiatal ujonczokat és szolgálmányokat; de megtagadni látszottak a máshová költözést, ha kivántatnék, mint ezt mozdulataik és arczjeleik által kimutaták, bizván lakhelyeik biztonságában, hol uraik kiűzése után házi isteneiket felálliták. Ezen földeiken ugyanis a berohanó Tisza (Parthiscus) görbülő folyásával az Isterhez keverődik; de midőn magánosan szabadabban foly, hosszu és széles térek mellett lassanként huzódik és azokat a torkolat közelében keskenyre szoritja össze. A lakosokat a ró-

Digitized by Google

maiak betörése ellen a Duna medrével védi, a barbárok betöréseitől pedig saját akadályával biztosakká teszi. Az egész vidék azon része, mely nedvesebb természettel bir és a kiáradó folyók iszapjai által mocsáros és füzfákkal teljes, járatlanná lesz, kivéve a jól ismerőknek. És ezeken felül a Tiszával határos szigetalaku kerüléket e nagyobb folyó érintvén, a szomszéd földektől elválasztá.

104. A császár buzditására velük született kevélységgel a folyam innenső partjára jöttek át, mint az eredmény mutatá, nem a meghagyásokat teljesiteni, hanem hogy ne látszassanak a katonaság jelenlététől rettegni; megálltak makacsul és mutaták, hogy csak azért jövének, hogy a parancsokat visszautasitsák. Mit a császár megtörténhetőnek sejtvén, a sereget titkon több csapatba osztva, ezek őket madár gyorsasággal saját táborukba bezárták. Most egy magasabb sánczra kevés kisérettel fölállván, testőrei fedezete alatt, őket szeliden inté, hogy ne zajongjanak. De elméjük kétségei közt habozva különféle dolgokra ragadtatának és dühösséggel vegyes ravaszsággal csatát kérni szándékoztak; hogy ellenünk közelebb tehessenek rohanást, pajzsaikat szándékosan távolabbra dobálgaták, hogy azok fölszedéseért lassanként előrehaladva ravaszság szine nélkül nyerhessenek tért.

105. Már estefelé járván az idő, midőn a hanyatló nap a munkát megszakasztani inti, a katonaság fölemelt zászlók alatt tüzes rohammal tör ellenök, akik összeszorittatva és a sürübb élek által nyomatva maga a császár ellen, ki mint mondottuk magasabban állt, intézék támadásukat, őt szemeikkel és szilaj szavakkal szidalmazák. E düh esztelenségét a sereg haragja nem türhetvén, midőn a császárt erősen fenyegeték, a homlokot keskenyre alakitván, mely mozdulatot a katonai egyszerüség disznófejnek nevez, tüzes rohammal szétveté őket; jobbról a gyalogság a gyalog csapatokat szabdalja, balról a lovasság a gyors

Digitized by Google

lovasok csapatai közé tör. A testőrségi csapat más oldalról a felséget vigyázva környezvén, az ellenállók melleit és azután a futamlók hátait vagdalá. Az első makacs barbárok nem annyira a halált mint a mieink örömét fájlalni iszonyu morgással mutatták, és az elesettek közől, a holtakon kivül, legtöbben átvágott térdekkel a futás segélyétől megfosztatva, mások csonkitott karokkal, némelyek ugyan sértetlenül, de a rajtok gázolók sulyai alatt összeroskadva, a kinokat látható hallgatással türték. Közőlük egyik sem kért bocsánatot, sem fegyverét el nem dobá, sem gyors halálért nem könyörgött, hanem fegyvereiket megtartva, ámbár győtörtettek, kisebb bünnek tarták mások ereje által, mint saját öntudatuk itélete által legyőzetni, és nyögés közt lehetett tőlök hallani, hogy a sorsot nem érdemlék, melyre jutának. Igy félórai idő alatt annyi barbár veszett el, hogy csak a győzelem jelölé, miszerint csata volt.

106. Alig végeztetett be az ellenséges nép leverése, a megölöttek hozzátartozói csoportonként huzattak elő alacsony gunyhóikból kor és nem különbsége nélkül, és előbbi életük kevélysége eltöröltetvén, a szolgaság legalsóbb fokára jutának; rövid idő lefolyása után a megöltek rakásai és a foglyok csapatai valának láthatók. Felbuzdulván tehát a küzdelem vágya és a győzelem haszna által, katonáink azok ellen mentek, kik a csatákat elhagyák vagy gunyhóikban bujkálva lappangnak. Ezeket, midőn azon helyekre ért a barbárok vérét szomjazó katonaság, a könnyü tetőket széthányva leöldözék, és senkit sem mentett meg a legerősebb gerendákból összeállitott ház sem a halál veszélyétől. Végre midőn minden felgyujtatott és senki sem lappanghatott tovább, minden életsegély megvonatván, vagy makacsul vesztek el a lángok közt, vagy a tüzet kerülők egyik veszélytől szabadulva az ellenség vasa által terittetének le. Mégis némelyek a tűz erejét és

Digitized by Google

és a tőröket kikerülvén, a szomszéd patakok torkára bizák magukat, uszás segélyével a tulsó partokra jutni remélvén, kik közől legtöbben elmerülve veszének el, mások nyilakkal lövetének össze annyira, hogy a sok kiontott vértől habzott a folyó. Igy mindakét elem által a sarmatszolgákat a győzők boszuja és vitézsége kiirtá.

107. Elhatároztatott tehát a dolgok ily rende után mindnyájától elvonni minden reményt és életörömet. A lakhelyek felgyujtása és a családok elrablása után rendeltetett a hajók összegyűjtése azok fölkeresésére, kiket a mi csapatainktól elválasztott a tulsó part; mindjárt nehogy a harczosok készsége ellankadjon, sajkákba szállva a kiküldött könnyü fegyveresek, elfoglalák a sarmaták rejtekeit, kiket a rögtöni látvány megcsalt, nemzetségi csónakaikat és ismert evezőiket megpillantván. Midőn pedig a fénylő dárdákat, melyeket tiszteltek, közelegni látták, a mocsáros helyek menedékeibe jövének, kiket a katonák követve leöldözének, és ott is győzelmet találtak, hol bátorságosan megállani és valamit merészleni alig hittek volna.

108. Az amiciek (amicenses) elölése vagy szétverése után késedelem nélkül fölkerestettek a piciek (picenses), igy neveztetve a szomszéd vidékektől, kiket vigyázóbbakká tettek társaik nyomoruságai, melyekről a hir gyorsasága által értesülének. Ezek elnyomására, minthogy nehéz volt a mindenfelé szétszórtakat az utak nem ismerése miatt követni, a taifálok és szabad-jászok segélye is igénybe vétetett. És minthogy a segélyhadakat a helyek fekvése elkülönité, a Moesiával határos vidékeket a katonaság választá magának; a taifálok az ő szállásaikhoz legközelebb eső részeket nyerték; a szabad-jászok a velők szemben levő földeket foglalták el.[24])

[24]) Ezen leirás szerint az amici jászok a Tisza nyugati, a piciek annak keleti oldalán laktak a Duna, Tisza és Maros közt. Ez is mutatja, hogy a Tisza nem volt állandóan a Jászság keleti határa.

Digitized by Google

109. A szolga-jászok az ujabban leigázott és levert társaik példáján megrettenve, sokáig haboztak, valjon ellenálljanak, vagy könyörögjenek-e, minthogy mindakét esetre nem csekély okuk volt. Utoljára mégis győzött az öregek gyülekezetének sürgetésére a megadás tanácsa; a különféle győzelmek pálmájához járult azok esedezése, kik a szabadságot fegyverrel támadák meg, és a többiek kérelme, kik meggyőzött békeszerető uraikat megvetve erősebbeket tátván, meghajták nyakaikat. Elfogadtatván tehát a közhűség, a dombok erődeit elhagyva nagyobb részük a mezők nagy térein szétszórt római táborba sietett szüleik, gyermekeik és nejeik kiséretében csekély vagyonukkal, melyeket gyorsaságban összeszedhettek. És igy azok, kik lelkeiket kivánták inkább elveszteni, mint a föld művelésére kényszerittetni, midőn a szabad őrültséget szabadságnak vélték, most a parancsoknak engedelmeskedni és más nyugodt és hű szállásokat elfogadni készek lettek, hogy se háboru által ne zaklattassanak, se lázadások által változniok ne lehessen. Azoknak, mint hihető, közegyetértéssel lett elfogadása után kissé megpihentek a velük született vadság által gonoszságra támadás után, mint ez még elő fog adatni.

110. A dolgok folyamának sikeres eredménye által az egész Illyricumnak (különösen Pannoniának) megfelelő kettős védelem (a jászok és a quadok részéről) ily módon megerősittetett, mely ügy kettős nagyságára vállalkozott a császár és mindakettőt bevégezte. A számüzött népeket, ámbár mozgalmaikkal gyanusak, de ezentul ovatosabban cselekvők, végre visszavezetvén, ősi székeikbe helyezé; azonkivül a kegyelem tetőzésére, nem bármely ismeretlen királyt, hanem azt, kit ők elébb választának maguknak, egy lelki s testi előnyökben kitünő férfiut tett királyukká. Ily jó cselekvények czimeül Constantius már a félénkek előtt magasabbnak tekintetvén, a katonaság egyetértésével

Digitized by Google

is másodszor Sarmaticusnak neveztetett a legyőzöttek nevéről. Már eltávozni kivánván, összehivatá a testőrcsapatokat, századokat és zászlóaljakat mind, és a tribunálra felülve s körülvétetve a jelvények és sasok, valamint a sokféle hatalmak seregétől, a hadsereghez nyájasan beszédet tartott. — A beszéd végeztével a gyülekezet gyorsan feloszlott a nagyobb nyeremény reményével, ünnepélyes szavakkal a császárt dicsérve fölkeltek és szokás szerint az istenre hivatkozván, hogy Constantiust nem lehet legyőzni, sátraikat örvendve foglalták el. A császár sátrába visszavezettetvén, két napi pihenéssel felüdült, és Sirmiumba diadalmenettel vonult be; a katonai osztályok pedig kitüzött székhelyeikre utaztak (358).

Amm. Marcellinus XVII. 12. 13.

111. (358.) Julius Constantius, ki huszonhárom évig uralkodott, majd külső, majd belső mozgalmakkal vesződvén, alig lehetett a háboruktól távol. Ennyi zsarnokság leverése után és időközben a persák rohamát feltartóztatván, a sarmat nemzetnek, köztök nagy ünnepélylyel gyülést tartván, királyt adott. *Aur. Victor* Caes. 42.

112. (359.) Constantiust, ki ekkor is Sirmiumban békével tartott téli szállást, fölzavarák a félelmes és komoly hirnökök, azt jelentvén, mitől ekkor nagyon irtózott, hogy a szolga-jászok, kikről az imént elmondottuk, mikép üzték ki ősi székeikből uraikat, most lassanként elhagyván azon helyeiket, hova a mult évben hasznosan telepitteténck, nehogy változékonyságukban valami ellenséges tervet koholjanak, a határos vidékeket elfoglalák és ott szokásuk szerint szabadon barangolnak, honnan ha ki nem üzetnek, mindent felforgatni készek.

113. A császár tehát a sürgős ügy javitására a kivántató eszközökkel megindult, és Valeriába, Pannonia egykori részébe, mely Valeria, Diocletián leánya tiszteletére szerveztetett és neveztetett igy, megérkezett, és a se-

Digitized by Google

reget bőrökbe bujtatva szétküldözé a Duna (Hister) folyó martjaira, kik által tapasztalá, hogy a barbárok az ő megérkezése előtt barátság szine alatt Pannonia alattomos pusztitására a kemény télen betörést terveztek, midőn még a tavasz melege által fel nem olvadt hó a folyót mindenhol járhatóvá teszi, a mieink melegebb természete pedig a fagyokat kevésbbé türheté el.

114. Csakhamar tehát a szolga-jászokhoz két ezredes küldetett, mindegyik egy tolmácscsal, kik mérsékeltelten kérdezék, mi okból hagyák el házi isteneiket a béke és szerződés szerint nekik kitüzött helyeken, és miért kóborolnak szerteszét és a határokat a tilalom ellenére lépik át. Mire ők haszontalan és semmis okokkal feleltek a félelemtől hazudásra kényszerülve, és a császártól engedélyt kértek, hogy a haragot félretéve a folyón át hozzá mehessenek elmondani, mily bajokat szenvednek, és készek lesznek, ha kivántatik, a római birodalom bármely félreeső helyén letelepedni, hol hosszu időn át a békét mint áldásos istennőt tisztelnék s az adófizetők terhét és nevét elvállalnák.

115. Ezekről a tribunok visszatérte után értesülvén a császár, megörült, hogy a megoldhatlannak vélt ügyet minden nehézség nélkül elintézheti, inkább haszonvágytól ösztönöztetvén, mit a hizelgők serege növelt, kik azt hangoztaták, hogy a külügyeket lecsendesitvén és mindenfelé békét szerezvén, majd több gyermeknövelőt (proletárius) nyerend és erős ujonczokat szedethet, a tartománybeli lakosok pedig szivesen adnak aranyat gyermekek helyett, mely remény a rómaiak ügyét néhányszor megnehezité. Tehát Acimincum (a mostani Kamenicz) táján sánczot ásatván, egy magasabb töltésre ülőhelyet készittetett, nehány katonát hajókkal küldött ki a folyó medrének a partok hosszában megvizsgálására egy Innocentius nevü mérnöknek, ezen terv szerzőjének kiséretében, hogy ha a barbá-

Digitized by Google

rokat zajongni tapasztalnák, azokat hátuk mögött váratlanul bekeritsék. Ámbár a szolga-jászok ezeket sietni láták, még sem gondoltak másra, mint meghajolva könyörgéseket szinlelni, de egészen mást tervezni, mint amit jeladásaikkal és szavaikkal mutatának.

116. Meglátván a császárt a magas földhányaton, ki hozzájuk szelid beszédet intézni kivánt, hogy jövőjük iránt őket megnyugtassa, valaki azok közől iszonyu dühre fakadva saruját a császári székhez dobván, felkiáltott: „marha, marha!“ mi náluk csatajel.[25]) Ezt követé a rendetlen sokaság, kik rögtön fölemelvén a barbár zászlót, vadul orditva egyenesen a császárra törnek. A császár a magaslatról lenézvén, minden tért telve látott futkozó tömegekkel és katonákkal s felfödött kardok és nyársakkal közelgő veszélyt: ő a külső katonaság közé vegyült, és ismeretlenül, hogy vezér-e vagy katona, minthogy sem keresésre sem megállásra nem volt idő, gyors lóra kapván, sebes nyargalvást elmenekült. A testőrök közől kevesen, midőn a terjedő tüzet fékezni kivánták, vagy megsebesülve vesztek el, vagy a rájuk rohanók sulya alatt földre tiportattak; a császári trón pedig az arany vánkossal senkitől sem védve széttépetett.

117. Nem sokára hire terjedvén, hogy majdnem a végveszélybe sodortatva meredélyen áll a császár, a legrégibb sereg rajta segiteni óhajtván, minthogy még nem tudá, hogy a veszélyen tul van, magában kevélyen bizakodva a barbárok zajgó és harcziasan kiabáló makacs csapatai közé merül. És minthogy a vitézséggel szégyenét

[25]) Itt már nem igényeltetik több adat a jászok magyar nyelvének bebizonyitására, midőn a görög származásu latin iró világosan mondja, hogy a szolga-jászok dühös vezére a császárra kiáltá a „marha, marha“ (magyar) szavakat. Hozzáteszi ugyan, hogy a „marha“ szó csatajelnek vétetett; de ezt történetirónk csak a csata után hallá igy magyarázni, midőn már egy jász ember sem merte volna megmondani, hogy ők egyenesen a császárt nevezék „marhának.“

Digitized by Google

tisztázni vágyó csapatunk is előtört, a hitszegő ellenségre haragudván, mindenkit levagdalt kegyelem nélkül, letiporva az élőket, félholtakat s holtakat, és mielőtt jóllaknék a barbárok ölésével a katonaság, a holtak halomra szaporodának vala. Szorittatának a lázongók, kik részént leöltettek, részént rettegés közt szétverettek, kik közől némelyek az élet reményét hiu kérelmekkel táplálták, de sok ütéssel verettek le. Miután mindnyájan kiirtattak és visszatérésre hangzának a trombiták, a mieink közől is, ámbár ritkán, látszottak halottak, kiket a heves roham tiport össze, vagy az ellenséges dühnek ellenállva födözetlen oldalaikat mutatván, a balsors elragadá. Különösen feltünt Cella, a pajzsgyártók ezredesének halála, ki az összecsapás kezdetén mindnyájuk közt először vegyült a sarmaták tömege közé. Ezen irózatos dolgok után, elrendelvén a határok biztonságára szükséges intézkedéseket, Constantius Sirmiumba tért vissza a ravasz ellenségen boszut állva, és a legszükségesebb teendőket, melyeket az idő viszonyai igényeltek, elvégezvén, innen Konstantinápoly felé vette utját (359). *Amm. Marcellinus* XIX. 11.

Julianus (361—364).

118. (361). Julián a Dunán Sirmiumba, innen Naessusba érkezvén, — Victor (Aurelius) történetirót, kit Sirmiumnál látott, onnan magához hivatá és második Pannonia consularis kormányzójává nevezé ki, azonkivül érczszoborral tisztelé meg mint józanságáért utánzandó férfiut; később városi főnökké (praefectus urbi) tette őt.

Amm. Marcellinus XXI. 10.

119. (362.) Julián, midőn Palaestinán keresztülutazva Egyiptomba készült, a lázangó büdös zsidók utálatán gyakran felboszankodván, mondják, hogy fájdalmasan

Digitized by Google

felkiáltott: O markomannok, o quadok, o sarmaták! végre nálatoknál hitványabbakat találtam.[26])

Amm. Marcellinus XXII. 5.

Valentinianus (364—375).

120. (371.) A quadok nemzete hirtelen mozgalom által zavartatott fel, mely most kevésbbé irtózatos, de mily borzasztóan harczias és hatalmas volt azelőtt, mutatják tettei, mint, csak a könnyebbeket említve, az általuk és markomannok által ostromolt Aquileia, az elpusztított Opitergium és sok más nagy gyorsassággal kivivott véres csatáikból kitünik, alig állhatván ellen a juli álpokon áttörő komoly császár, kit elébb említénk, Márk. És volt is e barbároknak méltó okuk a panaszra.

121. Valentinián ugyanis határai megerősítésének dicsőséges, de tulságos vágyától mindjárt uralkodása kezdetétől fogva égvén, a Hister folyón tul a quadok földén, mint már a rómaiak által meghódított területen, őrségi várakat rendelt építtetni, miért a lakosok neheztelvén, ovatosságból követségek által is többször és panaszkodva tiltakozának. De Maximinus, ki minden tilosra vágyott és saját ábrándjait fékezni nem birta, melyekhez a helytartói önhittség járult, többször vádolá Equitiust, Illyricum akkori táborszernagyát, mint nyakast és hanyagot, ki a rábizott sürgős ügyet még nem végzé be, hozzáadván még tanácsképen, hogy ha kis Marcellianus fiára bizatnék Valeria kormányzása, a vár minden baj nélkül fölépülne.

[26]) Itt tekintetbe veendő, hogy Julián császár épen az előbbi (361.) évben utazott át Pannonián, és az uri jászok csak két évvel korábban (359.) helyeztettek vissza 25 évi számüzetésükből a szolgajászok által elfoglalva volt birtokaikba. Ha ez időről Julián felkiáltása alappal bir, ez épen a rómaiaknak clinseik feletti zsarnokságát tünteti fel. (Lásd a Kutfőtöredékek 101. 108. 110. számait.)

Digitized by Google

Mindakettőt csakhamar megnyeré. Kineveztetvén és elutazván, midőn azon helyekhez ért, idétlenül felfuvalkodva mint fia, semmi nyájas beszédre nem méltatá azokat, kik soha sem tevén kisérletet kivánságaik kivívására, saját vidékeikből száműzettek; a kevéssé elébb kezdett mű folytattatik, a kérelmezők seregének a válasz felfüggesztetvén. Utoljára Gabinius királyt, ki az ujítások elhalasztását illedelmesen kérelmezé, mintha kérésébe egyezne, szinlett udvariassággal másokkal együtt asztalához meghivá, de a lakoma utáni távozáskor, a vendégszeretet kötelmének szentségét gonoszul megsértvén, a magát biztonságban érzőt meggyilkoltatá.

122. Ezen iszonyatos dolog szétterjedt hire azonnal mind a quadokat, mind a körülöttük fekvő nemzeteket (a jászokat is) boszura ingerlé, kik a király halálát fájlalva, egyesültek a pusztitásra. A Dunán átlépvén, midőn a mezei aratás végzésénél ellenséges berohanás nem váratott, megrohanták a népet, és a nagyobb részt leöldözvén, a megmaradtakat baromcsordáikkal együtt hazabajtották. Könnyen megtörténhetett volna egy jóvá nem tehető bün is, mely a római szomoru dolgok közé tartoznék; mert kevés hija volt, hogy Constantius leánya, midőn azon nyilvános nyaralóban, melyet pisztrinek neveznek, a Gratiánnali eljegyzésre vitetve étkezett, el nem fogatott; de a kegyes istenség akaratából épen jelen volt Messalla tartományi kormányzó, ki őt birói hintóba helyezvén, a Sirmiumhoz huszonhatodik kőig sebes vágtatva szállittatá.

123. Igy a császári szűz a szánalmas szolgaság veszélyéből szerencsésen kiragadtatott, kinek elrablása, ha csak megszabaditása nem sikerült volna, az államnak nagy csapásokat okoz vala; most a sarmatákkal egyesült quadok szélesebbre terjeszkedve, mint a rablás- és latorságokra igen hajlandó nép, az embereket férfi- és nőnemből, és a barmokat ragadozák, a falvakat fölégeték és a megrohant

Digitized by Google

lakók nyomorain örvendeztek, kiket egész váratlanul, minden kegyelem nélkül leöldözének. Ezen és hasonló bajok elterjedt rettegése közt a Sirmiumban időző testőrségi főnök Probus, a háboruk borzalmaihoz nem szokván, a dolgok szomoru látványán elszörnyedve, alig meré szemeit fölemelni, és soká habozott, hogy mit tegyen; már gyors lovakat rendelt a legközelebbi éji futásra, de ismét jobban meggondolván magát, mozdulatlan maradt, mondván, hogy mindnyájan azonnal őt követnék, kik a falak közé zárva vannak, mi ha megtörténnék, a védtelen város az ellen kezébe jutna. Tehát kissé szünvén rettegése, a sürgős teendők véghezvitelére szánta el magát; a törmelékkel megtelt árkokat kitisztittatá, a béke hosszu ideje alatt elhanyagolt és ledöntött falak nagy részét a magas tornyok tetejéig fölépitteté; igy a munkát gyorsan bevégeztetvén, ennek költségeire a szinház épitésére már rég összegyüjtött összegeket elégségeseknek találá. És ezen üdvös intézkedéséhez még egy másikat csatolt: a legközelebbi állomásról a nyilazók csapatát a bekövetkezhető ostrom alkalmára berendelé.

124. Ezen akadályok által a barbárok a város ostromával fölhagytak, keveset értvén az ily harczhoz, és a zsákmányok terhe által is visszatartatván, Equitius nyomozására indulának. És midőn foglyaik jeleiből megtudák, hogy az Valeria messze terjedő téreire vonult, gyors léptekkel oda siettek agyarkodva, azon okból keresvén őt halálra, mert általa hitték az ártatlan király megöletését. Midőn gyors futással haragosan rohanának, ellenök két legio küldetett, a pannoniai és a moesiai, csatára erős sereg, mely összebeszélés esetén kétségkivül győzelmesen tért volna vissza. De midőn elkülönözve akarták a garázdálkodókat megrohanni, egyenetlenség támadván köztök, az elsőbbség és a méltóság felett czivakodtak; az elmés sarmaták erről értesülvén, nem várván a csata ünnepélyes

Digitized by Google

jelét, megrohanják az első moesiai legiót; midőn pedig a katonák a zavarban fegyverеiket lasabban szedék elő, közőlök igen sokat levágtak; erre fölbátorodva, rátörtek a pannoniai seregre, és áttörvén a sorok tömegét, erős ütéseikkel mind eltörölték volna, ha némelyeket a halál veszélyéből a gyors futás ki nem vesz.

125. A sors ezen szomoru rendelései közt Moesia vezére ifjabb Theodosius, akkor serdülő ifju, később igen jeles császár, a szabad-jászokat, kik a lázadó szolgák segélyére hivatva határainkon más oldalról törtek be, néhányszor kiüzé és leveré, sürü ütközetekkel megtöré; igy az erősen ellenálló összesereglett csoportokat elnyomá, hogy a gyors és vad öldöklőket vérrel elégitse ki. Mire a többiek, kevélységük már lelohadván, féltek, hogy a vitéz vezér a határok szélén barangoló csapatokat leveri vagy megszalasztja, vagy az erdőkben lest hány nekik: az áttörés többszöri hasztalan kisérlete után elvesztvén a küzdés bátorságát, a multak elfeledését és bocsánatát kérték. A legyőzöttek a megadott béke idejében a békekötés ellenére nem cselekvének, leginkább azon félelemből, hogy Illyricum védelmére a galliai katonaságból nagy erő érkezett. (371.) *Amm. Marcellinus.* XXIX. 6.

126. (375.) Már serdülvén a tavasz, Valentinián Treverből (Trier) kiindulván, az ismert utakon gyors léptekkel haladt. A kitüzött vidékekre érvén, a sarmaták követsége jelentetik be nála, mely lábaihoz borulva békés esedezéssel könyörgött, hogy engesztelődve és szeliden jönne, mert semmi nagy gonoszságban sem valának az ő népeik részesek vagy egyetértők. Midőn ezt többször ismételve mondák, megfontolt elhatározással válaszolá, hogy ezeket azon helyeken, hol elkövetve lenni mondatnak, legigazságosabb bizonyitékok alapján megvizsgálandja és megtorlandja. Most innen Carnuntum illyricumi városba tért be, mely elhagyatott és szennyes volt ugyan, de a

Digitized by Google

hadsereg vezérének igen alkalmas, hol a véletlen vagy szándék szerint a legközelebbi állomásból visszanyomhatá a barbár vágyakat.

127. És ámbár mindnyájuk réme volt, midőn őt keménynek és indulatosnak vélték, ki a birákat mindjárt megbüntetendi, minthogy hitszegésük és pártoskodásuk miatt pusztult el Pannonia széle, mégis midőn oda érkezett, annyira ellágyula, hogy sem Gabinius halála iránt nem tett nyomozást, sem az államon ütött sebeket, melyek megszüntével vagy elháritásával minden jobban menne, bővebben nem vizsgálá, szokása szerint t. i., miszerint a közkatonaság javitása iránt szigoru vala, de elnézőbb a gazdagabbak és keményebb dorgálást érdemlők iránt. Csupán Probus ellen gyult haragra; mig őt látá, fenyegetni meg nem szünt és nem szelidült, minek okai sem titkosak, sem csekélyek nem valának.

128. A nyári három hónapon át folytonosan Carnuntumban időzvén a császár, fegyvereket és élelmet készittetett, hogy ha a véletlen ugy hozná magával, alkalomszerüleg becsaphasson a quadokhoz, kik a kegyetlen zavarokat okozák. Azután előre küldé Merobaudot a gyalogsereggel, melyet vezérlett, hogy a barbár falvakat pusztitsa és égesse, segédtisztül adatván melléje Sebastianus. Valentinián a tábort gyorsan Acincumba (Buda) helyezé át, és rögtön hajókat állitván össze, hidat veretett, melyen a tulsó partra ment át a quadok ellen, kik az egyes hegyekről lesték az ő érkezését, hová legtöbben a kétkedők és aggódók közől szeretetteikkel menekülének; de elrémültek, midőn az ő vidékeiken várakozásuk ellenére látták a császári jelvényeket. Előre haladt szoros léptekkel, amennyire lehetett, és korkülönbség nélkül levagdalá az embereket, kiket ekkor is tétovázva talált a hirtelen betörés; a házak leégetése után visszatért mindazokkal sértetlenül, kik vele valának. Acincumban időzvén, az ősz hirtelen

Digitized by Google

beállt, és fagyni is kezdett, miért kényelmes téli szállást keresett, de seholsem találtatott alkalmas, kivéve Sabariát (Szombathely), ámbár ez is gyönge meg az idő és a folytonos bajoktól megviselt állapotban volt. Ezért ez, ámbár nagyon szükséges lett, kissé mellőztetvén, ő serényen megindult, bejárván a folyó partját, és az erődöket őrkatonasággal megrakván, Bregetioba (Szőny) érkezett.

129. Ezekután megjöttek a quadok követei a békét és a multak elfeledését alázatosan kérni, mit hogy akadálytalanul megnyerhessenek, ujonczokat és némely a rómaiak ügyének hasznos dolgokat igértek. Midőn ezeket elfogadni és a frigyet megkötni tetszett, minthogy őket tovább zaklatni sem az élelem hiánya, sem a rosz évszak nem engedé, Equitius által a gyülekezetbe vezettetének. Midőn a félelemtől bágyadtan és megtörődve meghajlottan álltak, megdorgáltatának, és a szokásos esküminta szerint hitökkel is megerősiték, hogy az ellenünk elkövetett gonoszságok nem a nemzet főbbjei határozatából, hanem némely idegen és a partok határain lakó gonosz emberek által vitettek véghez, hozzáadván a tények tisztázására annak erősitését, hogy a jogtalanul és alkalmatlan időben kezdett erőd épitése is a falusi nép dühét emelé. Erre a császár iszonyu haragra lobbanván, a válasz elején kevélyebben dorgálá szidó hangon az egész nemzetet, mint a jótéteményekről megfeledkezőt és hálátlant. Lassanként lecsillapodván, mintha villám sujtotta volna, szava elállott, és égi tüztől megfojtottnak látszott; rögtön kitörvén vére, és halálos izzadság boritván el, nehogy a silány nézők előtt rogyjon össze, élete titkosabb szolgái összefutának, és őt belső szobájába vitték. *Amm. Marcellinus.* XXX. 5. 6.

Valens (375—378).

130. (375.) A vészek magva és a különféle csaták eredete, melyekkel a hadi düh a szokott gyujtogatással

Digitized by Google

keverve mindent elárasztott, a következő okból származott. A hunok népe, mely a régi emlékekben gyöngén ismeretes és a maeoti mocsárokon tul a jeges oceánnál lakott, a vadság minden módján tulment.[27]) —— Öltözeteik lenszövetből vagy erdei szőrmeállatok bőréből varrvák; nincs nekik más házi és más ünnepi ruházatuk: fakó szinü öltönyük egyszer nyakukba öltve addig le nem tétetik vagy változtatik, míg tartós ernyedéssel rongyokban le nem lógg. Meggörbült sisakkal födik fejüket, kecskebőrökkel óják lábszáraikat; saruik semmi alakra sem idomítva akadályozzák a szabad léptekkeli járást. Ez okból a gyalog csatákra kevésbbé alkalmasok: ellenben gyors, de alaktalan lovaikon mintegy leszögezve, és némelykor asszonyosan rajtuk ülve, végzik szokott foglalkozásaikat. Ezen nemzetből mindenki éjjel és nappal azokon ülve vásárol és árul, eszik és iszik, a barom keskeny nyakára hajolva alszik és még különféléket álmodik is. A gyüléseken az előadott komoly tárgyak felett ily módon mindnyájan közösen tanácskoznak. Semmi királyi szigorral nem kormányoztatnak, hanem az előkelők csoportos vezényletével megelégedve áttörik, ami eléjük akad. Néha ingerelve harczolnak; de a csatákat csapatonként különféle orditó szavakkal kezdik. Amint a vakmerőségekre könnyüek és hirtelenek, ugy egyszerre szándékosan szétszóródva portyáznak, és a csatát be nem végezve nagy öldöklésekkel nyargalásznak: sem a sánczokba rohanásnál, sem az ellentáborok zsákmányolásánál a szörnyü sebesség miatt nem vétetnek észre. Azért mondhatók majdnem legelkeseredettebb harczosoknak, hogy távulról hegyes csontokból tühegyként csudálatosan összeállított és elkülönített röpítő

[27]) Itt a hunok szokásairól azon részleteket adjuk, melyek a jászok szokásainak hasonlatát kitüntetik, a valódi sarmaták szokásaitól pedig eltérnek. (V. ö. a Kutf. 8. 15. 22. 24. 30. 60. 70. 92. 101. 116. számait a 21. 23. 31. számaival és a második rész lefordított adataival.)

Digitized by Google

nyilaikkal, közelről kardjaikkal minden maguk kimélése nélkül harczolnak; az ellenségeket pedig, midőn a kardok hátrányát észreveszik, rájuk vetett kötelekkel fogják el, hogy az ellenállóknak tagjaik meghurkolásával a lovagolás vagy járás tehetségét elvegyék.

131. (375.) A hunok összejárván az alánok azon vidékeit, melyeket a greuthungok szomszédságában tanai vidéknek nevezett el a szokás, sokat megölvén és kizsákmányolván, a többieket velük egyetértőleg harczolásra hittel erősítve csatolák; ezek segélyével Ermenrich tágas és termékeny falvait hirtelen betöréssel megrohanák.

132. (376.) A gótok Alvaviv vezérükkel a Duna partjaihoz értek, és Valenshez követeket küldvén, alázatosan esedeztek fölvételért, igérvén, hogy nyugton fognak élni, és ha az ügy kívánja, segélyt adnak. Mig ezek a külügyekben vitetnek, a rettentő hirek terjesztik, hogy az északi népek a szokottnál ujabb és nagyobb bajokban forognak: mindazon részeken, melyek a markomannok és quadoktól a Feketetengerig terjednek, a barbár népek a messziről jött nemzetek hirtelen ereje által székeikből kiüzetve a Hister folyó körül bolyongnak szeretteikkel szétszóródva.

133. (376.) Athanarik (gót király) a rómaiakban nem bizván, visszavonult, megemlékezvén, hogy egykor Valens az ő szövetkezését megvetette, állitván, hogy esküvel fogadá, miszerint sohasem engedi őt a római földre lépni, és ez okból a császár őt a folyam közepén kényszerité a béke megerősitésére; ezen gyülöletet még főnállónak hivén, a kaukalandi (erdélyi) magas hegyek és erdők miatt bejárhatlan vidékre huzódott minden emberével, onnan a sarmatákat kiszoritván.

Amm. Marcellin. XXXI. 4. 13.

134. (377.) Kis-Scythia és Moesia tartományaiban minden ennivaló elfogyván, a vadság és inség sürgetésére

Digitized by Google

a barbárok nagy tömegekben berohanni vágytak. Ezt többször megkisértvén, midőn a mieink élénksége által a zordabb helyeken erősen ellenállva visszaveretének, a végszükségtől kényszerítve, némelyeket a hunok (chuni) és alánok közől a nagy zsákmányok reményével szövetségükbe vonának.

135. (378.) Sebastianus inditványára némelyek a csata megkezdését sürgeték; azonban a lovasság fővezére (magister equitum) *Victor*, sarmata, de kémlelő és óvatos, sok vele érzővel együtt, a társcsászár (Gratián) megérkeztét bevárni tanácsolá, hogy a galliai hadsereggel egyesülve, könnyebben elnyomassék a (gót) barbárok lángoló elbizottsága. De győzött a császár (Valens) gyászos végzete és némely főtisztek hizelgő tanácsa.

Amm. Marcell. XXXI. 8. 12.

(Ezen 135-ik töredékkel a magyarok jász korszakára vonatkozó adatgyüjtemény be van fejezve. Ide járulhat még azon öt töredék, mely a metanasta jászok magyar nemzetisége megállapításához külön fordíttatott le: az arimás, a káspi sarmaták, a rhoxalánok, a jászok véresküje és a mastor szavak értelmezésénél.)

Digitized by Google

Digitized by Google

Második rész.

A METANASTA JÁSZOK

MAGYAR NEMZETISÉGE.

Digitized by Google

I. Átmenet és a kutfők átnézete.

II. A jászok a Tana vidékén.

III. A jászok a Tisza vidékén.

Digitized by Google

Átmenet.

Az első részben bemutattuk a metanasta jászok történelmére vonatkozó kutfőtöredékeket, melyekből látja az olvasó a magyarok egyik ősi csoportjának ötszáz évi viszontagságait. A történelmi anyag ott össze van gyűjtve, sőt az épület alapjai, oszlopai és falai is készek; csak a kiszépítés, betetőzés hiányzik, hogy a magyarok történelme épületének ezen uj része rendszeres alakot nyerjen.

A betetőzést a metanasta jászok magyar nemzetiségének megállapítása adja meg. Ezen kérdés megoldásával a magyar honalapítás története ezer évre terjed ki négy korszakkal:

1. A hun-jászok (iazyges) korszaka Kr. e. 112—378. Kr. u.

2. A nagy-hunok (huni) korszaka Kr. u. 378—456.

3. A hun-székelyek (siculi=székölyi) korszaka 456—568.

4. A várhunok (varchunitae, avares) korszaka 568—888.

Ezen négy honalapítási korszakra következett a hun-ugarok (hungari) bejövetele, kik legvitézebb és legerősebb törzsük nevéről magukat magyaroknak nevezék el (888). Igy Magyarország már ezer évi történelemmel bírt Árpád idejében: Iazygia, Hunnia, Síciulia, Avaria és Hungaria nevek alatt.

A hun-magyar nemzetiséghez tartoztak tehát sor szerint: a jászok, hunok, székelyek, avarok,

Digitized by Google

magyarok, és történelmük egybefüggő folyamot képez a mostani haza területén is. A nevek változtak, de a nemzetiség ugyanaz maradt évezredeken át.

Minket most a jászok nemzetisége érdekel bővebben. A hunok, székelyek és avarok magyar nemzetisége már kétségtelenül be van bizonyitva; a következő értekezés pedig kimutatja a jászok magyar nemzetiségét.

A jászok magyar nemzetiségének megállapításánál először a kutfők, másodszor a jászok tengermelléki, és harmadszor tiszamelléki viszonyainak ismertetése szükséges.

A tengermelléki viszonyoknál a Mithridat előtti, alatti és utáni idő képezi a fontosabb időszakokat; a tiszamelléki hazában: a honalapitás küzdelmei (Kr. e. 35—80. Kr. u.), a dák és markomann-háboruk (80—180.), a honrendezés (180—333.), végre a szolga-jászok lázadása általi állami hanyatlás (333—378.) képezik a fontosabb időszakokat.

Magyar irodalmunkban ezen 500 évre terjedő korszak némi megvilágítására tudtommal három iratot találunk: Katona József, Hornyik János és Gyárfás István történelmi munkáiban.

Hornyik János 1860-ban adá ki „Kecskemét város története“ című munkájának első kötetét, melynek előszavában bevallja, hogy a metanasta jászok korszakát Katona József kézirata nyomán Bálint Antal kegyesrendi tanár szerkesztése szerint 1834-ben megjelent „Szabados Kecskemét alsó Magyarország első mezővárosa történetei“ című munkából szedegette. A többi közt ezt mondja:

„Kecskemét előkorát — a történelmi kutfők kezdetétől a magyar nemzet beköltözéseig — csak említeni szándékoztam; de miután Katona István Ka-

Digitized by Google

locsa város és érseki egyházmegye történetét s Katona József Kecskemét város megkisérlett történeti vázlatát e modorban irták, — a közvéleménynek nevezett szóhagyományt helybeni körülményekre alkalmazni szeretők pedig ezt követelték, — ám legyen: dunatiszaközének a magyar nemzet honalapítása előtti eseményei összeállítását is megkisérlettem, és e korszaknak egy egész szakaszt áldoztam.“

Ezen körülmények közt nem tudjuk, hogy ama sok tévedést és hibás fordítást, mely Hornyik nevezett munkájában a metanasta jászok korszakára vonatkozólag előfordul, kinek tulajdonítsuk. Ő ezt is mondja: „Hazám tudósait tisztelettel kérem, hogy igénytelen egyéniségem csupán mint történetkedvelőt — dilettanst, — munkámat pedig mint kalászatot, böngészetet — compilatiót — tekinteni szíveskedjenek, s ez első kötetnél nagybecsü itéletöket még függeszszék föl.“

Igy tehát a metanasta jászok történetében előforduló hibák egyenesen Katona Józsefnek, a „Bánk bán“ szerzőjének tulajdonítandók.

Tiz év mulva (ez után) jelent meg egy másik terjedelmes munka, mely szintén kiterjed a metanasta jászok korszakára.

Gyárfás István munkája: „A jász-kunok története“ megjelent Kecskeméten 1870-ben. Ez sok tekintetben igen becses munka, de az olvasót borzasztóan fárasztó rendezetlen adathalmazával és határozott véleményének ki nem mondásával a tanulmánynál visszariasztja, és igy igen kevés olvasó fog találkozni, ki azt elejétől végig áttanulmányozza. Azonban ez állításom nem kevesbíti Gyárfás munkájának becsét; ami megrovandót találtam, az leginkább csak a metanasta jászok történetére vonatkozik,

Digitized by Google

ennek szerzését pedig Gyárfás nem is tulajdonítja magának.

Egyébaránt Gyárfás a metanasta jászok korszakára nézve Hornyiknál is kényelmesebben és tévesebben járt el. Gyárfás a 305. lap jegyzetkéjében ezt mondja: „A dunatiszaközi régi jászok történetét a fáradhatlan Hornyik Kecskemét város története I. kötetének 3—68. lapjain részletes hűséggel előadván, vezérfonalul némi változtatással czélszerünek láttam ezt követni.“ Igy aztán se Katonától, se Hornyiktól, se Gyárfástól nem kapunk legkisebb világosságot a jászok eredetére nézve. Katona Lengyelországból hozza be őket a sarmaták közől, holott a metanasta jászok már Krisztus sz. előtt a Tiszánál voltak, midőn a sarmaták a Dontól alig terjeszkedtek vala még a Feketetengerig. Azt ugyan nem ismeri el a három említett iró közől egyik sem, hogy a iazyges szláv szó volna; de ott már aztán nem sokat ér a tagadás, hol másrészről az állittatik, hogy a jászok Lengyelországból jöttek be.

Én tehát e két munkát buvárlataimnál épen nem használhatám; csak azt nyerém általuk, hogy kezdetben több tévedésbe sodortatám, melyekből csupán tanulmányaim későbbi folyamán vergődhettem ki.

Azon érdemét Hornyiknak és utána Gyárfásnak mindenesetre hálával ismerem el, hogy ők sok kutfőt megnevezvén, tudtomra adák, hogy mely munkákat kell leginkább megszereznem és tanulmányoznom. De én azon kutfőkben sokkal több használható helyet találtam mint ők, és igy amiket gyűjtöttem, mégis csak magam erejéből szerzém.

Digitized by Google

I. A jászok őskori történelmének kutfői.

Minthogy a jászok eredetének meghatározásánál a főkérdés a körül forog, hol laktak időnként a jászok: tehát az elsőrendü tényező az időszerinti földrajz. Itt lényeges körülmény az, hogy megtudjuk, az illető földrajzi munka mikor iratott és melyik időről nyujt adatokat.

A Krisztus sz. utáni első és második századból csak két görög (Strabon és Ptolemaios) és két latin iró (Mela és Plinius) földrajzi munkáját birjuk; még Tacitus „Germaniáját“ is ide vehetjük ugyan, de a mi czélunkra ez már nem nyujt bővebb adatokat. Lássuk a négy földrajzot egyenként.

Pomponius Mela Kr. u. 44. és 54. közt irta „De Situ Orbis“ czimü munkáját; de adatainak ideje nem egyenlő. Minthogy ő spanyol ember volt és épen az ő idejében tették a rómaiak északi fölfedezéseiket Britanniában s északi Germániában, ezen adatokat Mela a legujabb forrásokból irta össze, talán szemtanu is volt ő e vidéken; de a Dunától keletre és a Feketetenger északi oldalán ő nem járt, és igy e vidék földrajzi adatai sokkal régiebbek koránál. A Tanais vidékét régebbi földrajzirók adatai szerint irta le, mi ránk nézve még becsesebbé teszi munkáját, minthogy az ő elődeinek munkái elvesztek, és igy tőle második kézből mégis nyerhetünk használható adatokat a Krisztus előtti időkről.

Digitized by Google

Hogy Mela Európa keleti részét sokkal régibb munkákból ismeri, kitünik abból, hogy még Pannoniát sem említi, holott Pannonia még Augusztus császár alatt (Kr. e. 35.) kezdett fölfedeztetni és Tiberius alatt már rendezett provincia volt; de Mela az ő spanyol hazájában nem törődött a keleti ügyekkel, és megelégedett az ide vonatkozó sokkal régibb adatok lemásolásával. Amit tehát Mela az iazamatákról ir, ennek idejét a Kr. előtti század elejére (Kr. e. 90. körül) vonatkoztathatjuk; de amit a Visztula keleti oldalán lakó sarmatákról állít, már az ő életidejére (Kr. u. 50. k.) tehetjük; ámbár itt azon tévedést követi el, hogy tulajdonkép a tiszai jászokat irja le az északi sarmaták neve alatt.

Mela földrajza csak rövid tankönyv három könyvben, és mindegyik könyv több fejezetet foglal magában. Idézése ilykép történik: Lib. III. Cap. VII. vagy rövidebben igy III. 7.

Strabon földrajza a régiek közt legterjedelmesebb és legérdekesebb. Strabon életrajzának legfontosabb adatait saját munkájából össze lehet állitani. Ő előkelő görög családból származott és anyai ágon Nagy-Mithridat pontusi király egyik fővezérétől származott. Született Kr. e. 66-ban az akkori pontusi királyság Amasia városában. Beutazá Európa, Ázsia és Afrika legnevezetesebb részeit, és igy állítá össze nagy földrajzát. Miután ő Mithridat és utódai történetét és állami viszonyait közelebbről ismerte, adatai megbecsülhetlen értékkel birnak a jászok történelmére nézve. Meghalt Kr. u. 24-ben 90 éves korában. Hogy munkáján hosszu ideig dolgozott, nemcsak a nagy terjedelemből, hanem abból is kitetszik, hogy némely dolgot munkája folytán más-más alakban ad elő, amint t. i. ujabb változások álltak be. A tanaisi dolgokról ugy ir, mint azokat fiatalabb korában ismerte, minthogy öregsége éveit Itáliában tölté. Ezért a jászokra nézve

Digitized by Google

oly adatokat nyerünk Strabontól, melyek a Kr. előtti egész századra vonatkoznak; tehát Mela adatait folytatják. — Mela és Strabon legfontosabb kutfők a jászok eredetére nézve; de természetesen csak combinatiók és deductiók segélyével használhatók.

Strabon tizenhét könyvben állítá össze „Geographica" (*Γεωγράφικα*) czimü munkáját minden alfelosztás nélkül. Az ujabb kiadók fejezeteket és szakokat is különböztetnek meg; de legszokottabb a Casaubonus által kiadott legjobb régi kiadás lapjait idézni, mely lapszámok az ujabb kiadások oldalain is mindig ki szoktak tétetni. Tehát azon számok, melyek az idézeteknél 1-től 840-ig szoktak használtatni, minden ujabb kiadásban a lapok oldalain (margo) megtalálhatók és felüthetők.

Idősb Plinius nagyterjedelmü munkát irt „Historia naturalis" czim alatt harminczhét könyvben; de ezek közől csak a hat első képezi a földrajzot. Miután tudjuk, hogy Plinius Kr. u. 77-ben végzé be munkáját és 79-ben életét, tehát nála az első század földrajzát találjuk meg.

Plinius munkája könyvek (libri), fejezetek (capita) és szeletek (segmenta) szerint szokott beosztatni; de az idézés rendesen csak könyvek és szeletek szerint szokott történni, igy: Lib. III. Segm. V., vagy rövidebben csak ilyképen: III. 5.

Ptolemaeus (*Πτλεμαῖος ὁ Κλαύδιος*) alexandriai mathematicus; Antoninus Philosophus vagyis Márk-Auréll (161—180) korában irta tudományos rendszerü földrajzát. A jászok városait részletesen ismeri, melyek földrajzi fölvétele a markomann háboru idejében (166—180) legkönnyebben történhetett. Ezen időben (170 körül) uralkodott a jászok Furt nevü fejedelme is, kinek nevéről Pessium városa Furtárka nevet nyert. — Ptolemaeus munkája tehát a második század földrajzát képezi, és minthogy a jászok tiszavidéki városait is leirja, (mit az előbbi három

Digitized by Google

földrajziró nem tett), a jászok későbbi történetére nézve legbecsesebb.

Ptolemaeus földrajza nyolcz könyvből áll, mindegyik több fejezettel. Az ujabb kiadásokban még §-kat is szoktak megkülönböztetni; de minthogy a fejezetek többnyire a városok neveit és fokait táblás átnézetben adják, meg lehet elégedni a könyv és fejezet idézésével is, igy: Lib. III. Cap. VII., vagy rövidebben III. 7.

Ezen négy földrajz nyujtja a jászok eredetére nézve az alapkutfőket. Ezek adatait a történelmi kutfők szerint kell rendezni.

A történelmi kutfőket két osztályba sorozhatjuk, amint t. i. tulnyomólag a tengermelléki vagy a tiszavidéki jászok történetét világítják meg.

A tengermelléki jászok történelme csak Kr. e. 112-ben nyilt meg a görögök és rómaiak előtt, midőn Mithridat először látogatta meg a Tanais körül lakott scythákat, és igy a régebbi történetirók munkái nem birhatnak ide vonatkozólag hitelességgel. Dárius bolyongása a geták sivatagján szintén nem nyujthat megbizható adatokat Tanais vidékéről, és igy Herodot munkája a jászok eredetére nézve nem használható. Elvetendő Arrhianos és Curtius is, vagy csak összehasonlítólag igen óvatosan használandó.

A tengermelléki jászokra vonatkozólag csupán két munka bir kutfői fontossággal: a görög Appián és a latin Justinus.

Appián (*Ἀππιανός*) Alexandriában született, és a Kr. u. második század első felében irta történelmi munkáit; czélunkra leghasználhatóbb Mithridatról irt története. Appián 24 könyvet irt, melyek közől több elveszett. Idézése oly részeknél, melyek több könyvet képeznek, könyvek szerint, az önálló egyes könyveknél czim szerint történik, igy: Mithr. 121. (Ez utolsó czikk a XII. könyvben.)

Digitized by Google

Justinus tulajdonkép csak kivonatát adja Trogus Pompeius nagy történelmének, mely Krisztus idejében iratott, de elveszett. Justinus irata 44 könyvből áll apró fejezetekkel. Idézése liber és caput szerint történik, legrövidebben igy: XXXVIII. 5.

Ide vehető Freishemius is, ki Liviust kiadván, a hiányzó részeket részletes kutatások alapján kiegészité. De minthogy ezen iró csak gyüjtő, de nem kortársa Liviusnak, az ő Supplementái csak segítségül, de kútfőkül nem szolgálhatók.

A tiszavidéki (metanasta) jászok történelmének alapkutfői ezek:

Florus csak kis munkát irt; de minthogy ez Livius kivonatát képezi és az elveszett részeket röviden visszaadja, ránk nézve becses. Ezen kutfőből tudjuk először hitelesen, hogy a jászok már Augusztus császár idejében a Tiszánál laktak. Florus kétféle kiadásban van forgalomban: L. Annaeus Florus és ismét Julus Florus név alatt. Az előbbi négy, az utóbbi két könyvre van osztva, de a szöveg ugyanaz. Idézése tehát többnyire kétszeresen történik, igy: Florus II. 28. (IV. 12.)

Tacitus született Kr. u. 55, meghalt 120 körül. Neje Agricola consul leánya volt (77); így részént ipa britanniai, részént Domitián kattok elleni hadjáratai alkalmával megismerkedett a germánok életviszonyaival, kikről egy földrajzi könyvet irt 97-ben. Ezután jelentek meg nagy történelmi munkái, az Annalok és a Historiák; de több könyv közőlük elveszett. Ő kezdé észrevenni a jászok, svévek és dákok fontosságát, a Historiák bevezetésében panaszosan mondván: Ellenünk támadtak a sarmaták és svévek nemzetei; megnemesittetett kölcsönös csatákkal a dák!

Tacitus könyvek, néha szakok szerint is szokott idéztetni, kitétetvén a munka czimének első betüje is:

Digitized by Google

(Annales), H(istoriae), G(ermania), A(gricola), O(ratores). Igy: H. III. 5. G. 42.

Dio Cassius (*Δίων Κάσσιος*) született Nikaeában Kr. u. 155, meghalt Campaniában 230 körül. Igen terjedelmes történelmet irt görög nyelven, melynek 34 első könyve elveszett, a megmaradt könyvek a 35-iktől a 80-ikig terjednek, és a rómaiak történetét Lucullustól kezdve a Kr. u. 229-ik évig foglalják magukban. Dion nem csak részletes előadásáért, hanem azért is becses, hogy ő egy ideig Pannonia helytartója volt, és igy Pannonia, Iazygia, és Dacia iránt különösen érdeklődik. Hol mint kortárs ir, igen érdekesen adja a jászok történetét. Idézése rendesen csak a könyvek szerint történik; az ujabb kiadások szakaszokat is különböztetnek meg, igy: LXXI. 7.

Plutarch (*Πλούταρχος*) a Kr. u. második század elején irta történelmi és bölcseleti munkáit. Ránk nézve csak kevés része (Lucullus és Pompeius élete) bir némi érdekkel; de kutfői adatokat nem igen találunk nála. Idézése az életrajzok czimének megnevezésével és fejezetének számával történik, igy: Lucull. 6. Pomp. 15.

Suetonius szintén életrajzokban adja történelmi munkáját Caesartól Domitianusig, és igy imittamott használható pontokat találunk benne a jászok megtelepülése idejéből a többi irók szintén gyér adatai mellé. Idézése az életrajz czimének és fejezetének megjelölésével történik, igy: Domit. 6.

Eutropius kis tankönyvet irt Róma épitésétől kezdve a Kr. u. 366-ig terjedőleg, és igy a jászok korszakát majdnem teljesen felöleli; de tömött rövidsége mellett csak kevés adatot nyujt azon népről, mely akkor világtörténelmi jelentőséggel nem birt. Felosztatik tíz könyvre, ezek ismét fejezetekre. Idézése ezek szerint történik, igy: IX. 25.

Herodianus (*Ἡρωδιανος*) nyolcz könyvben irta meg a római császárok viselt dolgait Márk-Auréltől kezdve Maxi-

Digitized by Google

minusig, vagyis 180-tól 238-ig; tehát épen kortársa volt Dionnak, kinek elveszett részeit néhol kipótolja. Idézése könyvek és fejezetek szerint történik, igy: VII. 8.

Aurelius Victor neve alatt négyféle történelmi munka ismeretes: 1. A római nép eredete (Origo gentis romanae) előadja Róma történetét a legrégibb (Romulus előtti) időkről; 2. Róma jeles férfiairól (Viri illustres), magában foglalja a királyok, consulok s mások történetét 86 fejezetben; 3. A császárokról (Caesares) Octavianustól Canstantinusig 42 fejezetben; 4. Rövidlet a császárok erkölcseiről (Epitome) Octavianustól Thodosiusig 48 fejezetben. Az egész munka tömött rövidséggel iratott, és igy érdekesebb részleteket nem nyerhetünk belőle; de legalább említést tesz néha-néha a jászokról is. Idézése a czim megemlitése és fejezete száma által történik, igy: Caes. 42. Epit. 8.

Ammianus Marcellinus történelmi munkájának végén (378.) görög származásunak vallja magát; de latin nyelven irta ránk nézve igen becses munkáját, előadván a császárok tetteit Nervától Valens halálaig harminczegy könyvben, melyek közől azonban a 13 első könyv elveszett; a 14-ik könyv Gallus császárral kezdődik. Igy az egész munka a 353-tól 378-ig történteket bő részletességgel irja le. Idézése könyvek és fejezetek szerint történik, igy: XVI. 20.

Ezen munka némely kiadásához egy toldalék van csatolva „Excerpta auctoris ignoti“ czim alatt, mely némi adatokat nyujt Konstantin császárról; folytatásképp adatik egy kronika-töredék Zeno és Anastasius kelet-római császárokról, kiterjeszkedve Odoaker és Theodorik királyokra is. E toldalékban Konstantin tettei érdekelnek minket, kinek négyszeri érintkezése a jászokkal röviden előadatik. Innen igy idézhetjük: Excerpt. 3. 31. 32. 34.

Lehet még kutfőkül használni: Dionysios Pe-

Digitized by Google

riegetes görög versekben irt földrajzát és Jordanes (máskép Jornandes) „De Rebus Gaethicis“ czimü munkáját; de ezek már inkább a gothok és hunok történelmét világítják meg.

Mellékes apróságokat még némely más, különösen egyházi munkákból is szemelgethetünk; de azok már oly csekély és ovatosan használandó járulékok, hogy azokat bizvást el is hagyhatjuk a történelem érezhető kára nélkül.

Digitized by Google

II. A jászok a Tana vidékén

Krisztus születése előtt.

I. Mithridat előtt.

Kr. e. 112-ig.

Történelmi adatok.

A Krisztus születése előtti időkből a magyarok eleiről nincs más kutfőnk, mint azon regényes elbeszélés a fehér gím-ünőről, mely Hunort és Magort a krimi félszigetbe vezette, kik azután alán és bolgár nőket ragadván el, nem sokára elfoglalák Scythiát és így a Tana folyó vidékein telepedtek meg.[1])

Ezen elbeszélés csak annyiban bir fontossággal, hogy a magyar hagyományok a Tana (Don) vidékére helyezik a magyarok eredetét, és ezt a későbbi kutfők nem czáfolják meg. Igy tehát nem lesz elhibázott munka, ha a magyarok egykét töredékét a Krisztus sz. előtti században is a Tana partjain kutatjuk.

Minthogy Mithridat igen sok (Aurelius Victor szerint ötven) nyelvet megtanult[2]) és így a tanavidéki scythákkal is tudott beszélni; valószinü, hogy ezen scytha népcsoportok nyelvjárásai nem nagyon tértek el egymás-

[1]) Kézai krónikája I. 3. 4. 5.

[2]) Aurelius Victor: „Mithridates rex Ponti, oriundus a septem Persis, magna vi animi et corporis, ut sexiuges equos regeret, quinquaginta gentium ore loqueretur.“ De Viris Illustribus 76.

Digitized by Google

tól, és azért volt oly könnyü Mithridatnak ily sok nyelvet megtanulnia, mert a tanai scythák csak tájszókban eltérő nemzetiséget képeztek.

Mithridatnak nyelvismeretei segélyével sikerült a scythák belügyeinek titkaiba is behatolnia, és azok belviszályait figyelemmel kisérve hasznára forditania, mire az alkalom nem sokára meg is jött.

A Kr. e. 112-ik évet megelőző időben a tanai scythák betörvén a krimi félszigetbe, onnan kiüzék a tauri scythákat, és az egész félszigetet elfoglalván, a tengerszorostól keletre eső bosporán fejedelmeket is adózóikká tették. Ekkor a bosporánok és más görögök, kik a tenger közelében laktak, Pontus ország királyához Mithridathoz folyamodának segélyért, ki ezen alkalmat örömmel fogadta a scythák legyőzésére. A scythák ekkor e vidéken három nagy csoportban laktak: a királyiak (basilii) vitéz katonák valának Scilur[3]) király kormánya alatt; a földmivelők (georgi) nagy kereskedést üztek gabonával, és nemcsak a többi scythákat, hanem a görög bosporánokat is ellátták élelmi szerekkel; a vándorlók (nomades) jó vadászok és a csatákban jó íjászok (nyilazók) valának.[4]) Mithridat tehát nagy reményekkel kecsegtetheté magát, ha ezen scytháktól élelmi szereket és harczosokat szerezhet; így nem annyira alatvalókat, mint inkább csak szövetségeseket kivánt a scythákban nyerni. Erre az alkalom más oldalról is kinálkozott. Scilurnak ötven fia volt, kik közől többen akartak királyságot nyerni, tehát a pártoskodások köztök napirenden valának.[5]) Mithridat mindezen körülményeket ügyesen fölhasználva, czélját elérte. A scythák a félszigetben és a tengermelléken legyőzettek, a távolabb lakók pedig a pontusi király szövetségeseivé

[3]) Strabon 306. 309. 312.

[4]) Strabon 311.

[5]) Strabon 309. Kutfötöredékek 4. sz.

Digitized by Google

lettek; de ez alkalommal a bosporán fejedelmek is a pontusi király hűbéreseivé váltak.[6])

Igy most megnyilt a pontusi király és népe előtt az addig ismeretlen Scythia; ezentúl ismeretes lett a föld a tudósok előtt is. Kr. e. 112-ik évtől kezdve tehát már biztos uton nyomozhatjuk itt a magyarok eredetét.[7])

Földrajzi adatok.

Minthogy a scythák földének déli része csak Kr. e. 112-ben födöztetett fel, az ezen időnél korábban létezett viszonyok csak a benlakók elbeszéléseiből lehettek főbb vonásokban ismeretesekké; de a följegyzések hiánya, a nyelv idegenszerüsége stb. a multra igen kevés világot nyujtott. Ezért Strabonnál csak néhány átalános adatot találunk ezen időről:

„A legrégibb görög iróknál átalában ugy találjuk, hogy ők az északi népeket a scythák és celtoscythák közös neve alatt foglalják egybe. Később ezen igen terjedelmes nevet megosztani kezdették, és mindazon népek, kik az Ister folyon tul, a Fekete- és Adriatengeren felül északra laknak, különbség nélkül hyperboreák, sauromaták és arimások (*ἀριμάσποι*), azok pedig, kik a Káspitengeren túl laknak, sákok (*σακοι*) és massagetáknak neveztettek; de senki sem tud ezen népekről valami biztosat mondani, mindamellett, hogy Cyrus háborujáról is beszélnek, mely a massageták ellen viseltetett. — Nagy-Sándor történetiróinak sem lehet könnyen hinni és ovatosság nélkül rájuk nem hivatkozhatunk; mert részént a vágy, hősük tetteit nagyítani, gyakran ösztönzé őket az igazság mellőzésére, részént azon tudat, hogy bátran hazudhatnak, minthogy oly dolgokról beszélnek, melynek Ázsia tulsó ré-

[6]) Strabon 309. Justin XXXVII. 3.

[7]) Strabon 14. Kutfőtör. 4. sz.

Digitized by Google

szén, igen távol a mi határainktól történtek. A rómaiak és pártusok uralma ujabb időben (Kr. u. 20. körül) ezen vidékeket az elébbieknél sokkal jobban ismertették meg: mert ezen népek történetirói mindezen földeket és népeket sokkal hitelesebben irták le a régieknél, mit ők könnyebben és biztosabban is tehettek, mert pontosabb adatokkal rendelkezének."[8])

Ezen előadásból annyi tűnik ki, hogy hyperboreák vagyis a legészakiabb népek a Kárpátoktól északra, a sauromaták ellenben a Kaspitengernél laktak; a középtért elfoglalák az arimások, kikről Pomponius Mela ennyit mond:

„Az európai Scythia lakói közt elsők a scythák, ezek közt azok, kikről állítják, hogy egy szemük van, arimások (arimaspoe); ezektől tovább az essedonok a meotidákig."[9]) Tehát az arimás nevezet egyszemes vagy inkább csak egy szemmel néző értelemben vétetett. Ezek a Don körül laktak.

Nyelvészeti adatok.

A Kr. e. 112. éven túl még népismei adatokkal nem rendelkezünk; de van két szó, mely nyelvészeti értelmezést megtűr ez időről. E két szó: Arimás és Tana.

Mi lehet az arimás vagy (mint a görögök és latinok irták) arimasp?

Először is megmondjuk, hogy miért irjuk mi e szót magyarosan arimásnak. A régi iróknál nem találunk a susogó *s* hang jelölésére oly betüt, milyenek a későbbi német nyelvben az *sch*, az angolban *sh*, a szlávban az *š* jegyek. Azonban a latinok is csak kénytelenek voltak legalább az idegen szavakban susogó *s* hangot jelölni a szi-

[8]) Strabon 507. 508.

[9]) Pomponius Mela II. 1.

Digitized by Google

szegő *s* (magyarosan *sz*) ellében. Miután pedig a latinban az *s* a *p* betü előtt szintén susogóan hangzik, az idegen susogó *s* kiirására *sp* használtatott. Ezért a jászok Banadasp nevü fejedelme Banadás-nak olvasandó, valamint az arimasp = arimás. A latin *oe* és a görög οι a többes-ragot adja.

Most lássuk az arimás szó értelmét. Ezen szó értelmezői így okoskodnak: az „arimaspoe" két szóból áll, némelyek szerint ari (egy) és masp (szem), mások szerint arima (egy), spoe (szem); de egyik értelmező sem vitatja meg a nyelvtani alapot. Csak ráfogni, hogy ari vagy arima egyet jelent, igen könnyü dolog.

Minthogy Strabon és előtte Herodot, kik görög nyelven irtak, ezen szót nem tekintik görögnek, hanem ők is a későbbi irókkal együtt scytha szóknak tartják, mi is annak tartjuk; de nem tekinthetjük az ari vagy arima szót számnévnek, hanem az főnév valamely baj (kancsalság), rosz szokás (hunyorgatás) vagy más ily fogalom megnevezésére. Az arima szó tehát elavult magyar főnév lehet a karima hasonlatára, és megfelel az egyszem fogalmának („singulus oculus" Mela szerint); így azután mint a karimás hangzik az arimás vagyis egyszemes. Ha ez áll, mi nagyon valószinü, miután a régiek értelmezésével is teljesen megegyező, úgy a népismei adat is támogatja a nyelvészetit; mert az íjjal lövők csakugyan egy szemmel néznek a czél felé.

De ennek történelmi és földrajzi alapja is van. Tudjuk, hogy a magyar nemzet a hunok ivadéka, és a régi hagyomány szerint Hunor és Magyar valának ősapái, kik épen a Fekete- és Azovtenger északi vidékein laktak az őskorban. Ha most a hunor és magyar szókhoz olvasztjuk az arimás szót, lesz: hun-orimás, magy-arimás. Ha pedig a hunorimás-t nyelvtanilag közelebbről tekintjük, önkénytelenül is előáll az egy-

Digitized by Google

szemes fogalma: hunyorimás = hunyorítós. Tudjuk, hogy a jászok és hunok jó nyilazók valának, de a czél eltalálására csak egy szemmel czéloztak, tehát hunyorítaniok kellett; minthogy pedig egész életük nyilazás közt telt el, sőt még a nők és gyermekek is gyakorlák e mesterséget, bizony nem volt csuda, hogy még akkor is hunyorgattak egyik szemükkel, midőn erre nem volt szükség. Ezért neveztettek az idegenek által egyszemeseknek vagyis arimásoknak.

Ezen megállapításból kitünik az is, hogy a Krisztus sz. előtti századokban a hunok és magyarok a Fekete- és Azovtenger északi vidékein laktak, és azok valának a régi irók által emlitett arimások, hunarimások és magyarimások = hunyók, hunok.

Ez nem csak nyelvészeti, hanem positiv földrajztörténelmi adattal is bizonyítható; mert Ptolemaeus világosan irja a Kr. u. második században: „A basternák és rhoxolánok közt vannak a hunok.“[10]) Már pedig, ha még a Kr. utáni második században (a sarmaták bejövetele után) is maradtak ott hunok, annál inkább (még pedig nagy területen) voltak ott hunok a Kr. előtti századokban. És a hunok szomszédai valának a jászok még a Kr. utáni második században is, mint ez alább bővebben lesz előadva. Ezek a régi irók szerint mind arimások valának.[11])

A másik magyar szó a Kr. előtti időből a Tana folyó és város neve. A görögök igy irták e szót: *Ταναΐς*. Hogy az *is* szótag csak a görögös kiejtésre szolgál, nem

---

[10]) Ptolemaeusnál: „*Μεταξὺ δὲ Βαστερνῶν καὶ Ῥωξολανῶν Χοῦνοι.*“ III. 5. Kutfőtöredékek 53. sz.

[11]) Az arima szó kiveszett a magyar nyelvből; de most fölélesztheljük azt a „monocle“ elnevezésére. Ez mindenesetre ér annyit mind az évad, és többet mint az ivad, mely nem a „saison“ra, hanem az ivadékra emlékeztet.

Digitized by Google

szükség bizonyitani ; az csak olyan toldalék, mint a magyar városoknál pl. Szeged-inum, Pest-inum, vagy más tulajdonnevekben pl. Carpath-us, Pirkheimer-ius.

A görög Tanais tehát magyarul Tana vagyis tanya. E folyónál tanyáztak a hunok és magyarok, és ennek torkolatánál volt Tanya város is. Hogy most az oroszok Don néven nevezik, ez által nézetünk még inkább megerőssittetik. A német nyelvészek közől Grimm Jakab kifejté a hangeltolódás (Lautverschiebung) rendszerét, mely szerint a szavak betüi az évszázadok és ezredek alatt a rokon betükre mennek át ; igy a *t* lassanként *d*-re változott a Tana szóban. Az első *a* hang tulajdonkép nem változott meg ; de minthogy a szlávok a magyar *a* tompa hangját nem tudják kimondani, helyette az *o* betüt vették fel. [12]) Az utósó *a* hang most már elkopott, mint ez a magyar nyelv történetében szintén ismeretes szabály. Tehát a mostani Don szó épen annyit jelent mint a régi Tanya = Dan(ya).

Ezen nyelvészeti következtetést támogatja a tör-

---

[12]) A német irók is, midőn a magyar *a*-t akarják utánozni, az *o* betüt használják: „Wie der Deutsche Michel, so ist der Madjar Mischko.“ Az is szokásuk, hogy a tulajdonnevekben midőn a magyar *a*-t ir, ők ékezetet tesznek rá (á), ellenben midőn mi *á*-t irunk, ők az ékezetet elhagyják (a); mert azt hiszik, hogy a magyarban is nyujtott (á) hangja van az a-nak mint a németben, és igy az ékezet épen a tompa (a) hang jelölésére szolgál. — Ez alkalommal legyen szabad egy történetkét elmondanom. Egyszer utazásom alkalmával bementem a vendéglő éttermébe, hol épen két német katonatiszt beszélgetett. Egyiknek lábánál kutyája feküdt; a szembenülő tiszt rászól a kutyára magyaros kiejtéssel: „Miska!“ A kutya gazdája igy felelt erre: „Ich bitte, er heiszt Mischko und nicht Mischka; er ist keine Sie, sondern ein Er!“ A tiszt ur azt gondolá, hogy a magyar nyelv hasonlít az olaszhoz, hol az *o* végzetü nevek himnemüek, az *a* végzetüek nőnemüek. Talán a német irók is ezen véleményben vannak, és azért irják a Magyar Miskát Mischko-nak, mert a Miskát talán valami gyöngéd hölgynek képzelik!

Digitized by Google

ténelem, mert csakugyan említik a Tanaist a legrégibb történetirók; támogatja a földrajz, mert Strabon szerint az arimások, Ptolemaeus szerint a hunok itt tanyáztak; támogatja a népisme, mert a hunok és jászok többször vándoroltak ugyan és nagyobbrészt szekérenélők (hamaxobii) valának, de központi tanyájuk a Don folyónál volt, és Strabon szerint a Tana nagy barbár kereskedőváros vala. [13])

A Tana egy időben Szíl-nek is neveztetett, miről alább leszen szó.

II. Mithridat alatt.

Kr. e. 112—63.

Történelmi adatok.

Mithridat elfoglalván a krimi félszigetet és a bosporán fejedelmek földeit, a többi scythákat pedig szövetségeseivé tevén, oly hatalomra kezdett vergődni, hogy a rómaiak birodalmát is meghódítani törekedett.

Mithridat tervének kivitelére hatalmas segélyt remélt a sauromaták-ban, kiket a rómaiak rövidebben sarmaták-nak neveztek. Ezeket szövetségbe híta, és jutalmul átengedé nekik a Volga és Don közti földet, melyet a scythák, mint ekkor már Mithridat alattvalói vagy szövetségesei, uruk Mithridat és uj szövetségesei a sauromaták ellenében meg nem tagadhattak és nem védelmezhettek. A sarmaták ezen betódulása Kr. e. 90. körül történt.[14])

A sauromaták a Kaspitenger északkeleti oldaláról nagy sereggel jöttek át a Volgán, és az itt lakott hunokat és magyarokat részint elszakíták egymástól, részint északkelet felé szorították. A hunok azon része, mely a Don

[13]) Strabon 310. Kutfőtör. 4. sz.

[14]) Justin XXXVIII. 3. Kutfőtör. 2. 3. sz.

Digitized by Google

nyugati oldalán lakott, megtartá ősi tanyáját a jászok és alánok közt; a hunok nagyobb része azonban, a hozzájuk tartozó magyarokkal együtt, az Ural hegységhez és Ázsia északnyugati részeibe huzódott, honnan a történelem folyamán később ismét előkerültek.

A Don nyugati oldalán maradt scythák még jó ideig (körülbelül Mithridat haláláig Kr. e. 63.) békében megtarthatták tanyáikat, és igy a kis-hunok és mellettük a jászok egy ideig még a Don közelében laktak tovább is, mint ez a földrajzi adatokból ki fog világlani.

Földrajzi adatok.

Strabon a sauromaták ősi lakhelyére vonatkozólag a Kaspitengert említi, melyet ő és utána még több földrajziró csak a sziberiai tenger délre lenyuló öblének tartott, mely körte-alakban rajzoltatott a térképeken keskeny tengerszorosból szélesen elterülő körbe. Ezért Kézai krónikája is kerektengernek nevezi. Strabon igy ir:

„A Kaspitenger, mely máskép hyrkani tengernek is neveztetik, nem egyéb öbölnél, melyet az északi jegestenger magából délfelé bocsát. Kezdetben nagyon keskeny, de mindig szélesebb lesz, kivált a végénél, hol ötezer stadiumra szélesedik ki. Ezen tenger már az ismeretlen országokkal határos. — Ha (északról délfelé) bele hajózunk, jobb kézről (nyugatról) laknak a scythák és sauromaták, kik ezen tenger és a Tana közt vannak, és mint említők, nomadok (vándorlók). A baloldalon, és igy keletfelé ismét nomadok laknak.“[15])

Ebből kitetszik, hogy a sarmaták a Kaspitenger északi oldalán jöttek be a Donig; de Strabon, ki az ottani száraz földről mit sem tudott, erről hallgatni kénytelen. Plinius szerint a sarmaták a médek ivadékai,[16])

[15]) Strabon 507.
[16]) Plinius VI. 7. Kutf. 31. sz.

Digitized by Google

mi nevükből is kitetszik: σαυρο = lándzsás, ματα = méd. Némelyek szerint a latin sarmata magyar susogó *s*-sel olvasandó, és ekkor sar = fehér. És igy sarmata = fehér médet jelentene. Mindakét értelmezés megállhat. A sarmaták kezdetben csak a Donig nyomultak be és az ott levő hun-magyar tömeget kétfelé szakasztották; ekkor a hun-magyarok egyik csoportja, a jászok a Don tövéhez szorittatának le.

Ezen jászok, ugy mint a hun-magyarok is, a Donnak mindakét oldalán laktak. A keleti oldalon levő rész kénytelen lett a sauromatáknak meghódolni, és ezért őket Pomponius Mela nem iazyges, hanem iazamatae (jász-maták) néven említi, mert a sar-maták néptestébe mintegy beolvadván, szintén maták lettek,[17]) de megtarták külön (jász) nevezetüket még a második században is (Kr. u. 170.); még Ptolemaeus is e néven nevezi őket: Ἰαζαμάται.[18])

Népismei adatok.

A jászok szokásairól tudtommal csak Mela földrajzában találunk ez időről (Kr. e. 90. k.) adatokat. Különösen kiemeltetik, hogy a jász-matáknál a nők is csatároznak és az ily vitézkedés kötelesség.[19]) Ilyforma adatokat fogunk találni a későbbi „metanasta“ jászokról is.

Nyelvészeti adatok.

Már az eddig előadottakban is kimutattuk történelmi és földrajzi, sőt némileg népismei adatokkal is támogatott nyelvészeti okokkal, hogy a Tana vidékén már a Kr. előtti második században (Kr. e. 112. körül) hun-

[17]) Pomponius Mela I. 19. Kutf. 15. sz.
[18]) Ptolemaeus V. 9. Kutf. 54. sz.
[19]) Mela I. 19. Kutf. 15. sz.

Digitized by Google

magyarok laktak, és hogy a Tana és arimás szavak a hun-magyar nyelvhez tartoznak. Most mutassuk ki, hogy a jászok szintén nemcsak állami, hanem nyelvi tekintetben is a hun-magyarokhoz tartoztak vala. Lássuk először is az iazyges szót. A görög irók használták e szót először az íjászok megnevezésére, és igy ennek görög elemzését kell bemutatnunk.

Hogy e szó Ἰάζυγες többes számban áll, kitünik abból, hogy Strabonnál és Dionnál (más görög iróknál is) előjönnek ezen alakok: Ἰάζυγων (genitiv), Ἰαζυξι (dativ) és Ἰαζυγας (accusativ) mind többesben; csak egyszer olvasám egyes számban Dionnál, midőn Adrián császár meg akar halni: „előhivatá Mastort, egy barbár jász embert“ (μετεπέμψατο Μάστορα ἄνδρα βάρβαρον Ἰάζυγα).[20]) Ha most tekintetbe veszszük azt, hogy a többes dativban a Ἰάζυξι tulajdonkép iászukszi kiejtésnek felel meg, látjuk hogy a többi esetekben is *k* betünek kellene állani a *g* helyett; de a görög nyelv mindig a széphangzást szokta követni, és igy a rokonos mássalhangzók elcserélése nemcsak szokás, hanem épen szabály is. Kellemetlenül esnék a görög fülnek az Ἰάζυκες kiejtése. Tehát elhagyva a többes nominativ ες ragát és a *g*-t elcserélve *k*-ra, lesz Ἰάζυκ (iászuk). Most ha meggondoljuk, hogy a görög *y* néha *ü*, néha *u*, ismét *o* és *ö* hanggal is mondatott ki (Συλλα = Sulla, Ῥυμεταλκ = Rhometalcus, Μυσια = Moesia): világos, hogy az Ἰάζυκ szó iászok vagy legalább is iászuknak-nak olvasandó; ez pedig mindakét alakban tagadhatlan magyar többesszám, melynek egyese iász vagy a régi kihangzós (pl. Bulcs-u) irásmóddal iász-u. Ezért iratik még most is a régi Jászvásár (Moldvában) *y*-nal, igy Iászy, hol az *y* csak a kihangzó *u*-t helyettesiti, de ma már nem kellene kimondani. Iász-u = iász vagy jász.

Az iazyges szó tehát csak ugy csuszott be a gö-

[20]) Dion LXIX. végénél.

Digitized by Google

rög és innént a latin irodalomba, mint pl. az alp-es-ek szó a magyarba; a magyar (jász-ok) többesraghoz adatott még a görög (ες) többesrag, az egyes szám csak kivételesen használtatván. Ezen tévedést már Plinius és Ptolemaeus észrevették, vagy tulajdonkép önkénytelen kijavíták, midőn a metanasta jászok pannoniai gyarmatát iasi és Ἰάσσιοι névvel jelölték meg; de a keleti jászoknál meghagyták a régebbi irók iazyges szavát a történelmi hűség tekintetéből.[21]) Hogy az egyes szám accusativusában Ἰάζυγα áll, ez annyiban megerősíti értelmezésünket, hogy tulajdonkép iászuk a tő, melynek végbetüje szebb hangzás végett *g*-re változott; de a görögök nem törődtek azzal, hogy már a magyar (jász-uk v. -ok) szó többesben áll, valamint a magyar irók sem gondolják meg, hogy *alp-ok* helyett hibás az *alp-es-ek* kiirása, midőn az *es* rag a latin többest adja.

Fennmaradt még e korból két szó, melyek szintén a jászok által használtattak: a Szíl és a Temerind. E két szót Plinius tartotta fenn számunkra, ki a Kr. u. első században élt, és így nem későbbi hun vagy magyar, hanem valóságos ősi jász-magyar szók ezek a Tana és Maeotis partjairól.

Plinius ezt mondja: „A Tanát magát a scythák Szílnek nevezik, a Maeotot Temerindnek, mi annyit jelent, mint tenger szülője. („Tanain ipsum scythae Silin vocant, Maeotin Temerinda, quod significat matrem maris.“)[22])

Itt az *in* és *a* rag az egyes szám accusativusát jelöli a görögös latin declinatio szerint, és igy a nominativ nem lehet más mint Sil és Temerind.

Mikor és miért nevezhették el a jászok a Tana folyót Szílnek? Elnevezték a sauromaták beköltözése után a

[21]) Plinius III. 28. Ptolemaeus II. 13. Kutfőtör. 27. 49. sz.
[22]) Plinius VI. 7. Kutfőtör. 31. sz.

Digitized by Google

Kr. előtti században, és használták még Plinius korában; mert ekkor a Tana folyó már nem tanyát, hanem szomoru határszélt képezett a scythák és sauromaták közt. Ekkor Tana városa sem képezé már a jászoknak tanyáját, mert ezen város ezen időben el is pusztíttatott. Plinius hozzá teszi a fönebbi szavak után: A Tana torkolatánál hasonnevü város volt (Oppidum in Tanais quoque ostio fuit). Elejénte azt hittem, hogy ez csak tollhiba est (van) helyett; de lassanként rájöttem Strabonnál, hogy Tana városa csakugyan elpusztíttatott. Strabon nagy munkája hetedik könyvében még azt mondja: „Itt fekszik egy hasonnevü város (a Tana torkolatánál), mely Panticapaeum után a barbár városok közt legnagyobb.“[23]) De alább a tizenegyedik könyvben már így szól: „Ott, hol a Tana folyó a tengerbe szakad, egy város fekszik, mely szintén Tana nevet visel. Csak nem rég pusztíttatott el Polemon király által, minthogy irányában engedetlenséget tanusított; különben ez volt mind az európai, mind az ázsiai nomadok kereskedelmi helye. A nomadok ide rabszolgákat, szőrméket és más árukat hoznak, melyek náluk otthonosak, és becserélik ruhák, bor és más az élet kényelmeire szolgáló dolgokért.“[24]) Tehát Tana városa Kr. u. 10. körül pusztult el, és így Plinius 77-ben alapos tudattal mondhatta a volt-ot. Azonban Strabon szavai szerint talán nem egészen pusztíttatott el; már később (Kr. u. 170. körül) Ptolemaeus ismét említi Tana városát; csakhogy ekkor már nem a független jászok, hanem a sauromaták és az általuk meghódított jászmaták számára építtetett föl.[25])

A Temerind név is a jászoktól alkalmaztatott az Azovtenger jelölésére; mert a szabad jászok laktak ott a sauromaták bejövetele előtt, és a jász-maták maradtak

[23]) Strabon 410. Kutfőtör. 4. sz.
[24]) Strabon 493.
[25]) Ptolemaeus V. 9. Kutfőtör. 54. sz.

Digitized by Google

ott a sauromaták bejövetele után; a jász-maták laktak ott még Plinius idejében is. Ha pedig a Temerind szó Plinius szerint annyi mint „tenger szülője (mater maris)“, világos, hogy azon ős jász szó a mostani magyar kiejtéssel Tengerindító. Ez nagyon természetes; hisz még most is van hasonló szavunk: így pl. némely vikéken a t á n y é r t t á n g y é r n a k mondják. Ha e két utóbbi szó egyet jelent, úgy a t e m e r és t e n g e r is egyet jelenthet. Hogy pedig a Maeotist épen t e n g e r i n d í t ó n a k nevezék a jászok, ez is igen egyszerü okból történt: Homer, Herodot, maga Strabon, sőt Mela és Plinius is, nem egy helyen mutatják, hogy ők és kortársaik a nagyobb tengerrészeket vizgyüjtő medenczéknek, a tengerszorosokat pedig megannyi vizbocsátó csatornáknak tartották; minthogy pedig a Tana folyót az Ural hegyből jőni képzelték, az volt hiedelmük, hogy a Tana a tenger forrása, és e szerint a Maeotis a tenger indítója, a Pontus ennek folytatása és igy tovább. A Tana egyik kis mellékfolyója most is Temer-nik, egy város pedig az Azovtenger keleti partja és egy nagy tó közt most is Temer-juk. A Székelyföldön is van egy Nik, a N y i k ó folyócska.

Ezek szerint a S z í l és T e m e r i n d ős jász szók magyarsága történelmi és földrajzi, sőt népismei adatokkal is támogatva levén, kétségtelen magyar szavakul veendők.

III. Mithridat után.

Kr. e. 63—1.

Történelmi adatok.

Amig Mithridat élt, lehetetlen hogy a sauromaták a Don folyón hódítva átléptek volna. Ők Mithridat szövetségesei és némileg alattvalói is valának, uruk pedig nagy gondot fordított scytháira, kikre ép oly szüksége volt mint

Digitized by Google

a sauromatákra, és igy ezek talán terjeszkedtek ugyan észak felé, honnan a hun-magyarokat mindinkább a finnekhez vagy kelet felé Ázsiába szoríthatták, ez valószinü; de a jászokat és hunokat a Don nyugati oldalán nem háborgatták, erre okuk és alkalmuk nem volt Mithridat életében.

Azonban megváltoztak a viszonyok Mithridat halála (Kr. e. 63.) után. Ekkor a krimi félsziget és a bosporánok földe a rómaiak hatalma és általuk kinevezett fejedelmek kormánya alá került, kiknek elég dolgot adott nyugtalan és rendetlenségekhöz szokott alattvalóikat fékezni, a rómaiak számára adókat és seregeket szerezni. Igy aztán a sauromatákkal senki sem törödött többé. Ezek birtak annyi eszélylyel, hogy a római birodalmat becsapásaiktól megkiméltek; de annál szabadabban dulhattak a scythák vidékein. Különösen érdekükben állott a tengerpart felé terjeszkedniök, hol a jászok tanyáztak. Ezek a nagy erőnek ellen nem állhatván, nyugat felé kezdtek huzódni és az elhagyott területet részént szándékosan, hogy az utánuk nyomuló sauromaták élelmet ne találjanak, részént a háboru dulásai által elpusztíták. A Don torkolatának nyugati vidéke még Strabon idejében is pusztaság volt.[26])

Azonban a jászok minden törekvése függetlenségük megóvására hasztalan volt; a tulnyomó erőnek végre meg kelle hódolniok. Ezen meghódolás Kr. e. 50—40 körül történhetett. Ekkor ők is bekebeleztettek a nagy sarmat birodalomba; de nem olvadtak be annyira, mint a jász-maták a Don keleti torkolatánál. A tengermelléki jászok nem lettek matákká, mint keleti testvéreik; megtarták nevüket is (iazyges, jászok), csak a történetirók nevezék el őket sarmat jászoknak vagy jász sarmatáknak, minthogy sarmat főuralom alatt éltek és teljes függetlenséggel többé nem birtak.

[26]) Strabon 310. Kutfőtör. 4. sz.

Digitized by Google

Azonban folyvást égett bennök a vágy a sarmat hatalom alóli szabadulásra. Midőn tehát meghallák, hogy Daciában zavar van, és hogy Oktavián caesár Pannoniát kezdi hódítani: lovasaik fölkerekedtek és a Duna völgyében előbbre és előbbre nyomulának, míg végre Pannonia és Dacia (a rómaiak és dákok birodalma) között uj hazát alkottak maguknak. A jászok egy része megmaradt a tengernél a hunok és roxalánok szomszédságában, és föntarták a közlekedést az uj és régi haza között. Ezért volt képes a maroknyi jász nép a római és dák birodalom közt négyszáz évig fönmaradni. Az uj haza lakosai a Tiszánál a görök irók által „metanasta“ vagyis átvezetett, átköltözött jászoknak neveztettek el. A közlekedés a Dunán és tengeren a három jász haza közt folyvást föntartatott; ámbár a rómaiak többször iparkodtak a jászok forgalmát gátolni vagy legalább nehezíteni.

Krisztus idejében tehát már három csoportban laktak a jászok: a Donnál a jász-maták (iazmatae), a Feketetengernél a sarmat jászok (iazyges sarmatae), a Tiszánál a független átköltözött jászok (iazyges metanastae), kik azonban a rómaiktól, minthogy a sarmat birodalomból jöttek és a sarmat jászokkal tovább is közlekedésben maradtak, általában szintén sarmatáknak (sarmatae) vagy egyszerüen jászoknak (iazyges) szoktak neveztetni. Ugy látszik, a jászok nem is tiltakoztak legalább kezdetben a sarmata nevezet ellen, mert így a rómaiak előtt úgy tüntek fel mint a nagy hódító sarmaták kiegészítő részei; ezért nem merték a rómaiak őket irtó háborukkal zaklatni, félvén a nagy sarmat hatalomtól.

Földrajzi adatok.

Mela még csak a Don tövénél lakó jász-matákról (iazamatae) szól, mint oly iró, ki a keleti állapotokat csak régi iratokból ismeri. Különben is a többi jászok még a

Digitized by Google

régebbi időben közel laktak egymáshoz a Don mindkét oldalán. — Azonban *Strabon*, ki a keleti viszonyokat figyelemmel kisérte és talán szemtanu is volt (minthogy fiatalabb korában Kisázsiában lakott), már megnevezi a tengermelléki jászokat (ἰάζυγες); de nem szól a jász-matákról, minthogy ezek az ő idejében (Kr. u. 15. körül) már teljesen beolvadtak és sauromatákká lettek. A jászokat már a Feketetengernél említi: „A Duna torkolatától északra van a geták sivatagja, azután következnek a tiramelléki geták, azután a jász sarmaták.“ Ezek után említi a többi sarmatákat és fölebb északra a rhoxalánokat. Tehát ekkor már a sarmat birodalom a Tira (Denester) folyóig terjedt.[27])

Plinius a jász-sarmatákat már a Tiszánál emliti és a tengermellékiekről nem is szól; mert nem tartja érdemesnek az apró részletekre sulyt fektetni, vagy azt hiszi, hogy a jász-sarmaták mindnyájan átjöttek a Tiszához. Plinius nem ismerte Strabon munkáját; azért ir oly hézagosan a keleti állapotokról. Igy végzi e fejezetet: A scythák neve mindenfelől átmegy a sarmaták- és germánokhoz.[28]) Tehát Kr. u. 77-ben már a Visztula választá el egymástól Germaniát és Sarmatiát. Mela is a Visztulát emliti (Kr. u. 50. körül) Sarmatia határaul.[29]) Ezek szerint Kr. e. 63-ig csak a Donig laktak a sarmaták; Kr. u. 15. körül a Denesterig, Kr. u. 50. körül már a Visztuláig terjeszkedének. Azonban a metanasta jászok már Kr.

[27]) Strabon 306. Kutf. 6. sz.

[28]) Plinius IV. 25. Kutf. 30. sz.

[29]) Mela II. könyvének I. fejezetében még „Buces amnis“ (Bug) mellett említi a sauromatákat; III. könyve IV. fejezetében már a Vistula keleti oldalára helyezi őket. Világos, hogy előbbi állitása a Kr. előtti, az utóbbi a Kr. utáni időre vonatkozik, midőn Germania már az Elbéig meg volt hódítva, és igy Mela innen ujabb adatok nyomán irhatott, sőt itt szemtanu is lehetett; minthogy spanyol hazájából elmehetett Germaniába, de soha sem járt a Don folyónál.

Digitized by Google

e. 35. körül a Tiszánál tanyáztak uj hazájukban, még midőn a sarmaták csak a Deneszterig nyomultak előre.

Népismei adatok.

Strabon ekkép ismerteti a rhoxalánokat, kik a jászok és hunok szomszédai valának:

„A bastarnákon tul legészakiabbak a rhoxalánok, kik a Tanais és Borystenes közti földeket birják; mert mindaz, mit az északi vidékeken Germaniától kezdve egész a Káspitengerig ismerünk, nagy sikságot képez. Hogy a rhoxalánokon tul még laknak-e más népek, nem tudjuk. (Tehát még az első század elején nem tudták, hogy a jászokon és rhoxalánokon tul északra a hunok laktak.) A rhoxalánokról annyit tudunk, hogy Tasius vezérök alatt mint Palacusnak Scilur fiának segélyhada küzdöttek Mithridates Eupator vezérei ellen. Ámbár a rhoxalánokat általában vitézeknek tartották, még sem állhattak meg az ő ötvenezer emberükkel Diophant Mithridat vezérének hatvanezer embere előtt, kiktől leveretének, mit nem lehet csudálni; mert minden barbár és könnyü fegyverzetü nép, ha mégoly vitéz is, a jól fegyverzett és helyesen fegyelmezett sereg előtt csak olyan mint egy meztelen csoport. Pánczéluk, sisakjuk és pajzsuk ökörbőrből készült, többi fegyverük lándzsák, kard és íj. És amily fegyverzete van a rhoxalánoknak, majdnem olyan a többi scythéké is. A nomádok sátrai, melyek alatt élnek, durva vászonból állnak, mely a szekerek fölé vonatik, és ezen sátraik körül legeltetik nyájaikat, melyek tejét, husát és sajtját élvezik. Az ő vándorlásaikban a legelőket követik, minthogy folyvást a fű után járnak: télen át a maeoti mocsárok közt, nyáron a sikságon tartózkodnak.“[30])

P. Mela érdekes népismei adatot nyujt a tanavi-

[30]) Strabon 306. 307.

Digitized by Google

déki belsőbb lakosokról, mi a hunok és magyarok egyik szokását képezte, és így látható, hogy a Tana északi lakói hunok és magyarok (vagy közös elnevezéssel arimások) valának már a Kr. előtti időben is. Mela így szól:

„A belebb lakók szokásai zordabbak és vidékük míveletlenebb. A háborukat és öldökléseket szeretik. — Még szövetségkötéseik sem vérnélküliek; megsebezik magukat akik szerződnek, és a kifolyt vért, miután (borral) elegyítették, megizlelik. Ezt az eskü legbiztosabb zálogának tekintik. A lakomák alkalmával elbeszélni, hogy mindegyik hányat ölt meg, legörvendetesebb és leggyakoribb társalgás; akik legtöbbet említettek, összekocczantott poharakkal felköszöntetnek s rájuk isznak. Ez a mulatók közt kiváló tisztelet.“ [31])

Nyelvészeti adatok.

Strabon földrajza szerint a Kr. e. század közepén már a Deneszterig kezdtek nyomulni a sarmaták, és igy a jászok az Azovtengertől a Feketetengerhez huzódtak. Ekkor történhetett az, hogy a jászok egy része vagy talán az egész nép a tirageták földére települt, kik ekkor részént egymás közt, részént a rómaiakkal kezdének háboruskodni. Ekkor keletkezhetett tehát Jászvásár, mely még most is Jassy (Iász) nevet visel. Vannak ott más magyaros hangzásu városok is: Kis-Enő, Balta stb. Ezekről azonban nem tudhatjuk, hogy épen a jászok épitették-e; mert épithették a későbbi hunok is (mint a Jassytól északnyugatra eső Budát), épithették még a magyarok is atelközi tartózkodásuk alkalmával. De Jász (Jassy) város nem keletkezhetett másoktól, mint épen a jászoktól; mert neve is erre mutat. A régi iratokban, igy még egy 1412-ből fenmaradt okmányban is Forum-Iazygum (Jászvásár) néven emlit-

[31]) Pomp. Mela II. 1.

Digitized by Google

tetik.[32]) Egyelőre ennyit hozhatunk fel a jászok nyelvéről keleti hazájukból; még lesznek több adataink tiszamelléki uj honukból is.

III. A jászok a Tisza vidékén.

Kr. e. 35—378. Kr. u.

IV. A két első század.

Kr. e. 35—180. Kr. u.

Történelmi adatok.

Minthogy itt nem a jászok történelmének megirása, hanem csak magyar nemzetiségének kimutatása czéloztatik, tehát most a legszükségesebb történelmi adatok közlésére szoritkozhatunk, csupán csak azon czélból adván azokat, hogy a földrajzi, népismei és nyelvészeti adatok a történelmi alapot ne nélkülözzék.

A dákok Bireviszt (*Βοιρεβίστες*) királyuk alatt a hatalom magas polczán állottak a Kr. előtti század közepén; de Kr. e. 35. körül, midőn keletről a sarmaták, nyugatról a rómaiak mindinkább körükbe nyomulának, belzavarok is támadtak közöttük, mig végre Bireviszt a néplázadás alkalmával megöletett (Kr. e. 32.) és a dák birodalom több fejedelem közt felosztatván, tetemesen meggyöngült.[33]) Ezen időben kezdtek a Borysten (Deneper) és Tyra (Deneszter) folyamok közt tartózkodó jászok a Duna

[32]) Horvát István: Rajzolatok 88—96. l. Gyárfás: Jász-kunok tört. 289. l.

[33]) Strabon 303—305. Kutf. 6. szám.

Digitized by Google

és Tisza közé huzódni, rokonaik nagyobb részét a tengernél hagyván.[34]) Ez utóbbiak azután a sarmaták által nyomatva az erdélyi Kárpátokig terjeszkedének és itt Jassy városát alapiták, mely Jászvásár (Forum Iazygum)nak neveztetett.

A Tiszához költözött jászok a görögök által „metanastae iazyges"-nek, a rómaiak által azonban csak egyszerüen iazyges vagy (miután tengermelléki rokonaik a sarmaták hatalma alatt álltak) sarmatáknak is neveztettek.

A jászok tiszai hazája tehát Kr. e. 35. és 32. közt keletkezett,[35]) és fönmaradt Kr. u. 378-ig, mely idő után a rokon hunok birodalmába olvadt be.

A beköltözésre vonatkozó történelmi adatok közől egyik lényeges körülmény az, hogy a jászok épen a sarmaták elől huzódtak nyugat felé; tehát a sarmaták a jászoknak nem rokonaik, hanem hódítóik, ellenségeik valának. A Feketetengernél a valódi sarmaták csak Mithridat halála (Kr. e. 63.) után kezdének mutatkozni és csak Krisztus idejében terjeszkedének a Karpátokig, midőn a metanasta jászok már a Tiszánál tanyáztak. Csak ezután (a Kr. utáni első század első felében) huzódtak a valódi sarmaták a Visztula folyóig, midőn a metanasták már régen ismeretesek valának vitézségükről a rómaiak előtt. Hisz Tacitus már Kr. u. 49-ben történt csatározásuknál nem is nevezi őket egyszerüen sarmatáknak, hanem megkülönböztetve említi őket, egyszer „sarmatae iazyges," másszor tisztán „iazyges" nevezettel.[36]) Még később (Kr. u. 77.) mondja Plinius, hogy a scythák neve elvész a sarmata névben.[37])

---

[34]) Strabon 294. Kutf. 6. sz.

[35]) Dion XLIX. Florus II. 29. Aurel. Victor V. Illustr. 79. Kutf. 7. 8. 9. sz.

[36]) Tacitus An. XII. Kutf. 22. sz.

[37]) Plinius IV. 25. Kutf. 30. sz.

Digitized by Google

Világos tehát, hogy a jászok nem valának sarmaták; mert ekkor nem lett volna okuk épen a sarmaták elől menekülniök. Nem is olvassuk egész ötszázéves történelmük folyamán, hogy csak valaha is szövetkeztek volna a valódi sarmatákkal. Csak annyit találunk, hogy a rhoxalánokkal valának szövetségben, de ezekre is csak oly alappal ruházták a rómaiak a sarmata elnevezést, mint a jászokra. A rhoxalánok sem voltak valódi sarmaták, hanem alánok az ősi időkből, kik a hunok és jászok szomszédságában laktak s valószinüleg szintén magyar nyelvjárással beszéltek. A görög ῥωξ (rhox) szó szakadást jelent; több iró őket nem is roxolán, hanem rhoxaláu néven nevezé: tehát ezek elszakadt alánok voltak, kik valószinüleg ugy váltak el a tanai alánoktól, mint a metanasta jászok a tengermelléki jászoktól; t. i. nem akarának a sarmaták hatalma alá kerülni, ezért huzódtak nyugat felé a jászokkal együtt.

Ezek szerint nincs egyetlenegy adat sem a történelemben, mely a jászokat a sarmatákkal rokonságban lenni tanusítaná; ellenben van igen sok érv az ellenkezőre, vagyis arra, hogy a jászok a sarmatákat hóditóik, elnyomóik, ellenségeik, vagy állami tekintetben uraik gyanánt ismerték, de rokonaiknak nem.

És igy a jászok magyar nemzetisége a történelmi adatokból legalább negative (t. i. hogy nem sarmaták) világosan ki van mutatva. A positiv bizonyítékot meg fogják adni a földrajzi, népismei és ezekkel karöltve a nyelvészeti adatok.

Földrajzi adatok.

Már Octavianus (44—0—14) idejéről mondja *Florus:* „A dákok hegyek közt laknak. A sarmaták (jászok) a sik mezőkön nyargalásznak. Ezeket is ugyanazon Lentulus által a Dunától eltávolítani elég volt.“[38]) Te-

[38]) Florus II. 29. Kutf. 8. sz.

Digitized by Google

hát kétségtelen, hogy Augusztus császár idejében a jászok már a Dunánál (és Tiszánál) laktak a dákok szomszédságában.

Strabon szintén ezt állítja; de mint igazságszerető iró nem szól határozottan, mert nem látta a metanasta jászokat.[39]) Ő a Kr. előtti években Ázsiában, Kr. e. 24. körül pedig Arábia és Egyptom térein tartózkodott. Csak Augusztus császár végéveiben lakott Rómában, midőn munkája első része már készen állott; ezért ir ő ez időben ovatosan és csak hallomás (de mégis alapos tudósítás) szerint a tiszai jászokról.

Mela a tiszai jászokat összezavarja a Visztula melletti sarmatákkal. Az Adriától a Karpátokig terjedő egész földterületről nem szól semmit; még azt sem tudja, hogy Pannonia már az ő életében rendezett római provincia volt. Őt tehát itt nem használhatjuk.

Plinius (Kr. u. 77.) már részletesebben meghatározza a jászok földét, említi azok pannoniai telepét is; de még városaikról nem szól.[40])

Ptolemaeus egész részletességgel irja le a metanasta jászok birodalmát, a tengermelléki és tanai jászokéval együtt.[41]) Ezt tehát bővebben kell vizsgálatunk tárgyává tennünk.

A metanasta jászok városai.

Hogy a jászok városainak kijelölésében minél biztosabban haladhassunk, a görög szöveget egy ujabb (Wilberg-féle 1842.), a latin szöveget egy régi (olim a Bilibaldo Pirckheimerio translata, nunc redacta a Josepho Moletio, — Velencze 1562.) kiadás szerint állapítjuk meg. Ezek szerint a Duna és Tisza között Ptolemaeus a következő nyolcz várost jelöli ki:

[39]) Strabon 294. Kutf. 6. sz.

[40]) Plinius IV. 24. 25. Kutf. 27. 30. sz.

[41]) Ptolemaeus II. 13. 14. III. 5. 7. 8. V. 9. Kutf. 49—54. sz.

Digitized by Google

1. *Οὐσκενον*, Uscenum 43° 15′, 48° 20′;

2. *Βόρμανον*, Gormanum (Clesenburgum a nonnullis) 43° 40′, 48° 15′;

3. *Ἄβιητα*, Abieta 43° 20′, 48° 0′;

4. *Τρισσόν*, Trissum 44° 10′, 47° 45′;

5. *Πάρκα*, Parca 43° 30′, 47° 40′;

6. *Κάνδανον*, Candanum 44° 0′, 47° 40′;

7. *Πέσσιον*, Pessium (Furtarca haec ipsa nobis est) 44° 40′, 47° 0′;

8. *Παρτίσκον*, Partiscum 45° 0′, 46° 40′.

Dacia tiszaparti határán előjönnek még:

9. *Ζιρίδανα*, Ziridana 45° 30′, 46° 20′;

10. *Ζυρόβαρα*, Zurobara 45° 40′, 45° 40′.

Ezen városok nevei és fekvés-számai némely kiadásokban eltérnek egymástól. Igy az 1. szám alatti város neve a Wilberg által *A*-val jegyzett kéziratban így áll: *Οὐσκαινον*, fekvés-száma pedig az *E*-jegyü kéziratban 48° 20′ helyett 48° 30′.

A 2. város a *D*. kéziratban *Ὄρμανον* vulgo *Γόρμανον* (Gormanum). Az ékezés is különböző: *F*-nél az első *ó*, *E*-nél a közép szótagban az *á*, *M*-nél az utolsó *ó* betün áll az ékezet.

A 3. város *E*. *Ἄβικτα*, *M*. *Ἀβίντα*, *A*. *Ἀδρίετα*, *S*. Abrieta. Wilbergnél Abieta 43° 20′ helyett 43° 40′.

A 4. város (Trissum) 47° 45′ helyett Wilbergnél 47° 15.

A 6. város (Kándanon) fekvése Wilberg szerint 47° 40′ helyett 47° 20′.

A 7. város *M*. kéziratban *Πάσσιον*, a 44° 40′ helyett 44° 20′.

A 8. város ékezése vulgo az első szótagon áll: *Πάρτισκον*.

A 9. város *S*. kéziratban is Ziridana, de 45° 30′ helyett 45° 20′.

A 10. város *S*-ben Zuribara.

Digitized by Google

A Nobbe-féle (Lipcse 1843.) kiadásban Abieta 43° 20′ helyett 43° 40′; Trisson 47° 45′ helyett 47° 30′; Kándanon 47° 40′ helyett 47° 20′; Ziridana 48° 0′, 46° 30′

Most állapítsuk meg ezen városok fekvésének helyeit.

Hornyik és Gyárfás azt állítják, hogy a kijelölt számok azért nem használhatók, mert Ptolemaeus nem Ferrótól, hanem Alexandriától számítá a fokokat. Ez téves állítás, mely még ha állana is, semmi nehézséget sem okozna a kijelölésnél. Hisz a németek Ferrótól, az angolok Greenwichtől, a francziák Páristól számítják a hosszusági fokokat, számításuk még sem okoz nagy nehézségeket.

Ptolemaeusnak más hibája van. Ő a hosszusági fokokat a Boldogok szigetétől (Ferrótól) kezdve egy hatoddal rövidebbre mérte, és igy az ő hoszszusági fokai pl. a mi 38-ik fokunknál már körülbelül 45-re emelkedtek. Ellenben a szélességi fokoknál alig mutatkozik valamely jelentékenyebb eltérés. Ő Alexandriát a 31-ik fok alá helyezi hol most is megközelítőleg jelölik a térképek.

A jász városok fekvésének meghatározása tehát kényelmesen megtörténhetik, ha a Duna és Tisza helyzetének némely pontjait Ptolemaeus szerint kijelöljük, és aztán ezekhez mérjük a városok fekvését.

Ptolemaeus szerint a Duna legészakiabb görbülete 42° 30′, 48° 0′. Tehát ez Pozson vidékét jelöli, mely szintén 48° a szélesség szerint; a hosszuság itt mellékes kérdés. Cornacumnál a Duna görbülése 44° 20, 45° 15′. E város a Dráva torkolata közelében feküdt; tehát most 36° 30′, 45° 30′, és igy a szélesség majdnem egyez a mostanival. Acimincumnál 45° 0′, 45° 20′. Ez Kamenicz vidéke, most 37° 45′, 45° 15′. A szélesség ismét egyez. A Száva torkolata (Zimonynál) 45° 0′, 44° 30′; most 38° 15′, 44° 40′. A szélesség ismét egyez. A Tibiscus torkolata 46° 0′, 44° 15′; ez körülbelül a Temes torkolatának felel meg, ha a Száva torkolatának jelölésével

Digitized by Google

hasonlítjuk össze. Itt tehát Ptolemaeus a Tisza és Temes folyók iránt tévedésben van. Ő a Tiszát akarja Tibiscusnak nevezni, mely a többi régi iróknál Tissia vagy Pathiscus, és épen a Temes a Tibiscus. Ugy látszik, a jászok földe csakugyan a Temesig és nem csak a Tiszáig terült kelet felé. Ptolemaeus a Marost nem említi, mi szintén arra mutat, hogy a Tiszát a Temessel azonosítja. Ezekből kitünik, hogy Ptolemaeus szélességi fokai csak kevéssé térnek el a mostani jelöléstől; a hosszasági fokok pedig körülbelül egy hatoddal rövidebbek a mostaniaknál, és így a mostani fokszámok $^5/_6$-át teszik Ptolemaeus hosszusági számainak. Ezen aránynyal kiszámíthatjuk a jászok városainak fekvését, ha nem is teljes pontossággal, de mégis megnyugtató megközelítéssel.

Lenne tehát a földrajzi hosszaság szerint: Uskenum 36° 5′, Gormanum 36° 30′, Abieta 36° 10′, Trisson 36° 50′, Párka 36° 20′, Kándanon 36° 40′, Pessium 37° 20′, Partiscum 37° 30′, Ziridana 38° 0′, Zurovara 38° 10′.

Minthogy a Duna Vácztól Eszék tájáig déli irányban körülbelül a $36^1/_2$ hosszusági fokon huzódik, a Tisza pedig szintén ezen irányban körülbelül a 38-ik délkörön fut: világos, hogy a Dunához közel állottak: Uskenum, Abieta és Párka városok; a Dunától távolabb kelet felé Gormanum, Trisson, Kándanon; a Tiszához közelebb Pessium és Partiscum; a Tisza keleti oldalán Ziridana és Zurovara.

Ha most a szélességi fokokat is megnézzük, látni fogjuk, hogy Uskenon Vácztól északra, Abieta Pest tájékán, Párka Kalocsa táján állott; Gormanum Gyöngyös táján, Trisson Jász-Berény táján, Kándanon Kecskemét táján állhatott; Pessium Félegyháza, Partiscum Szeged helyén feküdt; Ziridana Szegeddel, Zurovara Zentával szemben állhatott. Teljes bizonyossággal egyiknek helye sem állapitható meg, de a megközelítés valószinü.

Digitized by Google

Kalocsa tájékán országut is indult nyugatról kelet felé a Dunán és Tiszán át Partiscumon keresztül; valószinü tehát, hogy Partiscum volt a jászok kereskedelmi, Kándanon pedig kormányzási főhelye. A Duna melletti kereskedelmi város volt Párka az országut által Partiscummal egybekötve.

Népismei adatok.

Pomponius Mela a Vistula széleig terjeszkedő sarmatákról irván, majdnem olyanokul irja le a sarmatákat mint a jász-matákat ismerteté. Igy valószinü, hogy ő a tiszai jászok szokásairól hallott, de minthogy ezeket is sarmatáknak nevezék, a visztulai sarmatákra vonatkoztatá leirását, mi onnét is kitünik, hogy a Karpát hegységről mit sem tud, és igy Sarmatiát a Duna által határolja, mondván:

„Sarmatia a tengertől szélesebben terjed, mint azon részek, melyek a Vistula által választatnak el, honnan hátrább huzódik és az Ister folyóig terjeszkedik. A nép viseletében és fegyverzetében hasonlit a pártusokhoz, de valamint az éghajlat, ugy kedélye is zordabb. Nem laknak városokban (Kr. u. 50. körül) és állandó szállásokban sem. Amint hivogatják a legelők, amint a futó vagy üző ellenség kivánja, úgy eszközeiket és vagyonukat magukkal hurczolva folyvást táborokban laknak. E nép harczias, szabad, féktelen és annyira rettenetes és kemény, hogy a nők is a férfiakkal együtt harczolnak; hogy pedig erre alkalmasak legyenek, a csecsemő lányoknak jobboldali emlőjét kiégetik: igy a vágásokra mozgó karnál férfias lesz a mell. Ijakat feszíteni, lovagolni, vadászni a leányok gyakorlata; vágni az ellenséget a megnőttek kötelessége, annyira, hogy nem ölni bűnnek tartatik és ennek büntetése a szűznek maradás. [42])

[42]) P. Mela III. 4.

Digitized by Google

Tacitus is szól röviden a jászok és sarmaták harczmodoráról, összehasonlítva a rómaiakéval; miből kitünik, hogy a jászok gyors lovaik és nyilazási ügyességeik által szoktak győzni, míg a többi sarmaták inkább nehéz lándzsáikkal ügyetlenkedtek. [43])

Ezen népismei adatok tanusítják, hogy a jászok nem is hasonlítottak a sarmatákhoz, hanem igenis a hunokhoz és magyarokhoz.

Nyelvészeti adatok.

Az első és második században a történetirók oly fukarok a jászok történetei iránt, hogy alig emlékeznek meg róluk néhány szóval; és így ezen időben csak nyomaikat találjuk a jászoknak, de történelmüket alig. Csak a második század vége felé, midőn Dion már szemtanukép irja le a jászok tetteit, nyerünk bővebb adatokat; de ezen rész is csak megcsonkítva és Xiphilinus kiirása szerint második kézből jutott el hozzánk.

Dionból néhány személynevet, Ptolemaeusból néhány városnevet elemezhetünk nyelvészetileg.

Dion Adrián császár haláláról szólván, elmondja, hogy megunván kinos vizibetegségét, öngyilkosságra mérget és kardot kért, de nem adtak neki. „Ekkor, a pénzt és biztosságot igérőnek sem engedelmeskedvén senki, előhivatá Mastort, egy barbár jász embert, kinek szolgálatával élt vadászatainál, annak nagy ereje és bátorsága végett, és részént fenyegetésekkel, részént igéretekkel vele megfogadtatja, hogy őt megöli.“ [44])

Ezen leirásból kitünik, hogy az említett jász ember Adrián császárnál a vadászat mestere (magister venationum) volt; az ily alárendelt személyeket pedig a római császárok és főurak barbár nevükön szokták szólítani, kü-

[43]) Tacitus Ann. VI. XII. Hist. I. III. Kutfőtör. 21—25. sz.
[44]) Dion LXIX. végénél.

Digitized by Google

lönösen foglalkozásuk szerint. Tehát itt a Mastor nevezet nem egyéb, mint magyarosan kimondott mastor vagyis mester. Ezen adat nyelvtörténelmi tekintetben is érdekes: a latin magister-ből lett a jász mastor, a német meister-ből a magyar mester.

Dion továbbá még három jász fejedelmet nevez meg, ezek: Furtios (Furtius), Banadaspos (Banadaspus) és Zantikos (Zanticus), még egy törvénytelen fejedelmet is említ Ariogaisos (Ariogaesus) névvel.[45])

Ha most a három első nevet a fönebb kifejtett szabályok szerint elemezzük, látjuk, hogy az első név nem más mint Furt, akitől vette Pessium város is a Tisza közelében Furt-árka nevezetét; a második név Banadás, mert az *asp* szótag a magyar *ás* képzőnek felel meg, az *us (os)* pedig csak ragozási toldalék; a harmadik névben az *icus* (ikos) szótag megfelel a magyar *i* képzőnek, a *z* pedig a magyar *sz*-nek, lesz tehát Szánti; a negyedik név nem személynév, hanem Dion valószinüleg görögül kérdezte: ki az a törvénytelen fejedelem? és görögül válaszolták neki: egy nagybirtokos (ἀριογαισος). Ezt ő személynévnek vette, mely szó német kifejezés szerint: sehr begütert, igen sok földdel biró.

Ezekből kitetszik, hogy a Furt, Banadás és Szánti annyira magyarosan hangzó személynevek, hogy a most divatozó névmagyarosításoknál is bátran használhatók lennének.

Ptolemaeus földrajzából is nyerünk néhány magyaros hangzásu városnevet, ha azokat kissé elemezzük.

Uskenum. Az *um* (on) ragot elhagyva, Usken. Ily alakban számos régi nevünk van, melyek hasonlatára ez Őskény olvasásnak felel meg. Itt még az is valószinü, hogy a második szótag nem ken, hanem keu (valamint a hunok budai átkelő helye nem Kele*n*, hanem Kele*u*föld

[45]) Dion LXXI. Kutf. 65. 67. sz.

Digitized by Google

vagyis Kelőföld). Az *eu* és *en* valamint a görög ευ és εν egymáshoz hasonlítván, igen gyakran fölcseréltettek. Igy tehát Uskeu = Őskő. Most is vannak Őskő vagy Őskű és Őrkény helyneveink, és épen Vácztól északra van Kékkő és Hollókő, azon vidéken, mely a jászok „Transjugitanorum“ regiója volt.[46])

Gormanum. Itt Ptolemaeus egyik régi kiadásának azon toldaléka, hogy ez némelyeknél Clesenburgum, igen fontos. Tacitus említi, hogy a régi németeknél a borostyánkő neve Gles,[47]) ez pedig részént a tenger fövénye, részént homokos göröngyök közt találtatik. A göröngy neve most németül Klosz, többesben Klősze, összetételekben Klőszen.

Miután Gormanum városa a szomszéd quad-németek által Glesenburg vagy Klőszenburg néven neveztetett, ezen város jász-magyar neve Göröngyvár lehetett, mi a latin névből is kilátszik, hol az *o* a mostani kiejtés szerint *ő*-nek is olvasható; lesz tehát: görm, görön, göröngy. Az sem lehetetlen, hogy Gyöngyvár volt neve;

[46]) Amm. Marcellinus (XVII. 12.) mondja: „alter Transiugitanorum Quadorumque parti praeerat.“ Tehát ezen vidék az Ipoly és Cserhát közt volt. A cserhát szó második része most is iugum (montis) érteményét adja. Kutfőtör. 98. sz.

[47]) Tacitus (Germ. 45.) így szól: „Sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi glesum vocant, inter vada atque ipso litore legunt. Nec quae natura quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve. Diu quin etiam inter cetera electamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. Ipsis nullo usu; rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas, quia terrena quaedam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quae implicata humore mox durescente materia clauduntur.“ Érdekes itt megemlíteni, hogy Plinius (IV. 30.) a dán szigeteket „Glessariae insulae“ néven nevezi: „in Germanicum mare sparsae Glessariae, quas Electridas graeci recentiores appellavere, quod ibi electrum (borostyánkő) nasceretur.“

Digitized by Google

mert a borostyánkő gyöngyökké is füzetett. És minthogy Gormanum a mostani Gyöngyös táján feküdt, az is lehetséges, hogy Gyöngyös épen a régi Glesenburg nevét örökölte.

Kándanon. Már fönebb láttuk, hogy a hangeltolás (Lautverschiebung) alapján Tanából lett a Don; tehát a dana a városok régi neveinél a tanya értéménynek felel meg. Minthogy pedig a latin irók nem keresték a tana szó értelmét, azt hitték, hogy ez csak valami latin vagy görög toldalék, és így azt nőnemü (danus—a—um) végzetnek tartották; a város (oppidum, πόλισμα) pedig semlegesnemü lévén, a dana szót elváltoztaták semlegesnemü danum- és δανον-ra. Igy keletkezett aztán a Kán-danum (Κάνδανον) Kán-dana helyett.

A Kándanon (Candanum) tehát nem egyéb mint Kándana vagyis Kán-tanya. Ez annyiból is valószinü, mert e város épen a kis Jászország közepén (Kecskemét táján) feküdt, és így beillett fővárosnak, a kán tanyájának; sőt védelméről is volt gondoskodva. Északról védte Göröngyvár (Gormanum) és Őskő (Uskeuum), délkeletről Furtárka (Pessium), mely helyek (nevük szerint) erődök voltak.

Pessium. Ptolemaeus régi latin kiadásában e névhez hozzátétetett: „ez Furtárka szerintünk.“ Már ha e toldalékot nem Ptolemaeus, hanem Pirkheimer régi német iró tette is Ptolemaeus munkájába, mégis annyi áll, hogy e várost a jász-magyarok régente Furtárkának nevezték, ugy mint Gormanumot a quad-németek Glesenburgnak. Hogy pedig egyik jász fejedelem Furt nevet viselt és épen Ptolemaeus kortársa volt (Kr. u. 170. k.), az történelmileg bebizonyított valóság.[48]) Itt tehát semmi bővebb elemzés nem szükséges; mert a latin Pessium

[48]) Ptolemaeus III. 7. Dion LXXI. Kutf. 51. 65. sz.

Digitized by Google

és görög Pession jászul Furt-árka volt. Hogy pedig Furt árka tisztán érthető magyar szó, ez minden magyarul beszélő ember előtt világos.

Párka. Ez is tiszta magyar szó. Hogy itt nem a mythologiai „Parcae“ nevezet forog kérdésben, az kitünik abból, hogy a latinok e szót nem is szokták egyes számban használni; a jászok pedig nem sokat törődtek a római mythologiával. Inkább valószinü az, hogy Párka a Duna mellett, Partiscum pedig a Tiszánál ápolta a kereskedelmet, és e két város a Pannoniából Daciába vezető országut által is egymással össze volt kötve; tehát párja (párkája) volt ez Partiscumnak.

Partiscum. Ez a Tisza partján állott (Szeged tájáu); neve partoska érteménynyel bir, és keleti irányban párja volt Párkának. A partis olykép hangzik partos mellett, mint a koldis és koldus. Itt is érvényesíthető azon elemzés, mely a Kándanumnál alkalmaztatott: a Partoska nagyon nőnemünek látszott a latinok és görögök előtt; ők jobbnak tarták neutrumba tenni *um* (on) végzettel.

Zurobara (Ζυρόβαρα). Ez az ujgörög kiejtés szerint (mely a philologok állítása szerint az ógörög szavak kiejtésének is megfelel) világosan Szuróvára. A *z* kiejtése folyvást ingatag volt az irodalomban 2000 év óta: egyszer *sz*, másszor *z*, harmadszor *zs* vagy *s* (sch) hang jelölésére használtatott. Hogy egy kiadásban Zuribara áll, ez azt tanusítja, hogy csakugyan két magyar szót képez, az *i* a Szur genitivusát akarja jelölni: Szur(nak) vára. Hogy ki vagy mi volt e Zur, Sur, Szur vagy Szuró, jelenleg még határozottan megmondani nem lehet; de a magyaros hangzás az első (Szuró) résznél és a magyar értemény a másodiknál (vár) kétségtelen.

Ziridana. Miután már kimutattuk, hogy a dana és tana a mostani kiejtés szerint tanya, e város magyar

Digitized by Google

neve meg van állapítva. Hogy mit jelent az első rész (Ziri), az némileg a Zur vagy Zuro megfejtésének sorsától is függ. E város tehát Sirtanya vagy Zsirtanya lenne; a második *i* genitivust mutat, ámbár mint magyar *i* képző is megállhat. Legvalóbbszinü a Sirtanya, hol valamely nagy csata után sokan lettek eltemetve, és a gyásztér azután várossá alakult át. Bármiként történt e város keletkezése és elnevezése, annyi áll, hogy e név magyar hangzással, sőt magyar értéménynyel is bir.[49])

Abieta. Ez latin szó; tője abies—tis, származéka abietus—a—um = jegenyés vagy jegenyézett. Civitas v. villa Abieta = Jegenyés helység. Trissum (*Τρισσόν*) görög szó = háromféle: *πόλισμα Τρισσον* = Háromvár; talán három fallal kerített város volt (*πόλισμα ὀχυρόν* v. *τεῖχος*)

Igy a 10 jász város közől 8-nál kimutattuk a magyar hangzást és értéményt; bár ennyit tudnánk a hunok és avarok városairól is felmutatni!

V. A két utolsó század.

Kr. u. 180—378.

Történelmi adatok.

A markomann háboru mozgalmai után ismét hallgatnak történelmi adataink a jászok belviszonyairól; mert

[49]) Minthogy a Ziridana város neve némely kiadásban „Zirida*va*“ alakban is előjön, fölvilágositásul megemlítjük, hogy a *v* betü *n* helyébe csak tévedésből jöhetett, mi a görög *v* és *ν* hasonlatosságából és abból származhatik, hogy Erdély keleti határain számos *dava* (vagyis geta) végzetü város volt. De Erdély nyugati oldalától a Tiszáig nem laktak geták, és nem is fordul elő itt egyetlenegy dava végzetü város sem, és így azon kiadás hitelesebb e város nevének leirására nézve, melyben Ziridana áll (nem Ziridava). Igaz, hogy a geta városok is némely kiadásban dana végzettel állanak; de azok ismét épen ezen alakban hibásak.

Digitized by Google

letünt a történetirók egéről Dion, és nem tünt fel még Ammianus Marcellinus. A külháboruk nyomait megleljük a többi iróknál is; de a belviszonyokról alig mutatkozik valami használható adat. A negyedik század második felében élénkül meg a jászok történelme ismét, Ammianus Marcellinus által, ki a többi nemzetekéi mellett élénken rajzolja a jászok történeteit is. Ha Dion és Marcellinus minden könyve fönmaradt volna, valószinüleg sokkal többet tudhatnánk jász-magyar őseinkről; de hiában a panasz, meg kell elégednünk azzal, mit megtalálhatunk.

Nagy-Konstantin idejében (334.) kezdődött a szolgajászok lázadása és elszakadása a szabad-jászoktól. Azok 358-ban győzettek le; de egy év mulva ismét megtagadták az engedelmességet, mig végre majdnem teljesen kiirtattak.[50])

Földrajzi adatok.

Ammianus Marcellinus leirása szerint a szolga-jászok közől azok, kik a Tisza és Duna által képezett félsziget alaku vidéken laktak, amicenses, a Tisza és Temes folyók közt lakók pedig picenses névvel említtetnek. Hozzá teszi még, hogy a Moesiával határos vidéken a római katonák, a taifalok határán a taifalok, a nyugati oldalon a szabad-jászok üldözék a picieket. Ezen előadásból világos, hogy a jászok földe csakugyan a Temes folyóig terjedt, mint ezt már Ptolemaeus leirása is gyaníttatá. A Temes torkolata a Dunának azon részén van, mely már Moesiával határos volt; a taifalok földe pedig Erdély

[50]) A jászok tiszavidéki államának története a markomann háboruig a Kutfőtöredékek 8-ik számától a 73-ikig terjed; ezen időtől a szolga-jászok lázadásaig terjedő történetet a 74—91. számok foglalják magukban. Ezen tul a szolga-jászok lázadásai vannak leirva a 92—116. számokban. A jászok történetének végszaka a 117. számtól kezdve a 135-ik számmal fejeztetik be.

Digitized by Google

délnyugati határán terült.[51]) Még Traján császár vette el a jászoktól ezen temesi részt; de ugy látszik nem sokára visszafoglalták azok ismét, sőt tovább is terjeszkedtek egészen be Erdélyig; mert, midőn a gótok 376-ban Kaukalandot (a két Küküllő vidékét) elfoglalák, innen a jászokat kellett kiszorítaniok.[52])

Ezekből az is kitünik, hogy Sirtanya és Szuróvára csakugyan jász városok valának; csak Traján idejében[53]) jutottak a rómaiak kezébe, valószinüleg a markomann háboruig (106—180), és ezért sorozta azokat Ptolemaeus a daciai városok közé.[54])

Népismei adatok.

Ammianus Marcellinusból érdekes népismei adatokat nyerünk; de ezek már semmi uj nyomatékot nem adnak a jászok nemzetiségének megállapításához. Az mutatkozik ezen iró előadásából, hogy a jászok, a quadokkal folytonosan érintkezvén, barátkozván, sőt velük össze is házasodván, lassanként a quad-németek szokásait, viseletét és harczmodorát kezdék utánozni; de azért nemzeti szokásaikból nem vetköztek ki. A pikkelyes viselet a negyedik században jöhetett a jászoknál divatba, midőn a quadokkal századok óta barátságban, a victoalakoknál, valamint a thrákok és macedonoknál is negyedszázadig (333—358) számüzetésben éltek s a taifálokkal is megbarátkozának.[55])

Nyelvészeti adatok.

A metanasta jászok utolsó századából ismét maradtak

---

[51]) Amm. Marcellinus XVII. 12. Kutf. 108. sz.

[52]) Amm. Marcellinus XXXI. 4. Kutf. 129. sz.

[53]) Dion LXVIII. Kutf. 42. sz.

[54]) Ptolemaeus III. 8. Kutf. 52. sz.

[55]) Excerpta 32. — Amm. Marcellinus XVII. 12. — Kutf. 92. 95. 97. 101. sz.

Digitized by Google

fenn személynevek és egy tárgynév is, melyekből a magyar nemzetiséget következtetni lehet.

A 358-iki háboru alkalmával Zizais volt a jászok fejedelme; alvezérek valának: Rumo (vagy Rumon), Zinafer, Fragiled és Usafer.[56]) Egy quad-német vezér volt Arahar (Aracher).

Ezek közől az első név valószinüleg görögösen van irva; mert ámbár Marcellinus latin nyelven irta történelmét, de görög nemzetiségü katona volt, s munkáján igen gyakran érezhető a görög szófüzés és a gyakorlatlanság a latin nyelvben. Tehát Zizais a mostani kiejtéssel Szisszai (vagy Sisa).

A Zinafer és Usafer latinosított magyar nevek. Az afer latin szó áfrikait, de barnát is jelent; tudjuk azt is, hogy a latinban a melléknév a főnév után szokott tétetni. A Zinafer tehát Barna-szin, az Usafer Barna-úz (vagy Barna-óz). A jászok beköltözése előtt Pannoniában és a Tisza vidékén kelta ózok laktak, kik tehát a jászoknak meg is hódolának. Hogy azután a jászokkal összeházasodván, rokonságba is jöhettek és főbb méltóságokra is juthattak, igen természetes.

Rumo (vagy Rumon) szintén óz származásu lehetett. Minthogy ezen név Marcellinusnál accusativban (Rumonem) jön elő, nem tudhatjuk biztosan, hogy az alanyeset *n*-nel vagy *n* nélkül mondatott-e ki. Rumon inkább oláh származásu lehetett, miután a negyedik században már rumun (román) nyelven beszéltek a daciai geták utódai. A jászok is oly türelmesek voltak az idegen nemzetiségek iránt mint a magyarok. Fragiled legvalóbbszinüleg quad származásu volt, és talán rokonság utján emelkedett alvezérségre. Német értelmenye: Frage-ledig (kérdésen tuli). Az is lehetséges, hogy itt betücsere van „Fragelid“ he-

[56]) Amm. Marcellinus XVII. 12. Kutf. 97. 98. sz.

Digitized by Google

lyett, mely esetben a német értemény Frage-leid (kérdést átalló) lenne.

Ezekből kitetszik, hogy a Szin-aferben az első szó (szin) teljesen magyar; a Sziszai magyarosan hangzik; a többiek pedig nem is valának törzsökös jász-magyarok.

Utoljára találunk még Marcellinusnál egy tagadhatlanul tiszta magyar szót, melyet a szolga-jászok egyik vezére dühében mondott a császárra: marha!

Marcellinus részletesen elmondja, hogy a szolga-jászok egyik vezére, meglátván Constantius császárt az emelvényen állani, ellene szitkozódni kezdett, és szitkai közt sarujját a császár felé dobá, kiáltván: „marha, marha!“ [57])

E szavak így magyarul vannak Marcellinus munkájába bejegyezve. Ő ugyan e szavakat csatajelnek mondja, melynek kimondása után a szolga-jászok előránták ruháik alatt rejtett fegyvereiket és előrontottak a hozzájuk beszélni szándékozó Constantius császár felé, ki gyors lovon menekült meg.

E szavak nem képeztek valódi csata-jelszót, hanem csak a jászok dühét kelték fel. A sarunak dobása a császár felé, ez volt tulajdonkép a csatajel. Nem is volt e jelenet rendezett csata, hanem csak egy csőcselék-csoport dühös rohama. A véres száju demagog valószinüleg ilyformán beszélt szolgatársaihoz: „Nézzétek azt a császárt, ki vérrel szerzett szabadságtokat elvenni akarja, hogy az isten verje meg! Rohanjuk meg őt, öljük meg; oda rohanjunk, hová sarumat dobom: haljon meg a marha, marha!“

Hogy Marcellinus ez utóbbi szavakat csatajelnek vevé, ez vagy onnét származott, hogy csakugyan csata következett

---

[57]) „Quidam ex illis furore percitus truci, calceo suo in tribunal contorto, *marha, marha!* quod est apud eos signum bellicum, exclamavit; eumque sequuta incondita multitudo, vexillo elato repente barbarico, ululans ferum in ipsum principem ferebatur.“ Amm. Marcellinus XIX. 11. Kutf. 116. sz.

Digitized by Google

utána, vagy onnét, hogy a csata után a megmaradt szolga-jászok már rettegtek a császár boszujától, és nem merték megmondani, hogy ők tulajdonkép a császárt nevezték marhának, hanem inkább Marcellinus előtt csatajelnek mondák e szót.

Bármint történt is e jelenet, annyi bizonyos, hogy a marha szó magyar köznév, és ezt épen a szolga-jászok egyike mondotta, ki bizonyosan anyanyelvén beszélt szolgatársaihoz.

Zárszó.

A jelen értekezésben elmondatott, hogy a Don folyónál Kr. e. 112-ben nyilt meg magyar nemzetünk ősi hazája és történelme a világ számára, és ekkor a nagy hun birodalom egyik csoportját képezte a jász nemzet. E nép Krisztus előtt 90-ben jutott az akkor bejövő sarmaták szomszédságába, és azon rész, mely a Don keleti partján tanyázott, csakugyan a sarmaták uralma alá került, kik azután már jász-matá k-nak neveztettek el.

A Don nyugati partján megmaradának a jászok Mithridat halálaig (Kr. e. 63.); de ekkor megindult a sarmaták hódító hadjárata nyugat felé is. A jászok a Feketetenger partjaihoz huzódtak, de a sarmaták követék őket, és lassanként ezeket is meghodíták. Ekkor a jászok, minthogy a sarmat birodalomhoz csatoltattak, sarmat-jászoknak vagy jász-sarmatáknak kezdének hivatni; de mindenkép iparkodának a sarmat iga alól menekülni, és talán nem is lettek teljesen meghódítva. Még egy tekintélyes várost is alapítának, mely most is fennáll, ez Jászvásár (Jassy).

Digitized by Google

Látván a jászok közől többen, hogy a rómaiak határán alkalom nyilik uj hazát alapítani, fölkerekedének s a Tisza vidékén telepedtek meg (Kr. e. 35. k.). Ezeket a görög irók átköltözött jászoknak (iazyges metanastae) nevezék el; de a rómaiak csak egyszerüen sarmatáknak vagy jász-sarmatáknak nevezék ezentul is. Ugy látszik, ekkor nem is tiltakozának a jászok a sarmata nevezés ellen; mert ezek folyvást terjeszték hódításaikat az északi nagy sikságon, és a jászok ily hódító nagy nemzethez tartozni nem tarták szégyennek legalább a rómaiak előtt, kik ilyképen ovakodtak őket megtámadni vagy kiirtani. Azonban a jászok más részről mindig gyülölték a sarmatákat, és annyira ellenséges indulattal tekinték azokat, hogy 500 évi történelmük folyamán egyszer sem szövetkeztek velök.

Jó és balsors váltakozásai közt éltek ők tiszai hazájukban, ügyes politikával fenntartván magukat az őket környező ellenséges népek közt; de megóvták nemzetiségüket és szokásaikat a hunok beköltözéseig, kikkel aztán mint várvavárt rokonaikkal összeolvadának (378).

Ezen történelmi kimutatás tanusítja, hogy a jászok épen nem valának sarmaták, kikkel nem is álltak rokonságban, hanem inkább gyülölték őket és kerülték.

Ki van mutatva továbbá földrajzilag, hogy ők a donmelléki hazájukban a hunok szomszédságában laktak, és midőn a Don keleti oldalán lakott hunokat a sarmaták észak és kelet felé kiszoríták, a hunok egyik csoportja, kiket kis-hunoknak nevezhetünk, a Don nyugati oldalán maradt a jászok szomszédságában, mig végre ezek nyugatra huzódván, a kis-hunok észak felé vonulva kerülték ki a sarmaták igáját,

Digitized by Google

hol még a második században megtaláljuk őket. A jászok földrajzi helyzete tehát a hunok társaságában tartá őket, kikkel egy nemzetiséget képeztek.

Tiszamelléki uj hazájukban is egész földrajzuk magyar nemzetiségükről tanuskodik.

Népismei külsejük szintén tanusítja, hogy ők nem sarmaták, hanem a hunok és magyarok rokonai: életmódjuk, harczmodoruk, viseletük a hunokéhoz és magyarokéhoz hasonlított, de nem a sarmatákéhoz.

Végül kétségtelenné teszik a jászok magyar nemzetiségét fennmaradt szavaik, melyek részént tisztán magyar szavak, részént magyarosan hangzanak. És igy magyar nemzetiségüket a nyelvészeti adatok is bőven tanusítják.

A jászok saját régi szavai valának: *arimás* (hunyó), *tanya* (lakhely), *szíl* (határszéli folyó), *temerind* (tengerindító), *jász* (ijász) és a *marha* (barom) köznevek. Városneveikben is magyar szavakat találunk: *Jász* (Iassy), *Őskő* (Uskeuon), *Kán-tanya* (Kándana), *Furt-árka* (Pessium), *Partoska* (Partisca), *Párka* (annak párja), *Szuró-vára* (Ζαρόβαρα), *Sir-tanya* (Ziridana). Személyneveik is magyar értéménynyel vagy legalább magyaros hangzással birtak: *Furt* (Furtius), *Szánti* (Zanticus), *Sziszai* (Zizais), *Banadás* (Banadasp), *Szin-áfer* (Barna-szin, Zinafer). Ezek fejedelmeik és vezéreik nevei. Volt még egy jász származásu vadász-mester is Rómában: *Mastor* (mester).

Ezen elősorolt szók kétségtelen magyar értéményü vagy hangzásu szavak, melyek a jászok nyelvén mindennapi használatban voltak, és tiszta magyar értéményük a történelmi, földrajzi és népismei adatok által is támogattatik. Igy a nyelvészeti, népismei, földrajzi és történelmi viszonyok egyaránt min-

Digitized by Google

den kétségen kivül helyezik a metanasta jászok magyar nemzetiségét, és ezzel együtt a magyar nemzet kétezer éves történelmi életét is. Ily részletesen földerített kétezer éves multtal kevés nemzet dicsekedhetik.

És most lelkünk elmerenghet nemzetünk kétezer éves nagyszerü multján. Az idők nagy távolába visszaröpíthetjük képzeletünket a gondolat gyors szárnyain, és kalandozni engedhetjük az iszonyu harczok és törekvések, az anyag és szellem küzdelmeinek, az állami, nemzeti és egyéni élet változatainak bonyodalmas, de tanulságos tömkelegében.

Nemzetem, dicső magyar nemzet! Fennmaradál te az ellenséges vagy legalább nem rokonszenvező népek tömegében; gondolj erre és meríts tanulságot, tanulj politikai és egyéni életbölcseséget őseid történelmének nyilt könyvéből. Kerüld egyaránt az elbizakodás vagy elcsüggedés vakmerőségeit; mert e nemzet, mely már a történelem ismert mezején is kétezer évig fennáll, fennállhat még és fenn fog állani másik kétezer évig és tovább is!

Néhány év mulva (1888-ban) lesz ezer éve, hogy Árpád, a magyarnak nevezett nemzet első fejedelme, e haza földére lépett; de ugyanakkor lesz már kétezer éve annak, hogy a magyar nemzet más név alatt a nemzetek történelmébe lépett. E nemzet többször jött a Tisza partjaira hazát alkotni, és e honalkotás történelme maga ezer évre terjed. Magyarország fennállott először a Don mellékén (112. Kr. e.), de alig nyolczvan év mulva (Kr. e. 32.) már megalapítá a tiszai Iazygiát; négyszáztiz év mulva (378.) megalakult a tiszai Hunnia, mely nyolczvan év mulva (458.) ismét felbomlott

Digitized by Google

ugyan, de fennmaradt Erdély bérczei közt egy töredéke, a kis Síkulia, mely száztiz évig várta rokonai uj bejövetelét, az avarokat (568.), és ismét feltámadt Hunnia más néven Avaria; ez ugyan végre elhanyatlott és idegen uralom alá került, valamint a kis Siculia is, de ott sem nyögött sokáig; 888-ban megjött Árpád a magyar rokonokkal és föléledt ujra a végleges Hun-ugaria, mostani szép édes hazánk, a kedves „Magyarország."

Két ezer év hosszu során át a magyar név külsőleg ugyan változni látszott; de a nemzet nem változott. E nemzet élt már a történelem előtti korban is ugyanazon nyelvvel, ugyanazon nemzeti szellemmel, csak a név változott, ez is csak külsőleg. Történelme megnyiltával (Kr. e. 112.) már a hun név ismeretes volt, csak nem használtatott; a nagy hun tömeg arimás név alatt volt ismeretes, és e hun nép egyik törzse a hun-ijász. E törzs alapított először hazát a Tisza vidékén; aztán jött a főtörzs, a központi nagy-hun nép, melynek fennmaradt töredéke később nevet cserélt, hogy az ellenség közt megmaradhasson, a hun-székely; ismét jött a hun nép másik tömege, a vár-hun (avar), végre a hun-ugar (hungar), mely legvitézebb törzse nevét vette föl, és lett az egész nemzet államilag és egyénileg magyar.

Kétezer éves multtal bir tehát a magyar nemzet; történelme telve a zordság és nagylelküség, az eszély és büszkeség, a szív- és kar-nemesség, a pogányság és kereszténység, az anyag és szellem hősies küzdelmeivel; de egész hosszu életén áthuzódik az állami és egyéni életbölcseség és a kioltbatlan hazaszeretet éltető szelleme, mely mély tanulságokat rejt magában.

Digitized by Google

A magyar nemzet kétezer éves történelme bő anyagot nyujt a tudósnak gondolkozásra, a költőnek képzelődésre, a gyermeknek tanulásra, az érettebb férfinak és nőnek okulásra, az egész nemzetnek hazaszeretete, közszelleme és önbizalma fenntartására, élesztésére.

Becsüljük meg e nagy és szép történelmet, mely a nemzet iránytűje az élet tengerén, és szeressük édes szép hazánkat, melyért őseink oly gyakran és oly sok vért ontának!

Légy hive rendületlenül
Hazádnak, oh magyar!
Ez éltetőd, s ha bukni kell,
Hantjával ez takar;
A nagy világon e kivül
Nincsen számodra hely:
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell!

Digitized by Google

I.

Időrendi tartalommutató.

A. A tanavidéki jászok.

1. Mithridat előtt. (—112. Kr. e.)

A Krisztus előtti második században a tanavidéki scythák átalában arimásoknak (hunyóknak) neveztettek; több törzsre oszolva egy terjedelmes nyelvcsaládot képező magyar (hun) nemzetiséghez tartoztak. . . . 91. 93. 95. lap.

A Kr. e. második század végén az arimás (hun-magyar) scythák királya Szílur elfoglalja a kimmeriai (krimi) félszigetet és a bosporán fejedelmeket is adózóivá teszi. . . . . 92. lap.

2. Mithridat alatt. (112—63.)

Kr. e. 112. Mithridat vezérei Szílur király ellen háborut vezetvén, fölfedezik a tanavidéki scythák országát, és ezzel megnyilik a hun-magyar-jász nemzet történelme. 93. l.

Kr. e. 100 körül. Mithridat folytatja és bevégzi a háborut Szílur fiai ellen. (Kutfőtöredék 1. sz.) . 1. lap.

Kr. e. 90. Mithridat a rómaiak elleni háboru segítésére behíja a sauromatákat a Kaspitenger keleti oldaláról, és átengedi nekik az arimások tanyájának egy részét. (2. sz.) . . . . . 1. 93. 95. 99. lap.

Kr. e. 89. Mithridat a sauromaták és hun-magyar-jász hadakon kivül más népektől is gyüjt hadsereget a rómaiak ellen. (3. sz.) . . . . . 2. 98. lap.

Kr. e. 88. Mithridat birodalmát a Tana vidékén észak felé is terjeszti. (4. sz.) . . . . . 3. 99. lap.

Digitized by Google

Kr. e. 65. Pompeius római serege egy részével a tanai vidéken táboroz (5. sz.) . . . . . 4. lap.

3. Mithridat után. (63—1.)

Kr. e. 63. Mithridat halálával a sauromaták (sarmaták) megkezdik hódító hadjárataikat nyugati irányban; meghódítják és beolvasztják a Don keleti oldalán lakó jászokat, kik ezentúl jász-matáknak (iazamatae) neveztetnek. (15. sz.) . . . . . 10. 100. lap.

Kr. e. 60. k. A Don nyugati oldalán lakó jászok (iazyges) a sarmaták miatt visszahuzódnak a Szíl- és Temerindtől. (31. sz.) . . . 23. 101. 102. 103. lap.

Kr. e. 50. k. A jászok a Feketetengertől a Karpáthegyek felé szoríttatnak. . . . . 105. lap.

Kr. e. 40. k. A jászok a Karpátok keleti oldalán Jászvásárt (Jassy) kezdik alapítani. . . . 109. lap.

Kr. e. 35. k. A jászok egy része a többitől elválva a Tisza vidékére átköltözik; ezek a görög irók által metanasta (átvezetett) jászoknak neveztetnek. (6. sz.) 4. 106. lap.

B. A tiszavidéki jászok.

1. A honalapítás. (Kr. e. 35—80. Kr. u.)

Kr. e. 35. Daciában belviszályok dulnak, a metanasta jászok beavatkoznak; Oktavián caesar megkezdi Pannonia meghódítását. (6. 7. sz.) . . . . . 4. 6. lap.

34. Pannonia és Dalmatia fellázad (7. sz.) 7. lap.

32. Bireviszt dák király megöletvén, Dacia földaraboltatik; a jászok Tisza vidékén megtelepednek. (6. sz.) 5. lap.

30. Kotizó a dák fejedelmek közt főhatalomra vergődik; a jászok vele tartanak. (8. sz.) . . . . 8. lap.

25. A jászok erősödnek és daczolnak Augusztus császár seregével. (9. sz.) . . . . . 8. lap.

Digitized by Google

15. A jászok Thraciában zsákmányolván, a Dunán visszaszoríttatnak. (10. sz.) . . . . . 9. lap.

12. Kotizo dák király elestével a jászok Pannoniában kalandoznak, felhasználván a pannonok és dalmaták lázadásait, kik ellen Tiberius hadat vezet. (11. sz.) . 9. lap.

Kr. u. 7. A jászok Macedoniáig kalandoznak. (16. sz.) . . . . . 12. lap.

8. Dalmatia és Pannonia a rómaik által végkép meghódíttatván, provinciákká alakíttatnak. (16. sz.) . 11. lap.

14. Augusztus császár halálával Pannoniában katonai lázadás támad. (17. sz.) . . . . . 13. lap.

17. Marbód, a svévek és markomannok királya, háboruba keveredik Armin cherusk királylyal; a svévek a cheruskokhoz pártolnak át, Marbód a markomannoknál (a March folyóig) telepedik meg. (18. sz.) . . . . . 14. lap.

18. Katualda (Kattwalder) goton vezér Marbódot Marcomanniából kiűzi; ő pedig elűzetik Vibil hermundi vezér által. (19. szám.) . . . . . 15. lap.

19. Marbód és Katvalda kisérői letelepíttetnek a March és Ipoly közt, és a quadok országát alkotják Vannius királylyal. (19. sz.) . . . . . 15. lap.

33. k. A jászok Pannoniában kalandoznak. (20. sz.) 16. lap.

49. Vannius quad király elűzetik Vangio és Sido által a hermundiak és ligiak segélyével; Pannoniában jász-telep alapíttatik. (22. 27. sz.) . . . . . 17. 21. lap.

69. A jász törzsfőnökök Vespasián császár javára Cremona ostrománál harczolnak. (24. 25. sz.) . 19. 20. lap.

2. A dák és markomann háboruk. (80—180.)

81. Domitián császár a kattok ellen hadat indít; a jászok és dákok ellen háborut tervez. (32. sz.) . 23. lap.

83. A jászok a svévek társaságában a ligiak ellen harczolnak Moésiában. (33. sz.) . . . . . 24. lap.

Digitized by Google

84. A jászok Domitián legióját a vezérrel együtt elölik. (32. 37. sz.) . . . . . 23. 25. lap.

88. Decebal dák király a jászok segélyével Domitián seregét meggyőzi és a császárt adófizetésre kényszeríti. (34—36. sz.) . . . . . 24. 25. lap.

79. k. A jászok az ózokat adófizetésre szorítják. (38. szám.) . . . . . 26. lap.

101. Traján császár Decebal dák király ellen háborut indít, mely a sarmisegethuzai békekötéssel megszakad 103-ban. (40. sz.) . . . . . 27. lap.

104. Decebal a jászoktól, minthogy őt a rómaiak ellen nem segíték, a Tisza és Temes közti földet elveszi. (41. sz.) . . . . . 28. lap.

105. Traján ismét hadat vezet Decebal ellen. (42. szám.) . . . . . 29. lap.

106. Traján a Dunán kőhidat építtet. (43. sz.) 30. lap.

107. Traján Decebalt legyőzi, ez magát megöli, kincsei fölfedeztetnek; Dacia római provinciává alakittatik. (44—46. sz.) . . . . . 30. 31. lap.

137. Adrián császár a jászok elleni háborut békekötéssel befejezi. (48. sz.) . . . . . 32. lap.

138. Adrián magát jász származásu vadász-mestere (Mastor) által akarja megöletni. . . . . 118. lap.

160. k. A jász-telep Pannoniában gyarapodik (49. szám.) . . . . . 33. lap.

166. A markomann háboru megkezdetik a jászok és sok más népek részvéte mellett. (55. sz.) . . . 35. lap.

167. Mark-Aurél Pannoniát választja tartózkodási helyéül. (58. sz.) . . . . . , 37. lap.

173. A jászok a Duna jegén csatát vesztenek. (60. szám.) . . . . . 37. lap.

174. A villámos (fulminatrix) csata a quadok és jászok veszteségével végződik. (61. 62. sz.) . . . 38. 39. lap.

Digitized by Google

174. A quadok békekötéssel igérik, hogy a jászokkal nem közlekednek. (63. sz.) . . . . . 40. lap.

174. A jászok száműzik Furt nevü fejedelmüket. (65. sz.) . . . . . 41. lap.

175. A markomannok a rómaiakkal békét kötnek. (66. szám.) . . . . . 42. lap.

175. A jászok Banadás fejedelmüket fogságba teszik; Szánti által békét kötnek. (67—70. sz.) . 42. 43. lap.

177. A markomann háboru ujrakezdődik és tart Márk-Aurél haláláig. (71—73. sz.) . . . . . 43. 44. lap.

180. A markomann háboru Commodus császár által befejeztetik. (74—78. sz.) . . . . . 45—48. lap.

3. A honrendezés. (180—333.)

200. k. A jászok városai: Őskő (Uskeu), Kántanya (Kándana), Furt-árka (Pessium), Partoska (Partisca), Párka, Göröngyvár (Gormanum), Jegenyés (Abieta), Háromvár (Trisson), Sirtanya (Ziridana), Szuró-vára (*Ζυρόβαρα*). A jásztelep is fennáll Pannoniában. (49—52. sz.) 32. 120. lap.

218. A dákok mozgalma kitörvén, Dacia provinciai alkotmánya bomladozni kezd. (79. sz.) . . . 48. lap.

235. Maximinus Sirmiumból a jászokat ellenőrizni. (82. sz.) . . . . . 50. lap.

237. Maximinus Pannoniát elhagyván, a jászok hadikalandokat kezdenek. (83. sz.) . . . . . 50 lap.

260. k. A jászok és quadok Pannoniát dúlják. (84. 85. szám.) . . . . . 50. 51. lap.

272. Aurélián császár kivonja a rómaiakat Daciából és Moesiában telepíti le. Ezen telep uj vagy parti Dacia nevet nyer. (86. sz.) . . . . . 51. lap.

276. Probus háboruit bevégezvén, Sirmiumban a szőlőtermesztést behozza. (87. sz.) . . . . . 51. lap.

283. Carus a jászokkal háborut viselvén, a persák ellen indul. (88. sz.) . . . . . 52. lap.

Digitized by Google

298. Diocletián császár a jászokat meggyőzi, és a hadifoglyokat a római birodalomba telepíti. (89. sz.) 52. lap.

304. Konstantin császári herczeg a jászok elleni háboruban kitünteti magát. (90. sz.) . . . . . 52. lap.

330. Konstantin császár a gótok ellen segélyt kérő jászoknak segélyt ad. (91. sz.) . . . . . 53. lap.

4. Az állami hanyatlás. (333—378.)

333. Konstantin császár a jászok ellen hadat indít. A szolga-jászok uraikat elűzik; ezeket a császár a birodalom több helyére telepíti. (92. sz.) . . . . . 53. lap.

336. Konstantin a gótokat a (tengermelléki) jászok földén meggyőzi. (93. sz.) . . . . . 53. lap.

356. A jászok Moesiát és Pannoniát háborgatják. (94. szám.) . . . . . 53. lap.

358. A jászok a quadokkal együtt Pannoniában és Moesiában kalandoznak. Ekkor a jászok már a quadok viseletét és szokásait kezdék utánozni. (95. sz.) . 54. lap.

358. (márczius végén.) Constantius a Dunán hidat veretvén, megtámadja a jászokat hazájuk déli oldalán (96. szám.) . . . . . 54. lap.

358. (ápril.) Constantius a quadok földén folytatja a hadjáratot. A quadok, utánuk a jászok is Sziszai fejedelmük által békét kérnek; majd Rumon, Szinafer és Uzáfer alvezérek is békét nyernek a császártól. (97—102.) sz. 55. lap.

358. (május.) Constantius megtámadja a szolga-jászokat a Duna jobb partján. (103—105. sz.) . . 58 lap.

358. (junius.) Az amici szolga-jászok, azután a piciek leveretnek, a megmaradtak a birodalomba telepíttetnek; a szabad-jászok birtokaikba visszahelyeztetnek (106—111. szám.) . . . . . 60. lap.

359. (február.) A széttelepített szolga-jászok visszaszökvén, Pannoniát háborgatják; Constantius Sirmiumból csapatokat küld ellenük. (112—114. sz.) . . . 63. lap.

Digitized by Google

359. (ápril.) Acimincumnál (Kamenicz) Constantius összehíja a szolga-jászokat, kik egyik vezérük „marha“ kiáltása után a császárra rohannak. (115—117. sz.) 64. lap.

362. Julián császár a jászokról és zsidókról kedvezőtlenül nyilatkozik. (118. 119. sz.) . . . . . 66. lap.

371. A quadok királya Gabin (Gawein) a római kormányzó által meggyilkoltatván, Pannonia a quadok és jászok által pusztíttatik. (120—125. sz.) . . . 67. lap.

375. Constantius boszuló hadjáratot vezet a quadok és jászok ellen, melynek bevégzése után Bregetioban (Szőny) a békekötés alkalmával szélhűdésben meghal. (126—129. szám.) . . . . . 70. lap.

375. A hunok bejönnek Európába s a keleti gótokat legyőzik; harczmodoruk és szokásaik hasonlítnak a jászokéihoz. (130. 131. sz.) . . . . . 72. lap.

376. A hunok jöttére a Duna és Kárpátok közti népek bolyongani kezdenek. (132. 133. sz.) . . 74. lap.

377. A jászok a hunokhoz csatlakoznak. (134. sz.) 74. lap.

378. Adrianopolnál Valens császár elesik és a barbár népek győznek. (135. sz.) . . . . . 75. lap.

Digitized by Google

II.

Sorrendi tárgymutató.

Felajánlás . . . . . III. lap.
Előszó . . . . . VII. „

Első rész.

Kutfőtöredékek.

A Krisztus előtti század.

Mithridates (112—63.) 1—5. sz. . . . . 1. „
Octavianus (44—0—14.) 6—11. sz. . . . . 4. „

Első század.

Augustus végévei (1—14.) 12—16. sz. . . . 9. „
Tiberius (14—37.) 17—21. sz. . . . . 13. „
Claudius (41—54.) 22. sz. . . . . 17. „
Otho és Vitellius (69.) 23. sz. . . . . 18. „
Vespasianus (69—78.) 24—31. sz. . . . . 19. „
Domitianus (81—96.) 32—37. sz. . . . . 23. „
Nerva (96—98.) 38—39. sz. . . . . 26. „

Második század.

Traianus (98—117.) 40—46. sz. . . . . 27. „
Adrianus (117—138.) 47—48. sz. . . . . 32. „
Antoninus Pius (138—161.) 49—54. sz. . . . 32. „
Marcus Aurelius (161—180.) 55—73. sz. . . 35. „
Commodus (180—192.) 74—78. sz. . . . . 45. „

Digitized by Google

Harmadik század.

Macrinus (217—218.) 79. sz. . . . . 48. lap.
Alexander Severus (222—235.) 80—81. sz. . . 49. „
Maximinus (235—238.) 82—83. sz. . . . . 50. „
Gallienus (259—268.) 84—85. sz. . . . . 50. „
Aurelianus (270—275.) 86. sz. . . . . 51. „
Probus (275—276.) 87. sz. . . . . 51. „
Carus (282—284.) 88. sz. . . . . 52. „

Negyedik század.

Diocletianus (284—305.) 89—90. sz. . . . . 52. „
Constantinus (306—337.) 91—93. sz. . . . . 53. „
Constantius (337—361.) 94—117. sz. . . . . 53. „
Julianus (361—364.) 118—119. sz. . . . . 66. „
Valentinianus (364—375.) 120—129. sz. . . . 67. „
Valens (375—378.) 130—135. sz. . . . . 72. „

Második rész.

A metanasta jászok magyar nemzetisége.

Átmenet. (Katona. Hornyik. Gyárfás.) . . . . 79. „

1. A jászok őskori történelmének kutfői.

Pomponius Mela (15. sz.) és 94. 109. 117. lapon. 83. „
Strabon (4. 6. 12. 14. sz.) és 93. 99. 101. 108. l. 84. „
Plinius (26—31. sz.) és 102. 120. l. . . . . 85. „
Ptolemaeus (49—54. sz.) . . . . . 85. „
Justinus (3. sz.) . . . . . 87. „
Florus (8. sz.) és Freinhemius (1. 2. sz.) . . 87. „
Tacitus (18. 19. 21—25. 38. 39. sz.) és 120. l. 87. „
Dion Cassius (5. 7. 10. 11. 16. 17. 33—36. 40—44. 47. 48. 56—73. 76—80 sz.) és 101. 118. lapon . . . . . 88. „
Suetonius (32. sz.) . . . . . 88. „

Digitized by Google

Eutropius (37. 45. 55. 84. 86—89. sz.) . . . 88. lap.
Herodianus (74. 75. 81—83. sz.) . . . . . 88. „
Aurelius Victor (9. 20. 46. 85. 111. sz.) . . 89. „
Ammianus Marcellinus (94—110. 112—135. sz.) 89. „
Excerpta auctoris ignoti (90—93. sz.) . . . 89. „

II. A jászok a Tana vidékén.

I. Mithridat előtt. (Kr. e.—112.)

Történelmi adatok. . . . . 91. „
Földrajzi adatok (Arimások.) . . . . . 93. „
Nyelvészeti adatok (Arimás. Tana [103 .l.]) . . 94. „

II. Mithridat alatt. (112—63.)

Történelmi adatok . . . . . 98. „
Földrajzi adatok (Kaspi sarmaták) . . . . . 99. „
Népismei adatok . . . . . 100. „
Nyelvészeti adatok (Iazyges. Szíl. Temerind.) . 100. „

III. Mithridat után. (63—1.)

Történelmi adatok . . . . . 104. „
Földrajzi adatok . . . . . 106. „
Népismei adatok (Rhoxalánok. Ős-hunok véresküje.) 108. „
Nyelvészeti adatok (Jászvásár.) . . . . . 109. „

III. A jászok a Tisza vidékén.

IV. A két első század.

Történelmi adatok . . . . . 110. „
Földrajzi adatok. (A metanasta jászok városai.) . 112. „
Népismei adatok (Sarmat-jászok.) . . . . . 117. „
Nyelvészeti adatok. (Mastor [101. l.] Furt. Banadás. Szánti. — Őskő. Göröngyvár. Kántanya. Furtárka. Párka. Partoska. Szuróvára. Sirtanya. Háromvár. Jegenyés.) . . . . 118. „

Digitized by Google

4993. 41-32

V. A két utolsó század.

Történelmi adatok . . . . . 123. lap.
Földrajzi adatok . . . . . 124. „
Népismei adatok. (Divatváltozás.) . . . . . 125. „
Nyelvészeti adatok. (Sziszai. Barna-Szín. Barna-Óz. Marha.) . . . . . 126. „
Zárszó . . . . . 128. „
I. Időrendi tartalommutató . . . . . 134. „
II. Sorrendi tartalommutató . . . . . 141. „

Javítandók.

A 6. számu töredék fölé (4. lap) címül irandó: **Octavianus (44—0—14).** — A kutfőtöredékek négy számánál az évszámok így javítandók: 24. (69), 25. (69), 58. (166), 73. (177). — A 96. lap [10]) jegyzetében az első görög szó: *Μεταξὺ*.

Digitized by Google

Digitized by Google

AUKCIÓ

260.1D722

Digitized by Google

2174a/79
X-5

DB 919
.S965
1875

Szombathy, Igná-
cz.
Kutfőtöredé-
kek a magyarok
történelme jász
korszakához (Kr.
e. 112-378 Kr. u.)
a metansasta
jászok m
nemzeti
megall
val.

DB 919
.S965
1875

Szombathy, Igná-
cz.
Kutfőtöredé-
kek a magyarok
történelme jász
korszakához (Kr.
e. 112-378 Kr. u.)
a metansasta
jászok magyar

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

Digitized by Google

U of Chicago
42729393